

სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა

2023

სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა

სახელმძღვანელო

*სახელმძღვანელო შეიქმნა იაპონიის საერთაშორისო თანამშრომლობის სააგენტოს მიერ JICA-ს
კურსდამთავრებულთა ასოციაციის ხელშეწყობის პროგრამის ფარგლებში.*

ავტორთა ჯგუფის აზრით, ნაშრომი ერთდროულად საინტერესოა სხვადასხვა სამიზნე ჯგუფებისათვის, როგორც კერძო სექტორის, ასევე სახელმწიფო უწყებების წარმომადგენლებისთვის, ფერმერებისთვის, მკვლევარებისთვის, სტუდენტებისთვის, აგრობიზნესში დასაქმებულთათვის. ნაშრომის გაცნობის შემდეგ, თითოეულ მკითხველს ინდივიდუალური ვერსია ექნება შემდეგ აქტუალურ შეკითხვასთან დაკავშირებით, კერძოდ: „როცა ენერგომატარებლების და წარმოების საშუალებების ფასი იზრდება, როგორ უნდა შეინარჩუნოს სოფლის მეურნეობის სექტორმა ეფექტიანობა და გამოიყენოს ნაკლები რესურსები, პარალელურად გახდეს ეკონომიკურად მდგრადი, კლიმატგონივრული, მაგრამ მაინც შეძლოს მზარდი მოსახლეობის პირობებში სურსათით უზრუნველყოფა?“.

ნაშრომი რეკომენდებულია საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო საბჭოს მიერ (ოქმი N6 23.06.2023), სახელმძღვანელოს სახით სოფლის მეურნეობის დარგში მომუშავე სპეციალისტებისათვის.

რედაქტორი:

გურამ ალექსიძე - საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, წევრ-კორესპონდენტი და აკადემიკოსი. ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ენტომოლოგი.

რეცენზენტები:

ნოდარ ჭითანავა - ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი.

ეთერ ხარაიშვილი - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორი, მიკროეკონომიკის კათედრის ხელმძღვანელი.

ავტორთა ჯგუფი განსაკუთრებულ მადლობას უხდის - ბატონ გიორგი ხანიშვილს, სახელმძღვანელოს მომზადების პროცესში გაწეული რეკომენდაციებისათვის.

© ეკატერინე ზვიადაძე, ნოდარ კერესელიძე და სხვები, 2023 წელი.

ავტორთა ჯგუფი

ეკატერინე ზვიადაძე - სახელმძღვანელოს შექმნის ინიციატორი და ავტორთა ჯგუფის ხელმძღვანელი. 2003 წლიდან ეკონომიკის დოქტორი. აქვს 25 წლიანი სამუშაო გამოცდილება სოფლის მეურნეობის პოლიტიკის სტრატეგიული დაგეგმვის, მარკეტინგული კვლევის და სისტემური ანალიზის მიმართულებით. ამჟამად არის საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების პოლიტიკის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი. 2020 წლიდან არის გაეროს სურსათის სისტემების დიალოგის ეროვნული კოორდინატორი; 2019 წელს არჩეულ იქნა ევროკომისიის სოფლის მეურნეობის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრად; აქვს 15 წლიანი პედაგოგიური გამოცდილება, არის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მოწვეული ლექტორი, 25-მდე სამეცნიერო ნაშრომის/სტატიის ავტორი და/ან თანაავტორი.

ნოდარ კერესელიძე - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული იურისტის კვალიფიკაციით და ეკონომიკის ბაკალავრის ხარისხით, მოპოვებული აქვს ასევე დუნაის უნივერსიტეტის (ავსტრია) მაგისტრის ხარისხი ევროპათმცოდნეობის დარგში და მასაჩუსეტსის უნივერსიტეტის (აშშ) მაგისტრის ხარისხი საჯარო პოლიტიკისა და ადმინისტრირების მიმართულებით. აქვს 19 წლიანი მუშაობის გამოცდილება როგორც საჯარო, კერძო, არასამთავრობო ისე საერთაშორისო ორგანიზაციებში. მრავალი წლის განმავლობაში მუშაობდა საქართველოს საგარეო საქმეთა, ხოლო შემდგომ, სოფლის მეურნეობის სამინისტროებში სხვადასხვა თანამდებობზე. 2014-2018 წლებში იკავებდა სოფლის მეურნეობის (შემდგომ გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის) მინისტრის პირველი მოადგილის თანამდებობას. ამჟამად მუშაობს გაეროს განვითარების პროგრამაში და არის სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციის კონსულტანტი.

ლაშა ზიგჯივაძე - ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბიზნესისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, 10-მდე კვლევითი ნაშრომის ავტორი და თანაავტორი. მას გააჩნია საჯარო სამსახურში მუშაობის დაახლოებით 12-წლიანი გამოცდილება. ის მუშაობდა საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროში სტრატეგიული დაგეგმვისა და პოლიტიკის კოორდინაციის მიმართულებით. ამჟამად, მუშაობს სსიპ განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნულ ცენტრში სტრატეგიული დაგეგმვის მიმართულებით. მას მონაწილეობა აქვს მიღებული სხვადასხვა დონორი და საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ დაფინანსებულ პროექტებში, მათ შორის, გაეროს განვითარების პროექტი (UNDP), გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO), მსოფლიო ბანკის (World Bank), ესტონეთის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (ESTDEV) პროექტებში.

ნინო კულატიშვილი - ეკონომიკის მაგისტრი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ეკონომეტრიკისა და მათემატიკური ეკონომიკის მიმართულებით. 2016-2020 წლებში მუშაობდა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურში სოციალური სტატისტიკის დეპარტამენტში. ამჟამად მუშაობს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პოლიტიკის კოორდინაციისა და ანალიტიკის დეპარტამენტში ეკონომიკური კვლევისა და მონაცემთა ანალიზის სამმართველოს ხელმძღვანელად. აქვს თანამშრომლობის გამოცდილება დონორ და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. აქვს სამუშაო გამოცდილება კვლევის ჩატარების, მონაცემების შეგროვების, დამუშავების და ანალიზის მიმართულებით.

თამარ თარაშვილი - ეკონომიკის მაგისტრი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ეკონომეტრიკისა და მათემატიკური ეკონომიკის მიმართულებით. 2015-2020 წლებში მუშაობდა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურში სოფლის მეურნეობისა და გარემოს სტატისტიკის დეპარტამენტში. 2020 წლიდან მუშაობს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პოლიტიკის კოორდინაციისა და ანალიტიკის დეპარტამენტში.

მიხეილ კობახიძე - ეკონომიკის მაგისტრი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ბიზნესის ეკონომიკის მიმართულებით. 2018-2019 წლებში მუშაობდა გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციაში (FAO) მონაცემთა შეგროვებისა და ანალიზის ექსპერტის პოზიციაზე. 2019 წლიდან მუშაობს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პოლიტიკის კოორდინაციისა და ანალიტიკის დეპარტამენტში. აქვს სამუშაო გამოცდილება კადრების გადამზადების, ტრენინგების ჩატარების, კვლევის ჩატარების, მონაცემების შეგროვების, დამუშავების და ანალიზის მიმართულებით.

ლელა ნონიკაშვილი - ეკონომიკის მაგისტრი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ეკონომიკური და სოციალური სტატისტიკის მიმართულებით. აქვს მუშაობის გამოცდილება როგორც კერძო, ისე საჯარო ორგანიზაციებში. 2021-2022 წლებში მუშაობდა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურში ბიზნეს სტატისტიკის დეპარტამენტში. 2022 წლიდან მუშაობს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პოლიტიკის კოორდინაციისა და ანალიტიკის დეპარტამენტში.

სარჩევი

წინასიტყვაობა	9
რედაქტორისგან	13
შესავალი	15
1. სოფლის მეურნეობა - არსი, მიზანი, თავისებურებები და განვითარების ტენდენციები	17
2. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში	21
3. სურსათის სისტემები და სასურსათო უსაფრთხოება	28
4. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა - საერთაშორისო გამოცდილება: ევროკავშირი, ამერიკის შეერთებული შტატები	35
4.1. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა ევროკავშირში	35
4.2. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა აშშ-ში	43
5. ექსტენციის როლი სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარებაში	49
6. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია, შესაძლებლობების ანალიზი და თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებები	57
7. მემცენარეობის და მეცხოველეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში, არსებული გამოწვევები და შესაძლებლობები	67
გამოყენებული ლიტერატურა, ჟურნალები, ელექტრონული დოკუმენტები, ვებ-გვერდები	119
დანართი	124
დანართი N1. სასურსათო უზრუნველყოფა	124
დანართი N2. საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობა.....	125
დანართი N3. საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა	133
დანართი N4. პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული მრავალწლოვანი ბაღების ნარგავები.....	135
დანართი N5. წარმოების დანახარჯები - სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურის მიხედვით	136
რეცენზია.....	154

შემოკლებული აღნიშვნები და საერთაშორისო აბრევიატურები

ა(ა)იპ	არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი
მრპ	მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი
მშპ	მთლიანი შიდა პროდუქტი
სუამი	დემოკრატიისა და ეკონომიკური განვითარების ორგანიზაცია
საქსტატი	საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური
AMS	მხარდაჭერის აგრეგირებული გაზომვა
CAP	ევროკავშირის საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა
EAGF	ევროპის სოფლის მეურნეობის ფონდი
EAFRD	ევროპის სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების ფონდი
EFTA	თავისუფალი ვაჭრობის ევროპული ასოციაცია
FAO (ფაო)	გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია
GATT	ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმება
GSP	პრეფერენციების განზოგადებული სისტემა
HS	საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სასაქონლო ნომენკლატურა
ILO	შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია
MEPA	საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო
MFF	ევროკავშირის მრავალწლიანი ფინანსური ჩარჩო
SPS	სანიტარული და ფიტოსანიტარიული ზომების გამოყენების შესახებ შეთანხმება
TBT	ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების შესახებ შეთანხმება
WTO (ვმო)	ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია

წინასიტყვაობა

დღეს, საქართველოს ეკონომიკის აგრარული სექტორისთვის, განსაკუთრებით აქტუალურია სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისა და ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ასევე იმპორტის ჩანაცვლებიდან მაღალტექნოლოგიური სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ექსპორტზე გადასვლის, ქვეყნის აგრარული პროდუქციის ნეტო-ექსპორტიორად გადაქცევის საკითხები. ამასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანია სოფლის მეურნეობაში კვლავწარმოების პროცესის ძირითადი ფაქტორების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება. შედეგად, ძალიან დროულია სახელმძღვანელოს „სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა“ გამოცემა, ვინაიდან უახლესი ლიტერატურა, რომელიც ასახავს საქართველოს სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის თავისებურებებს, სტატისტიკურ მონაცემებსა და დინამიკას, პრაქტიკულად არ გვხვდება, ხოლო ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები, ისევე როგორც ეკონომიკური ლიტერატურის ქართულ ენაზე ნათარგმნი გამოცემები, ვერ უზრუნველყოფენ დაინტერესებული პირებისთვის სრულფასოვანი ინფორმაციის მიწოდებას, რადგან არ განიხილავენ ან მოიცავენ ახალ ტენდენციებსა და მიგნებებს. სახელმძღვანელო, რომელიც შედგება 7 თავისა და 5 დანართისგან დაწერილია მაღალ თეორიულ და მეთოდოლოგიურ დონეზე საქართველოს და უცხო ქვეყნების სოფლის მეურნეობის შესახებ ვრცელი თანამედროვე სტატისტიკური მასალის ჩართვით, ლიტერატურის უახლესი წყაროების გამოყენებითა და ციტირებით, შედგება 7 თავისა და 5 დანართისგან. სახელმძღვანელოს სტრუქტურა ლოგიკური და გონივრულია. ავტორები საგნის შინაარსის პრეზენტაციას იწყებენ სოფლის მეურნეობის, როგორც ეროვნული ეკონომიკის დარგის სპეციფიკის, როლისა და მნიშვნელობის ანალიზით, განიხილავენ დარგის ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებზე დამოკიდებულებასა და მისი განვითარების ძირითად ტენდენციებს როგორც მსოფლიოს (თავი 1), ასევე თავისუფალი ბაზრისა და სახელმწიფო რეგულირების ურთიერთობის საკითხის ეროვნული ეკონომიკის დონეზე (თავი 2). ამის შემდგომ, ავტორები იხილავენ სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საკითხებს (თავი 3), ევროკავშირისა და

ამერიკის შეერთებული შტატების აგრარული პოლიტიკის თავისებურებებს, აგრარული სექტორის სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმების პრობლემებს, მათ გავლენას სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაზე, ამ რეგულაციის მიმდინარე ტენდენციებს (თავი 4), სრულიად ახლებურად უდგებიან დარგის განვითარებაში ექსტენციის და აგრარული განათლების მნიშვნელობის შეფასებას (თავი 5). გარდა ამისა, ავტორები განიხილავენ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისა და მისი ხელშეკრულებების თავისუფალი აგრარული ვაჭრობის განხორციელების საკითხს (თავი 6) და რაც მთავარია, სახელმძღვანელოში ძირითადი ადგილი უკავია ჩვენ ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის განვითარების ტენდენციების ანალიზს (თავი 7).

დანართებში განიხილება მემცენარეობისა და მეცხოველეობის სხვადასხვა პროდუქციის წარმოების ეკონომიკური მაჩვენებლები, აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობის ტენდენციები, ასევე, ზოგიერთი სახელმწიფო პროგრამის შესრულების მიღწევები.

წინამდებარე სახელმძღვანელოში ინტეგრირებულია ეკონომიკის უახლესი ცოდნა; გათვალისწინებულია როგორც ეკონომიკურად განვითარებული, ასევე განვითარებადი ქვეყნების სპეციფიკა, მოცემულია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის დასადგენად გამოყენებული ძირითადი ინდიკატორების გამოთვლის მეთოდები. ავტორები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობის გადაუდებელ პრობლემებს, ავლენენ მათი წარმოქმნის მიზეზებსა და სპეციფიკას, ასევე საზღვრავენ ძირითად, მათ შორის სახელმწიფოს მიერ არჩეულ გზებს, მათი ყველაზე ეფექტიანი გადაჭრისათვის. სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი ინფორმაციის სანდოობა დაფუძნებულია საავტორო გუნდის არაერთი წევრის დარგის პოლიტიკის გამტარებელ უწყებებში ხელმძღვანელ თანამდებობზე და წამყვან უნივერსიტეტებში შესაბამისი კურსების სწავლებით მიღებულ მრავალწლიან გამოცდილებასა და მრავალ დოკუმენტურ წყაროსთან წვდომაზე.

სახელმძღვანელოში, ხაზგასმულია, რომ სოფლის მეურნეობაში დაცულია სრულყოფილი კონკურენციის ორი მთავარი პირობა - პირველი, რომ ბაზარზე მოქმედებდეს გამყიდველთა დიდი რაოდენობა, რომელთაგან არც ერთს არ გააჩნია ფასებზე ზეგავლენის მოხდენისათვის საკმარისი მიწოდების მოცულობა და მეორე, რომ გამყიდველი თავისუფალია ბაზარზე შემოსვლასა და გასვლაში. ხაზგასმულია, რომ მეცნიერება „სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა“ არის ეკონომიკური მეცნიერებების სისტემის შემადგენელი ნაწილი, რომელიც სწავლობს ადამიანთა საზოგადოებრივი ურთიერთობების სხვადასხვა ასპექტს მატერიალური სიკეთეთა წარმოებისა და განაწილების სფეროში. ამ მეცნიერების თეორიული და მეთოდოლოგიური ფორმირება განუყოფლად უკავშირდება დარგის თანმიმდევრულ და დინამიურ განვითარებას. თანამედროვე პირობებში, ამ განვითარების უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა მიწის, შრომითი, მატერიალური და ფულადი ხარჯების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება და საწარმოების რენტაბელობის გაზრდა. საჭიროა დარგში მიმდინარე ცვლილებების თეორიული გააზრება, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების, ტექნიკური რესურსების ფორმირების, საბაზრო ურთიერთობების განვითარების და სახელმწიფო მხარდაჭერის მიმართულებით, ისეთი პრაქტიკული რეკომენდაციების შემუშავება, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მეცნიერებატევადი, მაღალხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი სასურსათო პროდუქციით და არა ნედლეულით მსოფლიო ბაზარზე პოზიციების დამკვიდრებას.

სახელმძღვანელოს ამდიდრებს ის გარემოება, რომ ავტორების მიერ გამოყენებულია უახლესი სტატისტიკური მასალა და ილუსტრირებულია ადვილად გასაგები - ცხრილებით, დიაგრამებითა და გრაფიკებით.

მიგვაჩნია, რომ სახელმძღვანელო მნიშვნელოვნად გაამდიდრებს შესაბამისი საგანმანათლებლო კურსის შინაარსს. იგი განკუთვნილია ყველა იმ ტიპის მკითხველისთვის, რომელთაც გავლილი აქვთ ეკონომიკური პრინციპების საბაზისო კურსი და სურთ ეკონომიკის მიმართულებით ცოდნის გაღრმავება. ასევე მიგვაჩნია,

რომ სახელმძღვანელო კარგად ერგება ყველა იმ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სასწავლო პროგრამას, რომელთა მიზანსაც სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის ექსპერტულ დონეზე სწავლება წარმოადგენს. ის, ასევე, სასარგებლო იქნება სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა მიმართულების შემსწავლელი სტუდენტების, მენეჯერების, სპეციალისტებისა და სოფლის მეურნეობის სფეროში დასაქმებულთა ფართო სპექტრისთვის.

სახელმძღვანელოში მოცემული მასალის შესწავლა საშუალებას მისცემს სტუდენტებსა და სხვა დაინტერესებულ პირებს, დაეუფლონ სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური ცნებებისა და კატეგორიების ეკონომიკურ არსს, გამოავლინონ კონკრეტულ პირობებში წარმოების გაზრდისა და ეფექტიანობის ამაღლების რეზერვები და ფაქტორები. ამასთან, განავითარონ ან შეიძინონ დამოუკიდებელი მუშაობის ახალი უნარ-ჩვევები სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების საქმიანობისას წარმოშობილი რთული ეკონომიკური საკითხების გადაწყვეტაში. ყოველივე ზემოაღნიშნული გათვალისწინებით, ვიმედოვნებთ, რომ უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ აზრი, რომ სახელმძღვანელოში მოყვანილი განზოგადებები, წინადადებები და რეკომენდაციები პრაქტიკულად იქნება გამოყენებული აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების ნორმატიულ-შემოქმედებით საქმიანობაშიც.

ალექსანდრე დიდებულიძე

ომარ კაჭარავა

რედაქტორისგან

თანამედროვე მსოფლიოში გლობალიზაციის მასშტაბების გაფართოების წინააღმდეგობრივ პროცესში განსაკუთრებული სიმძაფრით დადგა კლიმატის რადიკალური ცვლილებების ფონზე ჩამოყალიბებული სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა. იგი მრავალმხრივობით გამორჩეული გამოწვევაა და კომპლექსურ გადაწყვეტას საჭიროებს.

2021 წლის 30 სექტემბერს ნიუ-იორკში გამართულ მსოფლიო სასურსათო სისტემის სამიტზე გაეროს გენერალურმა მდივანმა ანტონიო გუტიერესმა განაცხადა, რომ სურსათი ნიშნავს სიცოცხლეს და იმედს, ჩვენ უნდა შევძლოთ ისეთი გარემოს ჩამოყალიბება, სადაც ჯანსაღი და დაბალანსებული სასურსათო პროდუქტები ხელმისაწვდომი იქნება ყველგან და ყველასათვის. ამისათვის აუცილებელია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების მაღალი დონე და არსებული რესურსების მდგრადი გამოყენება. ამის მიღწევა არსებითად დამოკიდებულია არა მხოლოდ სოფლის მეურნეობის, არამედ მთლიანად ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს თანამედროვე სამეცნიერო მიღწევებით განვითარებაზე. სწორედ ეს განაპირობებს იმას, რომ სურსათით უზრუნველყოფა ქვეყნის უსაფრთხოების, კერძოდ, სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი გარანტი გახდა.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინტენსიური განვითარება დარგობრივი თავისებურებებისა და ტენდენციების, ასევე, ეკონომიკის დარგთაშორისი ურთიერთობების უშუალო გავლენას განიცდის. თუ რეალურად გავაცნობიერებთ იმასაც, რომ უკანასკნელი 30 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში, საქართველოს მრავალდარგოვანი სოფლის მეურნეობა ურთულეს პირობებში (კრიზისები, რეაბილიტაცია) ფუნქციონირებს, გასაგები გახდა, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს საბაზრო პრინციპებზე ეროვნული სოფლის მეურნეობის გარდაქმნის პერიოდში დაგროვილი გამოცდილების შესწავლა-ანალიზს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა წინამდებარე წიგნი (პირველი ნაწილი), რომელშიც გამოყენებითი მეცნიერების

პოზიციიდან განხილულია ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში განხორციელებული რეფორმების პირველი შედეგები.

წიგნის (პირველი ნაწილი) ავტორები ახალგაზრდა პროფესიონალები არიან, რომლებსაც უშუალოდ წარმოებისა და მართვის ცენტრალურ რგოლებში მუშაობის საკმაო გამოცდილება აქვთ. მათი „ხელწერა“ წინამდებარე ნაშრომში კარგად გამოჩნდა. საინტერესოდ და არგუმენტირებულად არის წარმოდგენილი ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში საბაზრო პრინციპების დანერგვის პროცესები, ეტაპების მიხედვით გაანალიზებულია შესაბამისი მაჩვენებლები, შეფასებულია ბუნებრივი-საწარმოო და ორგანიზაციული ხასიათის ტენდენციები და მიმდინარე რეფორმების ფონზე ჩამოყალიბებული ახალი გამოწვევებიც.

ყოველმხრივ მხარდაჭერას იმსახურებს ავტორთა ჯგუფის გადაწყვეტილება, რომ განვლილ პერიოდში საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრების გამოცდილების განზოგადებისა და ახალი გამოწვევების შესაბამისად, სოფლისა და სოფლის განვითარების მოდერნიზაციის პროცესების კვლევას მომავალშიც გააგრძელებენ.

ვიმედოვნებთ, რომ ავტორთა გამოცდილი კოლექტივი მკითხველისათვის მიცემულ პირობას პირნათლად შეასრულებს და მომავალშიც მათ მიერ ნაყოფიერად ჩატარებული სამუშაოების შედეგები ფართოდ აისახება შემდგომ გამოცემებში.

აკადემიკოსი
გურამ ალექსიძე

შესავალი

სახელმძღვანელოს შექმნის მიზანს სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის მიმართულებით მაღალი ხარისხის სასწავლო, ინფორმაციული და ანალიტიკური მასალების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მიმართულებით არაერთი გამოჩენილი მეცნიერი/მკვლევარი მუშაობს. ავტორთა აზრით, ეს არის ერთ-ერთი პირველი პრეცედენტი, სადაც ერთად არის სისტემატიზებული და გაანალიზებული, როგორც საერთაშორისო, ასევე ეროვნული სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარების თავისებურებები და ტენდენციები. თანამედროვე მსოფლიოში სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგრობიზნესის განვითარებას, მისი მნიშვნელობა მსოფლიო ეკონომიკაში მზარდია. ქვეყნების მიხედვით განსხვავებულია რესურსები და წარმოების შესაძლებლობები, აქედან გამომდინარე, გლობალიზაციის პირობებში რთულია, მაგრამ აუცილებელია კონკურენტული უპირატესობის გამოვლენა, გაძლიერება და შენარჩუნება. ამ მდგომარეობის მიღწევა, კი მხოლოდ სტაბილური განვითარების ფონზეა შესაძლებელი.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომი მკითხველს აძლევს საშუალებას იფიქროს და გაანალიზოს დარგში არსებული სიტუაცია, მიღწევები, პრობლემები და პერსპექტივები მისი კონკრეტული ინტერესის სფეროდან გამომდინარე, კერძოდ: აგრობიზნესის ღირებულებათა ჯაჭვის პრაქტიკული მონაწილეა, მკვლევარი, საჯარო მოხელე თუ სხვ. ამასთან, წიგნი ადვილად იკითხება და გასაგებად არის გადმოცემული ისეთი მიმართულებები როგორებიცაა: სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში; სურსათის სისტემები და სასურსათო უსაფრთხოება; სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა ევროკავშირში და ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ექსტენციის როლი სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარებაში; მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, შესაძლებლობების ანალიზი და თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებები; მემცენარეობის და მეცხოველეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში,

არსებული გამოწვევები და შესაძლებლობები. აღნიშნული სახელმძღვანელო წარმოადგენს სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის შესახებ ინფორმაციის პირველ ნაწილს და მომავალში კიდევ გაგრძელდება დარგების შესახებ დეტალური ინფორმაციის თავმოყრა და გამოცემა.

1. სოფლის მეურნეობა - არსი, მიზანი, თავისებურებები და განვითარების ტენდენციები

თანამედროვე მსოფლიოში, ქვეყნების მიხედვით განსხვავებულია სოფლის მეურნეობის განვითარების დონე (Salimova, et al. 2020). მრავალფეროვანია სპეციალიზაცია, უწყვეტ რეჟიმში ვითარდება ტექნოლოგიები. მწარმოებლები ორიენტირებულნი არიან მაქსიმალურად დააკმაყოფილონ მომხმარებლის მოთხოვნები. რაც უფრო მაღალია ქვეყანაში შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე გადაანგარიშებით, მით უფრო დაბალია ეკონომიკაში სოფლის მეურნეობის, ანუ პირველადი წარმოების ხვედრითი წილი. აღსანიშნავია, რომ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წილი (პირველადი წარმოება) მთლიან შიდა პროდუქტში 4%-5%-მდე მერყეობს (მაგ.: ავსტრიაში (1.2%), ბელგიაში (0.7%), შვეიცარიაში (0.6%), ჩეხეთში (1.8%), გერმანიაში (0.9%), აშშ-ში (1.0%) და სხვა), ხოლო დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნებში სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წილი (პირველადი წარმოება) ზოგ შემთხვევაში 30%-ზე მაღალია (მაგ.: ავღანეთში (33.5%), ეთიოპიაში (37.6%), მალიში (35.7%), ნიგერიაში (23.4%), სიერა ლეონეში (57.4%) და სხვა) (The World Bank n.d.).

ასევე, მნიშვნელოვანი ინდიკატორია სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მოსახლეობის რაოდენობა. აღსანიშნავია, რომ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა დონე, ძალიან დაბალია (Cheong, Jansen and Peters 2013). მაგალითად: არგენტინა (0.1%), ისრაელი (0.8%), მალტა (0.8%), კანადა (1.3%), აშშ (1.6%), შვეიცარია (1.8%), საფრანგეთი (2.4%), ჩეხეთი (2.5%) და სლოვაკეთი (2.5%) (ILO 2023).

სოფლის მეურნეობა არის ეკონომიკის დარგი, რომელიც გულისხმობს მიწის დამუშავების შედეგად სასოფლო-სამეურნეო კულტურების წარმოებას და ცხოველთა მოშენებას. დარგის განვითარების ძირითად მიზანს სურსათის/ცხოველთა საკვების წარმოება წარმოადგენს. სოფლის მეურნეობა მნიშვნელოვანი წინაპირობაა გადამამუშავებელი მრეწველობისა და მომსახურების სფეროს განვითარებისათვის. სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა, როგორც წესი, სხვა დარგების მსგავსად, ზოგად

ეკონომიკურ პრინციპებს ემყარება, მაგრამ გააჩნია სპეციფიკური თავისებურებები. ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება მდგომარეობს იმაში რომ, მიწა არის როგორც ძირითადი წარმოების საშუალება, ასევე წარმოების საგანიც.

წარმოების პროცესში მწარმოებელი ვალდებულია იზრუნოს ნიადაგის ბუნებრივი ნაყოფიერების შენარჩუნებაზე, სხვადასხვა ქიმიური საშუალებების გადაჭარბებულად გამოყენების შედეგად არ დააბინძუროს და დაიცვას თესლბრუნვა. მნიშვნელოვანი გასათვალისწინებელი ფაქტორია ნიადაგის ნაყოფიერება, სხვადასხვა ნაკვეთს შესაძლებელია სხვადასხვანაირი ნაყოფიერება გააჩნდეს. მართალია ტექნოლოგიები ვითარდება და თანამედროვე მსოფლიოში უკვე შესაძლებელია მცენარის გაზრდა მიწის გარეშე (მაგ.: ჰიდროპონიკა, აეროპონიკა), მაგრამ მიწა რჩება წარმოების ძირითად საშუალებად, რომელიც შეზღუდულ ბუნებრივ რესურსს წარმოადგენს. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება დამოკიდებულია ბუნებრივ კლიმატურ მოვლენებზე (Kulshreshtha and Wheaton 2017). გვალვა, წყალდიდობა, მავნებელ-დაავადებები, სეტყვა, საშემოდგომო და საგაზაფხულო წაყინვები, ქარი და სხვა ბუნებრივი მოვლენები დიდ რისკს წარმოადგენენ მსხვილი კაპიტალდაბანდებებისათვის.

სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი თავისებურებაა სეზონურობა. დედამიწაზე წარმოების სეზონი დამოკიდებულია კლიმატურ სარტყელზე. ასევე, განსხვავებულია ბუნებრივ-კლიმატური პირობები, რომელიც განსაზღვრავს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციას. ტექნოლოგიების განვითარების პარალელურად, გარკვეულ ზღვრამდე, შესაძლებელია არასეზონური წარმოების განვითარების ხელშეწყობა, მაგრამ დაგეგმვის დროს გასათვალისწინებელია კონკურენტული უპირატესობის დასაბუთება. კონკურენტულ უპირატესობად, ასევე ითვლება ის პერიოდი, როდესაც არსებობს კონკურენტებზე ადრე მიწოდების შესაძლებლობა.

ერთ-ერთ თავისებურებაა ის, რომ წარმოების საშუალებებად ცოცხალი ორგანიზმები გვევლინებიან, კერძოდ მცენარეები და ცხოველები. ბუნებრივი ევოლუციისა თუ მეცნიერული ჩარევის შედეგად, მცენარეთა და ცხოველთა ჯიშები მუდმივად ვითარდება. მეცნიერები მუდმივად მუშაობენ ჯიშური თვისებების, გარემოსთან

ადაპტაციის, მავნებელ-დაავადებებისადმი გამძლე ჯიშების შესაქმნელად. ინდუსტრიალიზაციის პარალელურად დარგი მუდმივი გამოწვევების წინაშე დგას, რაც დაკავშირებულია როგორც ტექნოლოგიების განვითარებასთან, ასევე გარემო კლიმატურ პირობებთან. კლიმატის ცვლილება და კლიმატის ცვლილებებთან ადაპტაცია (Gancheva, et al. 2020) ახალ გამოწვევას წარმოადგენს როგორც ფერმერების, მეწარმეებისა და მეცნიერებისათვის, ასევე სახელმწიფო პოლიტიკის გამტარებლებისთვის.

ერთ-ერთი საინტერესო თავისებურება სოფლის მეურნეობაში, ასევე არის ის, რომ ამ დარგში იწარმოება სოფლის მეურნეობის წარმოების საშუალებები (თესლი, ნერგი, ჩითილი, ცხოველთა საკვები და სხვ.), რომელთა ხარისხზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მთლიანად აგრობიზნესის წარმატება.

სოფლის მეურნეობა, ეკონომიკის სხვა სექტორებისგან განსხვავებით, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებთან, რაც პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის, რეგიონისა, თუ სოფლის დასახლებების სპეციალიზაციასთან.

გლობალიზაციის პირობებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კონკურენტულ უპირატესობას. ყველა ქვეყანას განსხვავებული რესურსები და წარმოების შესაძლებლობები გააჩნია, ამიტომ აგრარულმა პოლიტიკამ, სწორი აქცენტების საშუალებით, მუდმივი ტექნოლოგიური განვითარების ფონზე, უნდა უზრუნველყოს ქვეყნის კონკურენტული უპირატესობის განსაზღვრა, გაძლიერება და შენარჩუნება. აგრობიზნესის უპირატესობა კონკურენტებთან შედარებით უკეთესი (ან განსაკუთრებული) მთლიანი წარმოებისა და მიწოდების ჯაჭვით განისაზღვრება.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების პროცესში, დროთა განმავლობაში განვითარდა სხვადასხვა მომსახურება, პარალელურად გაიზარდა კონკურენცია, დაიხვეწა წარმოების ტექნოლოგიები და ამ მიმართულებით წარმოების პროცესში საწყისი წერტილიდან მომხმარებლამდე გაჩნდა სხვადასხვა რგოლი, რომელიც მუდმივი განვითარებისა და ევოლუციის პროცესშია. მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა ცნება აგრობიზნესი, რომელიც წარმოადგენს სურსათის და სხვა სასოფლო-

სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ბიზნესს. პირველად ეს ტერმინი 1957 წელს ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების სამაგისტრო სკოლის წარმომადგენლებმა ჯონ დევისმა და რეი გოლდბერგმა გამოიყენეს, თავიანთ ნაშრომში - „აგრობიზნესის კონცეფცია“ (Davis 1957). აგრობიზნესში შედის პროდუქციის წარმოების მთლიანი ჯაჭვი, ეგრეთ წოდებული ღირებულებათა ჯაჭვი და ის მოიცავს პესტიციდებისა და სასუქების წარმოებას და მიწოდებას, ჯიშების გამოყვანას, თესლის წარმოებას და მიწოდებას, სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანას, ტექნიკას, გადამუშავებას, ცხოველთა საკვების წარმოებას, მარკეტინგს, ლოჯისტიკას, საცალო გაყიდვებს და სხვ. ანუ ყველა რგოლი, რომელიც მონაწილეობს სურსათის და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შექმნაში და საბოლოო მომხმარებელამდე მიღწევაში, აგრობიზნესის სისტემის ნაწილია. თანამედროვე მსოფლიოში სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგრობიზნესის განვითარებას, მისი მნიშვნელობა მსოფლიო ეკონომიკაში მზარდია. სასურველია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ პირველადი წარმოება (ანუ სოფლის მეურნეობა) და აგრობიზნესი (წარმოების მთლიანი ციკლი, პირველადი წარმოებიდან მომხმარებელამდე).

აგრობიზნესი, გლობალიზაციის პირობებში, მუდმივად ცვალებადია, განიცდის ტრანსფორმაციას, ვითარდება და ახალი გამოწვევების წინაშე დგება. კონკურენცია მძაფრდება, ადგილობრივი ფერმერები მუდმივად მხარდაჭერას ითხოვენ სახელმწიფოს მხრიდან. განვითარებად ქვეყნებში, ამავე დროს, მწვავედ დგას სოციალური პრობლემები (Nelson 1998). სასურველია გაიმიჯნოს სოციალური დახმარების პროგრამები და ბიზნესის ხელშემწყობი პოლიტიკა ერთმანეთისგან, ორივე მიმართულებით სახელმწიფო ხელშემწყობა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, თუმცა ხშირ შემთხვევაში მათი მართებული გამიჯვნა და აღქმა სახელმწიფოს მხრიდან არაერთგვაროვანია. პროგნოზების თანახმად, 2050 წლისათვის მსოფლიო მოსახლეობა სავარაუდოდ მიაღწევს 9.8 მილიარდს (United Nations 2023). თუმცა, ზოგიერთი ექსპერტი, მოცემულ მოსაზრებას მოსახლეობის ზრდასთან დაკავშირებით, არ ეთანხმება. არგუმენტებად მოჰყავთ შემდეგი გარემოებები:

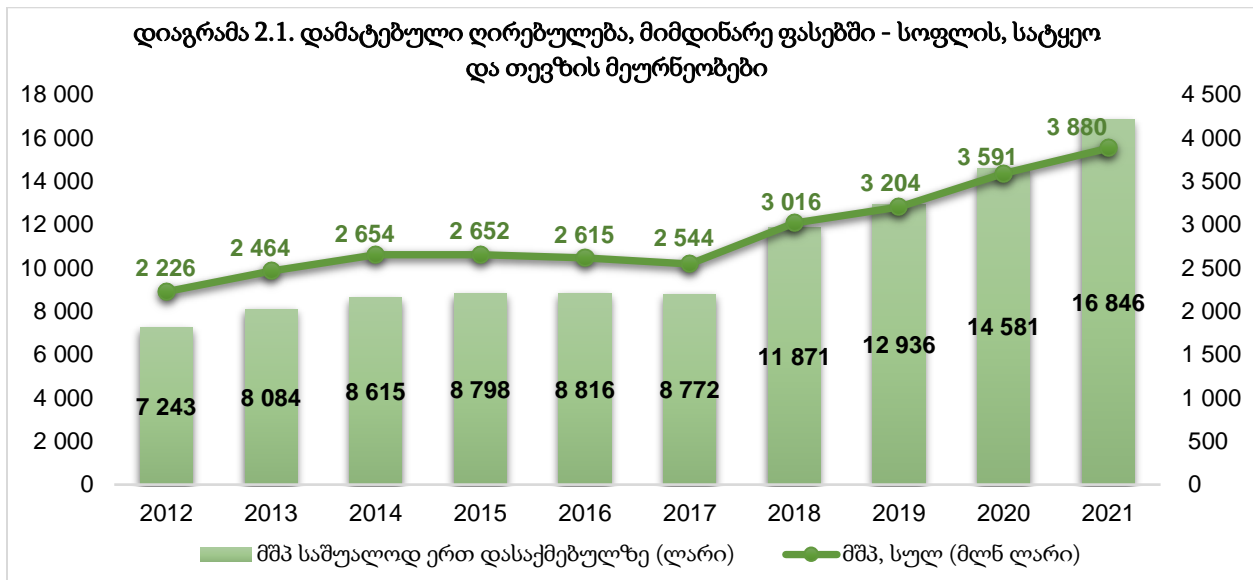
გარემოზე ზემოქმედების ზრდის ტენდენცია, კლიმატის ცვლილება, გლობალური სასურსათო მარაგების შემცირება, ენერგორესურსების შემცირება, მსოფლიო პანდემია და დაავადებების გავრცელების მაღალი რისკი. აღსანიშნავია, რომ როგორც არ უნდა იყოს პროგნოზი ნეგატიური თუ პოზიტიური, სანამ ადამიანები ცხოვრობენ ამ სამყაროში სასურსათო ბაზარი თავის აქტუალობას ინარჩუნებს. აგრობიზნესის განვითარების და გაუმჯობესების აუცილებლობა ყოველთვის იქნება დღის წესრიგში. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ძლიერი სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს ძირითადი ნედლეულის წყაროს გადამამუშავებელი ინდუსტრიის განვითარებისათვის და მთლიან ღირებულებათა ჯაჭვთან ერთად სასურსათო ბაზრის სტაბილურობის გარანტიას წარმოადგენს.

2. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში

საქართველოშიც სოფლის მეურნეობა მსოფლიო ტენდენციების მსგავსად ვითარდება, მართალია აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს განვითარების ტემპებთან მიმართებაში, მაგრამ საქართველოში წარმოებული აგროსასურსათო პროდუქცია ადგილობრივ, თუ საერთაშორისო ბაზარზე ზრდადი დინამიკით ხასიათდება. არსებული რესურსებიდან გამომდინარე, ჩვენ აქცენტს ნამდვილად ვერ გავაკეთებთ სანედლეულო პროდუქციაზე, რასაც ძალიან დიდი, პირველ რიგში, მიწის რესურსები სჭირდება, ძირითადი აქცენტი მაღალი ღირებულების მქონე სასოფლო-სამეურნეო კულტურებზე უნდა იქნეს აღებული, ასევე მნიშვნელოვანია ნიშური და ტრადიციული პროდუქტების წარმოება, რაზეც მოთხოვნა წლიდან-წლამდე მზარდია. მსოფლიო მუდმივი განვითარების პროცესშია, შესაბამისად მსოფლიო მოსახლეობის მოთხოვნა ცვალებადია დროსა და სივრცეში, მეწარმეებმა ბაზარზე არსებული გამოწვევების შესაბამისად უნდა იმოქმედონ - სხვა გამოსავალი არ არსებობს.

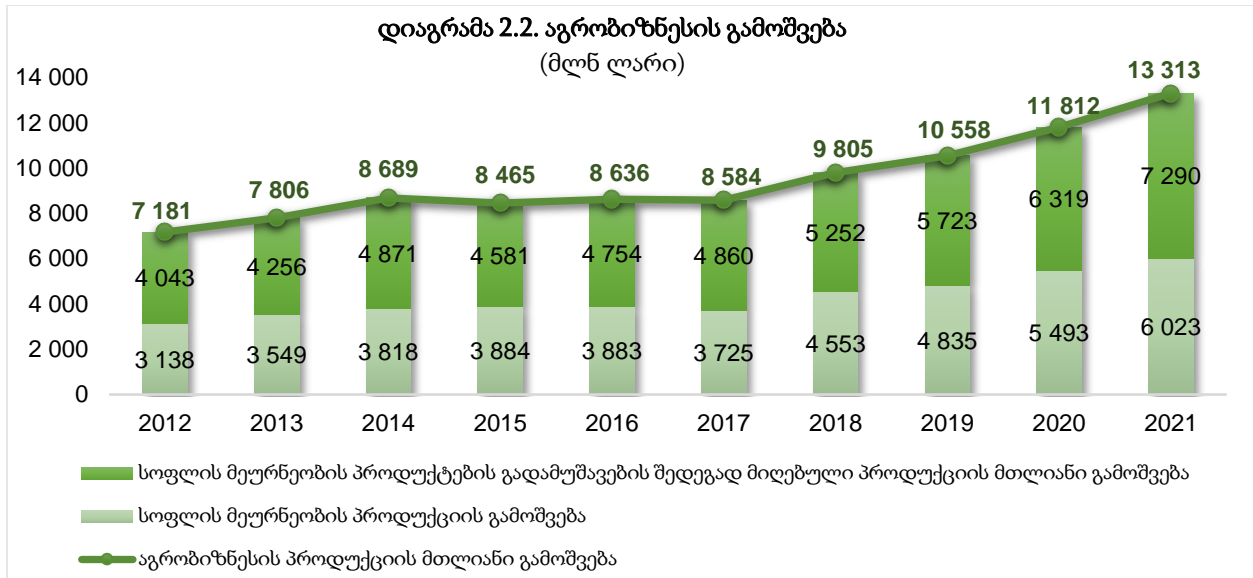
საქართველო მიწათმოქმედთა უძველესი ქვეყანაა, რაც დასტურდება ისტორიული, ეთნოგრაფიული, კულტურული და რელიგიური ძეგლებით, მითებით, საყოფაცხოვრებო ტრადიციებით (წყარო: ჩვენი ფასეულობები). საქართველო ცნობილია სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების, შინაურ ფრინველთა და

ცხოველთა აბორიგენული სახეობებითა და ენდემური ჯიშებით. საუკუნეების განმავლობაში საქართველოში იხვეწებოდა წარმოების ტექნოლოგიები, იცვლებოდა ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა, შესაბამისად სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პრაქტიკა ქვეყნის მმართველობით სისტემასთან ერთად იცვლებოდა და შესაბამისად ვითარდებოდა. ბოლო წლებში სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობებში, როგორც წარმოების, ასევე გამოშვების მაჩვენებლები მზარდია. მაგალითად, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, 2021 წელს, საქართველოში, სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობებში დამატებულმა ღირებულებამ, მიმდინარე ფასებში, 3.9 მილიარდი ლარი შეადგინა. უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში კი ზრდა 1.7 მლრდ ლარია (იხ. დიაგრამა 2.1).

წყარო: საქსტატი

ამავე პერიოდში, სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობებში პროდუქციის გამოშვების მაჩვენებელი გაიზარდა 75%-ით და 6.3 მილიარდი ლარი შეადგინა. 2011-2021 წლებში, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამუშავების შედეგად მიღებული პროდუქციის მთლიანი გამოშვება 80%-ითაა გაზრდილი და 2021 წლის მონაცემების მიხედვით, 7.3 მილიარდ ლარს შეადგენს (იხ. დიაგრამა 2.2) (ზვიადაძე, და სხვ. 2021).

წყარო: საქსტატი

სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობებში დასაქმებული მოსახლეობა საშუალოდ 18%-20% პროცენტს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ, 2020 წელს, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა, სამუშაო ძალის გამოკვლევის შედეგები გაიანგარიშა და გამოაქვეყნა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) მიერ შემოთავაზებული ახალი მეთოდოლოგიით. აღნიშნული სტანდარტის შესახებ ILO-მ პირველად 2013 წელს განუცხადა მსოფლიოს, ხოლო ოფიციალურად ძალაში შევიდა 2018 წლის ოქტომბერში (საქსტატი 2020).

ახალი მეთოდოლოგიის შესაბამისად, მთავარი ცვლილება თვითდასაქმებულ მოსახლეობას შეეხო. კერძოდ, თვითდასაქმებულად აღარ ითვლებიან საკუთარ ოჯახურ მეურნეობაში მომუშავე პირები, რომლებიც წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 50%-ზე მეტს აწარმოებენ, უმეტესად, პირადი მოხმარებისთვის და არ არიან ბაზარზე და მოგებაზე ორიენტირებული. აღნიშნული პირები შეუერთდნენ ან სამუშაო ძალის გარეთ მყოფ მოსახლეობას, ან უმუშევართა რაოდენობას, იმის მიხედვით, ეძებდნენ თუ არა სამუშაოს და მზად იყვნენ თუ არა მუშაობის დასაწყებად. აგრეთვე, გასათვალისწინებელია, რომ ახალი სტანდარტის შესაბამისად დასაქმებულად აღარ ჩაითვლება შინამეურნეობის ის წევრი, რომელიც უშუალოდ არ არის ჩართული იმ პროდუქციის წარმოებაში, რომელიც

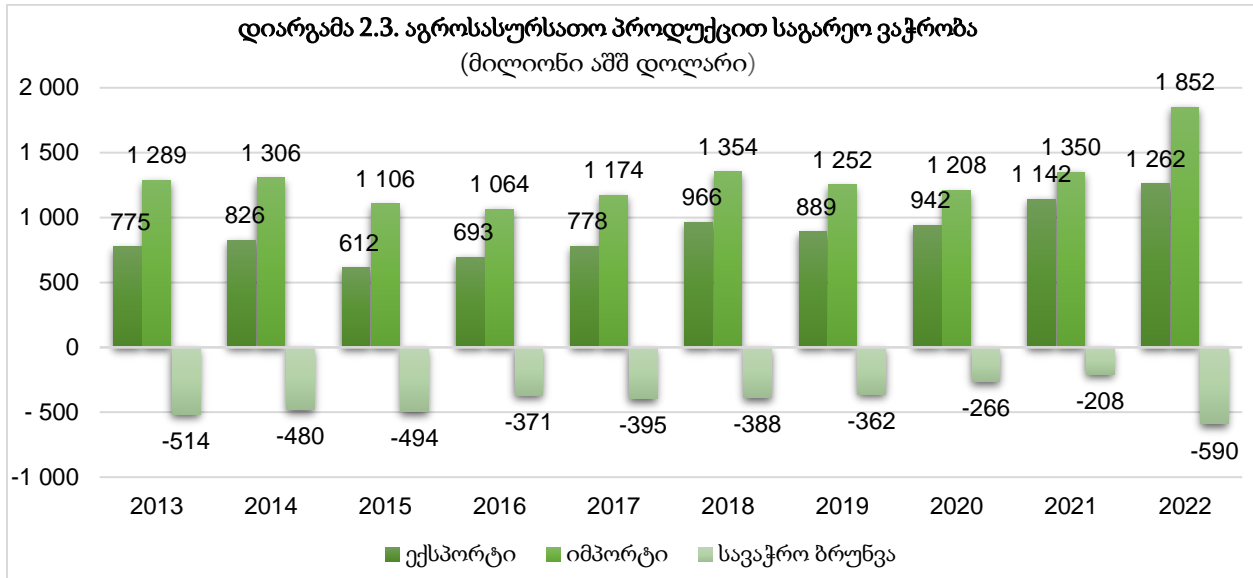

სარეალიზაციოდ არის განკუთვნილი (მაგალითისთვის, ახალი მეთოდოლოგიის მიხედვით, თუ შინამეურნეობა აწარმოებს თხილს და 50%-ს ან მეტს ყიდის, ხოლო ოჯახის სხვა წევრი არ არის ამ პროცესში ჩართული და მხოლოდ პირუტყვსა და ფრინველს უვლის, რომლისგან მიღებული პროდუქცია გამოიყენება საკუთარი მოხმარებისთვის და არ იყიდება, ის დასაქმებულთა კატეგორიაში არ ჩაითვლება) (ზვიადაძე, და სხვ. 2021). შესაბამისად, არსებული მონაცემები მოიცავენ მხოლოდ იმ პირებს ვისაც სოფლის მეურნეობიდან გარკვეული შემოსავალი აქვს და შესაძლოა განიხილავს როგორც ბიზნეს შესაძლებლობას.

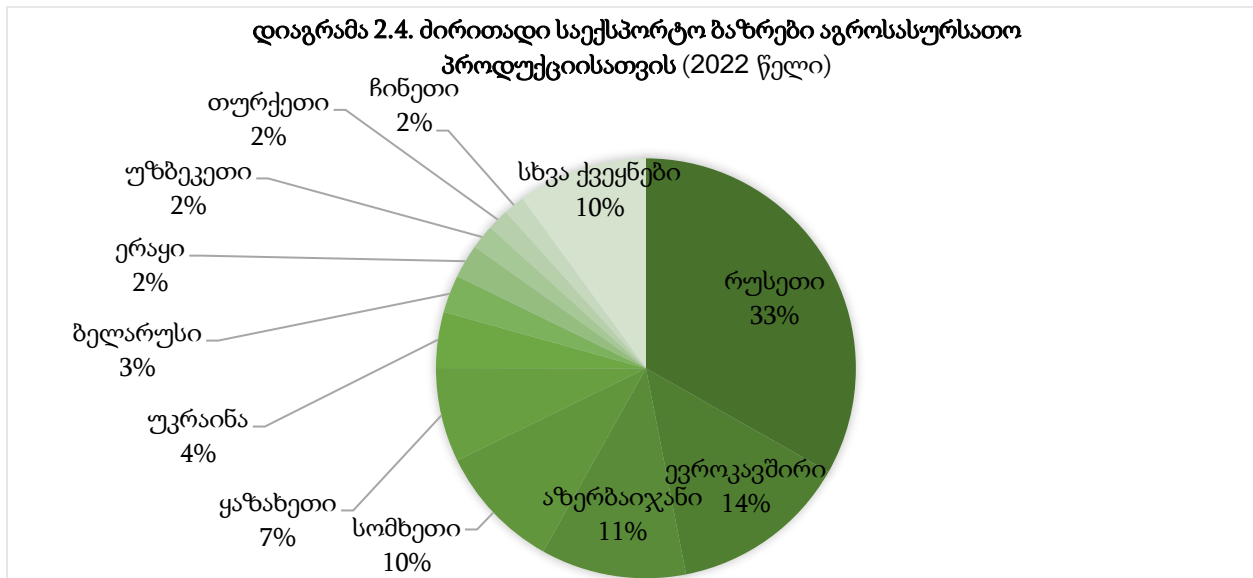
სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობებში გამოშვების, დამატებული ღირებულების და წარმოების დადებითი მაჩვენებლები აისახა აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობის მონაცემებზე. მაგალითად, უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში (2013-2022) ექსპორტის მაჩვენებელი გაზრდილია 63%-ით და, 2022 წლისთვის, 1.3 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს.

2022 წელს, ქვეყნის მთლიანი ექსპორტის 22.6%-ს აგროსასურსათო პროდუქცია წარმოადგენს. ძირითად საექსპორტო პროდუქტებს წარმოადგენს: ნატურალური ღვინო (20%), ეთილის სპირტი არადენატურირებული, სპირტის კონცენტრაციით 80 მოც.%-ზე ნაკლები, სპირტიანი სასმელები (12%), მინერალური და მტკნარი წყლები (9%), კაკლოვანი ხილი (ძირითადად თხილი) (8%), უალკოჰოლო გაზიანი სასმელები (7%), ცოცხალი მრკ (5%), სიგარეტი (5%), კურკოვანი ხილი (3%) და სხვა. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ვითარდება აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობა და ფართოვდება სავაჭრო პარტნიორების რიცხოვნობა. 2022 წელს, აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი საქართველოდან 96 ქვეყანაში განხორციელდა. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტის ზრდის მიუხედავად, უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი კვლავ შენარჩუნებულია და 2022 წლის მონაცემებით 590 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს. სულ აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი კი 1.9 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს. ძირითადად იმპორტირებულია: სიგარეტი (7%), ახალი, გაცივებული ან გაყინული შინაური ფრინველის ხორცი (5%), შაქარი (5%),

შოკოლადი და კაკაოს შემცველი სხვა პროდუქტები (4%), ხორბლის ფქვილი (4%), ფქვილოვანი საკონდიტრო ნაწარმი (4%), ხორბალი (3%), მარგარინი (3%), კვების პროდუქტები (3%), მზესუმზირის ზეთი (3%), ახალი ან გაცივებული ბოსტნეული (2%) და ა.შ. აგროსასურსათო პროდუქცია იმპორტირებულია 113 ქვეყნიდან.

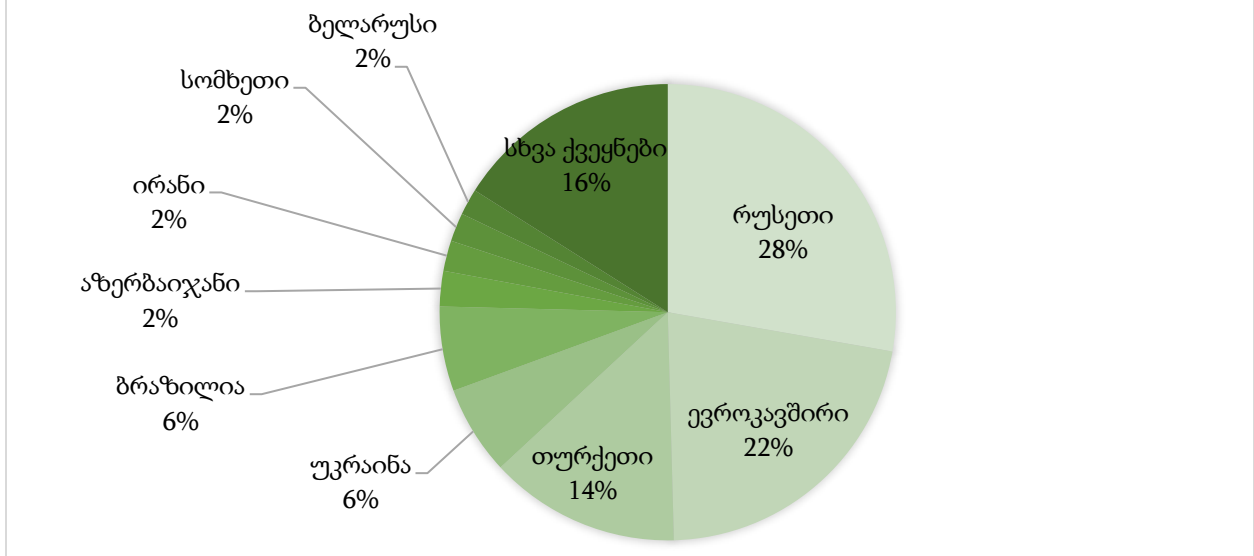

წყარო: საქსტატი

წყარო: საქსტატი

დიაგრამა 2.5. აგროსასურსათო პროდუქციის ძირითადი იმპორტიორი ქვეყნები (2022 წელი)

წყარო: საქსტატი

საქართველოს სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარებისა და ხელშეწყობისათვის საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს შემუშავებული აქვს საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების 2021-2027 წლების სტრატეგია, რომლის ხედვას მდგრადი განვითარების პრინციპებზე დაყრდნობით, სოფლად ეკონომიკური შესაძლებლობების დივერსიფიცირება/განვითარება, სოციალური მდგომარეობის და ცხოვრების დონის გაუმჯობესება წარმოადგენს. სტრატეგია შედგება სამი ძირითადი პრიორიტეტული მიმართულებისგან, რომელსაც სტრატეგიულ მიზნებს უწოდებენ. ესენია: კონკურენტუნარიანი სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო სექტორები; ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება, ეკოსისტემების შენარჩუნება, კლიმატის ცვლილებასთან ადაპტაცია; სურსათის /ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის ეფექტური სისტემები. აღნიშნული სამი მიმართულება აერთიანებს 16 ამოცანას, რომელთა განხორციელებისათვის, სამოქმედო გეგმაში 2023 წელს გაწერილია 69 აქტივობა

(საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების სტრატეგია 2021-2027).

სტრატეგიის წარმატებული განხორციელებისა და ხელშეწყობისათვის, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო ახდენს სპეციალური პროგრამების ინიცირებას. ინიცირებული პროგრამები ღირებულებათა ჯაჭვის თითქმის ყველა რგოლს მოიცავს. მაგალითად, შეღავათიანი აგროკრედიტი; „აგროდაზღვევა“; არასტანდარტული ვაშლის მოსავლის რეალიზაციის ხელშეწყობი პროგრამა; გადამამუშავებელი საწარმოების თანადაფინანსების პროექტი; შემნახველი საწარმოების თანადაფინანსების პროექტი; აგროწარმოების ხელშეწყობის პროგრამა (AMMAR) პირველადი წარმოება და გადამამუშავება-შენახვა; ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციის პროგრამა; პროგრამა „ახალგაზრდა მეწარმე“; "დანერგე მომავალი"; სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის თანადაფინანსების პროგრამა; მერძევეობის დარგის მოდერნიზაციის და ბაზარზე წვდომის სახელმწიფო პროგრამა და ა.შ., რომელთა განხორციელებასაც უზრუნველყოფს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს დაქვემდებარებული უწყება - ა(ა)იპ სოფლის განვითარების სააგენტო (<http://www.rda.gov.ge/programs>).

ასევე აღსანიშნავია, რომ მნიშვნელოვანი პროექტები და პროგრამები ხორციელდება საერთაშორისო პარტნიორებთან, დონორებთან, საფინანსო ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობით. ხდება რესურსების მობილიზება და შესაბამისი ტექნიკური და საგრანტო დახმარებების გაწევა. საქართველოს მთავრობას დაინტერესებულ მხარეებთან აქტიური კომუნაკაცია აქვს. მნიშვნელოვანია ცალკე გამოიყოს რეგიონულ დონეზე საკონსულტაციო შეხვედრები. გარდა ამისა, სამოქალაქო კომიტეტის ფარგლებში პერიოდულად იმართება სამუშაო შეხვედრები, რაც საშუალებას აძლევთ დაინტერესებულ მხარეებს წამოაყენონ წინადადები, გაუზიარონ მოსაზრებები/პრობლემები გადაწყვეტილების მიმღებებს, რომელთა გათვალისწინება ხდება სამომავლო პროექტებში და პროგრამებში.

3. სურსათის სისტემები და სასურსათო უსაფრთხოება

„სასურსათო უსაფრთხოება უზრუნველყოფილია მაშინ, როდესაც თითოეულ ადამიანს ნებისმიერ დროს აქვს ფიზიკური, სოციალური და ეკონომიკური წვდომა საკმარისი რაოდენობის უვნებელ და ხარისხიან სურსათზე, რომელიც იძლევა საშუალებას დაკმაყოფილდეს მოსახლეობის მოთხოვნები სურსათზე და არჩევანი შესაბამის სანიტარულ და სამედიცინო მომსახურების პირობებში ჯანმრთელი (ჯანსაღი) და აქტიური ცხოვრების წესის წარმართვისთვის“ (FAO 2008). ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოება გულისხმობს საკუთარი მოსახლეობის სურსათზე მოთხოვნილების უზრუნველყოფას. ქვეყნები განსხვავდებიან სურსათით უზრუნველყოფის დონის მიხედვით, რაც, ძირითადად, განპირობებულია ხელმისაწვდომი სახელმწიფო რესურსებითა და სახელმწიფო პოლიტიკით (FAO 1996).

მსოფლიოში, ქვეყნების მიხედვით, განსხვავებული პოლიტიკა არსებობს სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით. არის ფაქტები, როდესაც ქვეყნები ზღუდავენ საგარეო ვაჭრობას, როგორც ექსპორტის ასევე იმპორტის შემთხვევაში. ზოგიერთი ინდუსტრიული ქვეყანა ძირითადად სურსათის იმპორტზეა დამოკიდებული და მარაგების შექმნასა და მართვას ახმარს დიდ ძალისხმევას. განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობა ორიენტირებულია აგროსასურსათო სექტორში მთლიანი ღირებულებათა ჯაჭვის განვითარების ხელშეწყობისაკენ, რათა რესურსების შესაბამისად შეძლონ სურსათ მწარმოებელი დარგების განვითარება და მოსახლეობის მოთხოვნის შიდა წარმოებით მაქსიმალურად დაკმაყოფილება.

დღეისათვის მსოფლიო სასურსათო სისტემები მჭიდროდ არის დაკავშირებული სხვადასხვა ქვეყანასთან. თითქმის საერთოდ არ არსებობს აგროსასურსათო მიმართულებით 100%-იანი (Clapp, Food security and international trade 2015) თვითუზრუნველყოფის ან იმპორტდამოკიდებულების პრაქტიკა. თითოეულ ქვეყანა, სურსათის მსხვილი ექსპორტიორებიც კი, რომლებიც სურსათის წარმოების მხრივ სრულად თვითკმარნი არიან, როგორც წესი, გარკვეული რაოდენობის

სურსათის იმპორტს ახორციელებენ. შესაბამისად, სასურსათო უსაფრთხოება არ გამოირიცხავს ვაჭრობას, როგორც შესაძლებლობას. თუმცა, გასათვალისწინებელია, რომ სურსათის წარმოებით თვითკმარ ქვეყნებში, მოსახლეობის ნაწილი შესაძლოა განიცდიდეს არასრულფასოვან კვებას. ასეთ ქვეყნებს შეუძლიათ აწარმოონ საკმარისი რაოდენობით გარკვეული სასოფლო-სამეურნეო კულტურები, მაგალითად, მარცვლეული, ხილი, მაგრამ მათ შესაძლოა მაინც დასჭირდეთ მნიშვნელოვანი რაოდენობის ხორცისა და ბოსტნეულის იმპორტი. ასევე, შესაძლებელია ზოგიერთ სურსათით თვითურუნველყოფილ ქვეყანას შეიძლება ჰქონდეს სიღარიბის მაღალი დონე (Clapp 2015).

სურსათით თვითურუნველყოფის დონის დასადგენად გამოიყენება თვითურუნველყოფის კოეფიციენტი, რომელიც გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მიერ შემოთავაზებული განმარტების თანახმად გულისხმობს, ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის წილს ქვეყანაში მოხმარებულ მთლიან პროდუქციასთან (FAO, 2012):

$$\text{თვითურუნველყოფის კოეფიციენტი} = \frac{\text{წარმოება}}{\text{წარმოება} + \text{იმპორტი} - \text{ექსპორტი}} * 100$$

თვითურუნველყოფის კოეფიციენტის განსაზღვრა ჩვეულებრივ ხდება, როგორც წარმოებული სურსათის მოცულობით, ასევე კალორიებში. თვითურუნველყოფის კოეფიციენტის გაანგარიშება შესაძლებელია ღირებულების მიხედვითაც, როგორც აგრეგირებული, ასევე ცალკეული პროდუქციის მიხედვით (მაგ, ხორბალი, სიმინდი, ხორცი და ა.შ).

სასურსათო უსაფრთხოების თვალსაზრისით საგულისხმოა, რომ მთავრობები ისტორიულად უპირატესობას ანიჭებდნენ სურსათით თვითურუნველყოფის საკითხს, როგორც ეროვნული უსაფრთხოების მთავარ დასაყრდენს. ქვეყნები ასევე ისტორიულად განიხილავდნენ სასურსათო უსაფრთხოებას/თვითურუნველყოფას, როგორც მიზანშეწონილ პოლიტიკას, რადგან სურსათის მიწოდებისთვის სხვებზე დამოკიდებულებამ შესაძლოა ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოებას საფრთხე შეუქმნას მსოფლიო პოლიტიკურ ასპარეზზე, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ სურსათის

ექსპორტიორი ქვეყნები, ადგენენ კვოტირებას, საბაჟო გადასახადებს და სხვა ღონისძიებებს პროდუქციის ექსპორტთან დაკავშირებით (O'Hagan 1976).

21-ე საუკუნეში, ზოგიერთი ეკონომისტის მოსაზრებით, სურსათის თვითუზრუნველყოფისკენ მიმართული ისტორიული პოლიტიკა არასწორია, როგორც წესი, არაეფექტიანია და ვაჭრობის დამახინჯებას იწვევს (Naylor and Falcon 2010) ვაჭრობის შეზღუდვების, ტარიფებისა და სუბსიდიების განხორციელება სურსათით უზრუნველყოფის მიზნით სახიფათო და ძვირადღირებულ პოლიტიკად ითვლება. ბევრი ამტკიცებს, რომ ასეთი პოლიტიკა გრძელვადიან პერსპექტივაში აზიანებს სასურსათო უსაფრთხოებას, რადგან ამცირებს ეფექტიანობის მიღწევების შესაძლებლობებს, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს სურსათის შიდა წარმოების შემცირება და მაღალი ფასები.

კიდევ ერთხელ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ უკანასკნელ წლებში, მსოფლიოში სურსათის წარმოების ტექნოლოგიების განვითარების ფონზე, სხვადასხვა ქვეყნის შიდა წარმოების მოდელები და მოხმარების კონიუნქტურა გლობალურ ბაზრებს მჭიდროდ დაუკავშირდა. მსოფლიოს ქვეყნებში სურსათის შიდა მოხმარებისა და წარმოებისათვის საჭირო რესურსების გადანაწილება დამოკიდებულია, როგორც ეროვნულ, ასევე საერთაშორისო ბაზრებზე. სურსათის გლობალური იმპორტის მაჩვენებელი, უკვე კარგა ხანია ტრილიონ აშშ დოლარს გასცდა და 2021 წლის მონაცემებით 2.0 ტრილიონი აშშ დოლარი შეადგინა (Trade Map 2021). ამჟამინდელი სურსათის წარმოების ეკონომიკა ნიშნავს იმას, რომ მცირედმა ცვლილებამ წარმოებაში შესაძლებელია ფასების მნიშვნელოვანი რყევა გამოიწვიოს. ქვეყნების უმეტესობა სურსათს ღია გლობალურ სასურსათო ბაზრებზე ყიდულობს. მსოფლიო გლობალური კრიზისების პერიოდში ეროვნულმა მთავრობებმა შესაძლებელია შიდა ბაზრის დაცვისთვის გარკვეულ ზომებს მიმართონ, რაც საერთო საბაზრო ჯაჭვს არღვევს. მაგალითად, კოვიდ 19-ის გავრცელების გამო, ძირითადად მწარმოებელმა ქვეყნებმა, სხვადასხვა სასაქონლო პროდუქტებზე, კვოტირებები და დამატებითი გადასახადები შემოიღეს, რამაც პირდაპირი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ იმპორტზე

დამოკიდებულ ქვეყნებზე, არამედ გლობალურად ყველა ქვეყანაზე. პრობლემა უფრო მწვავედ აისახება დაბალშემოსავლიან შინამეურნეობებზე, კერძოდ რომელთა შემოსავლის 75%-ზე მეტი სურსათის შესაძენად იხარჯება. მსგავსი ჩარევები ოფიციალურად გაცხადებულია, როგორც მოკლევადიანი შეზღუდვა მთავრობების მხრიდან, მაგრამ სასურსათო უსაფრთხოების მიმართულებით გრძელვადიან პრობლემებს იწვევს და საკმაოდ მტკივნეულია.

2022 წლის 10-13 ოქტომბერს, იტალიაში, ქ. რომში ჩატარებული სასურსათო უსაფრთხოების კომიტეტზე, თითოეული მონაწილე ქვეყნის მიერ, მკაფიოდ აღინიშნა სასურსათო სისტემების მდგრადი განვითარების მნიშვნელობა. არსებული გეოპოლიტიკური სიტუაციის ფონზე, რომელიც პირდაპირ კავშირშია მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან, კიდევ უფრო მეტი სიმწვავეთ გამოჩნდა ქვეყნების მიერ რესურსების ეფექტიანად გამოყენების მნიშვნელობა. მსოფლიო აგროსასურსათო ბაზარზე დღეს არსებულმა ვითარებამ ნათლად დაგვანახა, რომ სასურსათო სისტემების განვითარება თითოეული ქვეყნისთვის და მათ შორის საქართველოსთვის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს. ადგილობრივ დონეზე სურსათის სისტემების სტაბილურობაზე დიდ გავლენას ახდენს მსოფლიოში ბოლო პერიოდში განვითარებული მოვლენები, შესაბამისად, აუცილებელია ქვეყანას გააჩნდეს სასურსათო უსაფრთხოების შენარჩუნებისა და მდგრადობის სისტემური მექანიზმი. რაც შეეხება სურსათის მოხმარებას, მართალია სურსათზე იხარჯება შემოსავლების ძირითადი ნაწილი, მაგრამ გამოსაკვლევი რამდენად აკმაყოფილებს სასურსათო რაციონი არსებულ ფიზიოლოგიურ ნორმებს და არის თუ არა კალორიებით მდიდარი მათი საკვები. ფაქტიურ მოხმარებასა და ფიზიოლოგიურ ნორმებს შორის სხვაობა განსხვავებულია სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებში. მნიშვნელოვანია, ასევე, მიექცეს ყურადღება ბავშვთა კვებას, რადგან მოზარდების კვების რაციონი დაბალანსებული უნდა იყოს ისეთი პროდუქტებით, რომლებიც აუცილებელია მათი ზრდა-განვითარებისათვის.

ქვეყნის თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლის გაანგარიშებისთვის აუცილებელია სტატისტიკური მონაცემების არსებობა. მაგრამ, აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი გაიანგარიშება მხოლოდ გარკვეულ პროდუქციაზე რაც მოიცავს მარცვლეულის, ხორცის და ბოსტნეულის თვითუზრუნველყოფის შესახებ მონაცემებს. თუმცა ქვეყნის თვითუზრუნველყოფის აგრეგირებული მაჩვენებლის შესახებ ინფორმაცია არ არის ხელმისაწვდომი, ვინაიდან ეს დაკავშირებულია მონაცემების გაანგარიშებისთვის აუცილებელ, როგორც ფინანსურ, ასევე ადამიანურ რესურსებთან. თუმცა მათემატიკური და ექსპერტული შეფასების ერთობლიობით შესაძლებელია აღნიშნული მაჩვენებლის გაანგარიშება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი შესაძლებელია გაანგარიშებულ იქნეს პროდუქციის წარმოების მიხედვით, კალორიებით ან ღირებულებით გამოსახულებაში.

ჩვენს კვლევაში სასურსათო უსაფრთხოების დასათვლელად გამოვიყენეთ პროდუქციის ღირებულებაში გადაყვანის მეთოდი და შემდგომ თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტის გაანგარიშება. სიფრთხილით მივუდექით გაანგარიშების დროს წარმოქმნილ მონაცემთა არაშესაძარისობის პრობლემას. მაგალითად, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის (სული), ხორცის (ტონა) რძის (ლიტრი), კონსერვების (ცალი, ტონა), ღვინის (ლიტრი) და ა.შ. წარმოება სხვადასხვა ერთეულებშია გამოსახული. რა თქმა უნდა შესაძლებელია არაშესაძარისი ზომის ერთეულში მყოფი პროდუქცია გადავიყვანოთ შესაძარ ერთეულებში, მაგრამ პრობლემატურია სხვადასხვა მიზეზების გამო. მაგალითად მრკ-ს, ფრინველის, ცხვრის და ა.შ შემთხვევაში საქმეს ართულებს წარმოების სულადობრივი გამოსახულებიდან ტონებში გადაყვანა, როდესაც წარმოებისთვის არ არის მოცემული წონითი კატეგორიები, შესაბამისად საუკეთესო გამოსავალს წარმოადგენდა მათი გადაყვანა ღირებულებაში და სულ - აგროსასურსათო პროდუქციისთვის ქვეყნის სასურსათო თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტის გამოთვლა. აქაც

გასათვალისწინებელია, რომ გაანგარიშება გარკვეული სახის პროდუქციისთვის ეყრდნობა დაშვებებს, შესაბამისად არსებობს ცდომილების ალბათობა.

თვითუზრუნველყოფის შეფასებისთვის გამოყენებულ იქნა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მონაცემები, რომელიც მათ მიერ გაანგარიშება სასოფლო მეურნეობათა გამოკვლევის საფუძველზე. ასევე, გამოყენებულ იქნა მონაცემები ექსპორტ-იმპორტის შესახებ, რათა შეგვეძლებოდა FAO-ს მიერ წარმოდგენილი მეთოდოლოგიის გამოყენება (იხ. გვ. 23). აქვე აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ხდება ისეთი აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი, რომელთა წარმოება არსებული ნიადაგურ-კლიმატური პირობების გათვალისწინებით და ეკონომიკური თვალსაზრისით არ არის მომგებიანი და მიზანშეწონილი. მაგალითად, ბრინჯი, წიწიბურა, შაქარი, ბანანი და სხვა. ასევე აღსანიშნავია, რომ გამოთვლებში გათვალისწინებულია ისეთი პროდუქცია, რომელსაც ვაწარმოებთ ადგილზე, მაგრამ ხორციელდება ნედლეულის იმპორტი და ადგილობრივად გადამუშავება. შესაბამისად, გარდა სასოფლო მეურნეობათა გამოკვლევისა დამუშავდა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ბიზნეს სტატისტიკის მონაცემებიც. გარდა ამისა, გადამუშავებული პროდუქციის, როგორც იმპორტის, ასევე ექსპორტის გადაყვანა მოხდა პირველად პროდუქციაში საერთაშორისო სტანდარტით მიღებული შესაბამისი კოეფიციენტების გამოყენებით.

თვითუზრუნველყოფის გაანგარიშების დროს, მხედველობაში არ იქნა მიღებული თევზის შესახებ არსებული ინფორმაცია, ვინაიდან საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით ხელმისაწვდომია მხოლოდ აკვაკულტურის მეურნეობების მიერ წარმოებული თევზის შესახებ ინფორმაცია. საქართველოდან უკანასკნელ წლებში ექსპორტირებულია დიდი რაოდენობის თევზის ფქვილი და თევზის ცხიმი, 2022 წლის წინასწარი მონაცემებით, თევზის ცხიმის ექსპორტი 11.5 მლნ აშშ დოლარს, ხოლო თევზის ფქვილის ექსპორტი 17.8 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს. აღნიშნული პროდუქცია მიიღება შავ ზღვაში თევზჭერით და შემდგომ გადამუშავებით, შესაბამისად წარმოების (აკვაკულტურის მეურნეობების),

ექსპორტისა და იმპორტის შემთხვევაში დისბალანსია, ვინაიდან წარმოების ნაწილი არ მოიცავს შავ ზღვაში თევზჭერის მონაცემებს. ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული საკითხი საჭიროებს დამატებით კვლევას.

სხვადასხვა პროდუქციის ღირებულებაში გადასაყვანად, ვისარგებლეთ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სასოფლო მეურნეობათა კვლევით დადგენილი ფერმის კართან დაფიქსირებული ფასებით. აღნიშნული კვლევა არ ფარავს ყველა პროდუქტს, ამიტომ ასევე, გამოყენებულ იქნა საექსპორტო და საიმპორტო ფასები, რომლებიც წლიური საშუალო კურსის გათვალისწინებით გადაყვანილ იქნა შესაბამის ვალუტაში.

შესაბამისად, ზემოაღნიშნული დაშვებებით და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით, 2020 წლის მონაცემების მიხედვით, ქვეყანამ საკუთარი წარმოებით დააკმაყოფილა ქვეყნის სურსათზე მოთხოვნის 65%-70%. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ისეთ აგროსასურსათო პროდუქციას, რომელსაც საქართველო არ აწარმოებს ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, ზემოაღნიშნული მაჩვენებელი 70-75%-ის ფარგლებში მერყეობს (იხ. დეტალური ცხრილი დანართი N1-ში, ცხრილი 1.1.).

4. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა - საერთაშორისო გამოცდილება: ევროკავშირი, ამერიკის შეერთებული შტატები

4.1. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა ევროკავშირში

საინტერესოა აგრობიზნესის განვითარების მოდელების მიმოხილვა და ანალიზი განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითისთვის განვიხილოთ ევროკავშირის მოდელი.

ევროკავშირის საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა (CAP) მოქმედებს 1962 წლიდან, რომლის მიზანია:

- ფერმერების მხარდაჭერა და პროდუქტიულობის ზრდა სოფლის მეურნეობაში;
- ფერმერთა ეკონომიკური სტაბილურობა;
- ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მენეჯმენტი და კლიმატის ცვლილებებთან გამკლავების ხელშეწყობა;
- სასოფლო დასახლებების და ლანდშაფტის მხარდაჭერა;
- სოფლის ეკონომიკის შენარჩუნება, ფერმერულ მეურნეობებში, აგროსასურსათო გადამამუშავების და სხვა კავშირში მყოფ სექტორებში დასაქმების ხელშეწყობის გზით.

საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა წარმოადგენს საერთო პოლიტიკას ევროკავშირის თითოეული წევრი ქვეყნისათვის. პროცესი იმართება და ფინანსდება ევროკავშირის ბიუჯეტიდან. ფერმერი და ფერმერული მეურნეობები განსხვავდებიან ნებისმიერი სხვა ბიზნესმენისა და ბიზნესისგან. სურსათის წარმოების მნიშვნელობის მიუხედავად, ფერმერთა შემოსავალი მნიშვნელოვნად დაბალია სხვა არასასოფლო-სამეურნეო საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლისგან. სხვაობა დაახლოებით 40%-ია. სოფლის მეურნეობა დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე. აღსანიშნავია, რომ მოთხოვნა-მიწოდებას შორის არსებობს გარკვეული განსხვავებები, კერძოდ - წარმოების პერიოდი, ჭარბი წარმოება, ნაკლები წარმოება, ხარისხი და სხვ. ფერმერები ორმაგი გამოწვევის წინაშე დგანან, ეს არის - სურსათის წარმოება გარემოს დაცვისა და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნების პარალელურად. გარდა ამისა, ფერმერები

ვალდებულნი არიან სტაბილურად განვითარდნენ, დაიცვან და თავიანთი საქმიანობით ზიანი არ მიაყენონ გარემოს, მიწას და სხვა ბუნებრივ რესურსებს.

ევროკავშირის საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა მოიცავს სამ მიმართულებას, კერძოდ:

- **შემოსავლის მხარდაჭერა** - პირდაპირი გადახდები, რომელიც უზრუნველყოფს შემოსავლის სტაბილურობას. ეს არის ფერმერებისთვის ერთგვარი ჯილდო გარემოსთან მეგობრული ფერმერული საქმიანობისთვის, სასოფლო ტერიტორიაზე ზრუნვისათვის, რომელიც როგორც წესი საბაზრო ურთიერთობებით არ ფინანსდება.
- **ბაზრის მხარდამჭერი ზომები** - ევროკავშირის შეუძლია მიიღოს ზომები, რომლებიც დაკავშირებულია რთულ საბაზრო სიტუაციებთან. მაგალითად კომპენსაცია ფასების ვარდნის პირობებში, რომელიც შესაძლებელია გამოწვეული იყოს სხვადასხვა მიზეზებით.
- **სოფლის განვითარების მხარდამჭერი ზომები** - ეროვნული და რეგიონალური პროგრამები, რომლებიც მიმართულია სასოფლო დასახლებებში სპეციალური საჭიროებების და გამოწვევების დასაძლევად.

მაგალითისთვის საინტერესოა, რომ 2018 წელს ფერმერების მხარდაჭერისთვის ევროკავშირის ბიუჯეტი შეადგენდა 59 მილიარდ ევროს, მათ შორის პირდაპირი გადახდებისთვის განკუთვნილი იყო - 41.7 მილიარდი ევრო, 14.4 მილიარდი სოფლის განვითარების ზომებისთვის, ხოლო 2.7 მილიარდი ევრო ბაზრის მხარდამჭერი ზომებისათვის. თანხები გათვალისწინებული იყო ევროკავშირის ბიუჯეტში.

საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა ფინანსდება ორი ფონდიდან. კერძოდ, ევროპის სოფლის მეურნეობის ფონდი (EAGF), უზრუნველყოფს პირდაპირი გადახდებისა და ბაზრის მხარდამჭერი ზომების დაფინანსებას, ხოლო ევროპის სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების ფონდი (EAFRD) სოფლის განვითარების პროგრამებს.

გადახდების მართვა ხორციელდება ეროვნულ დონეზე, თითოეული წევრი ქვეყნის მიერ, რომელიც შესაბამისობაშია ევროკავშირში არსებულ წესებთან და დირექტივებთან.

უკანასკნელი მონაცემებით, ევროკავშირში დაახლოებით 11 მილიონი ფერმერული მეურნეობაა და 22 მილიონი ადამიანი მუშაობს ამ სექტორში მუდმივად. ფერმერულ მეურნეობებსა და სურსათის ინდუსტრიის სფეროში ერთად დასაქმებულია 44 მილიონი ადამიანი. ისინი სთავაზობენ ბაზარს შთამბეჭდავი რაოდენობის, ასორტიმენტის უვნებელ და მაღალი ხარისხის პროდუქტს.

მსოფლიოში ევროკავშირი ცნობილია, როგორც სურსათისა და კულინარიული ტრადიციების ლიდერი და ნეტო ექსპორტიორი აგროსასურსათო პროდუქციის. ევროკავშირის ქვეყნები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოების მიმართულებით.

საუკეთესო პოლიტიკისა და კანონმდებლობის შემუშავების მიზნით, ევროკომისია რეგულარულ კონსულტაციებს მართავს საზოგადოებასთან, სოფლის მეურნეობის კომიტეტთან. რეგულარულად ქვეყნდება ანგარიშები საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკის მიმდინარეობის შესახებ. პერიოდულად ტარდება განხორციელებული პოლიტიკის შეფასება, რომლის მიზანია პოლიტიკის ეფექტიანობის დადგენა და გაუმჯობესება.

ევროკავშირში ასევე არსებობს და მოქმედებს ერთჯერადი დახმარების პროგრამები, რომლებიც იგეგმება და ხორციელდება მოცემულ მომენტში არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე. მაგალითად, 2017 წელს განხორციელდა პროგრამა, რომლითაც ევროკომისიამ გადაწყვიტა დროებითი მხარდამჭერი ღონისძიებების გატარება ხილის მწარმოებლებისთვის. კერძოდ, ატმის და ვაშლატამას მწარმოებლებმა, რომელთა ბიზნესი დაზარალდა მაღალი მოსავლისა და საექსპორტო ბაზრების (რუსეთი) დაკარგვის გამო, ევროკავშირისგან დამატებითი ფინანსური მხარდაჭერა მიიღეს. დახმარება გაეწიათ იმ ფერმერებს, რომელთა წარმოების ხარჯები აღემატებოდა საბაზრო ფასებს - საბერძნეთში, იტალიასა და ესპანეთში.

საინტერესო პოლიტიკა გატარდა რძის წარმოების შემცირების მიმართულებით, რომელიც ერთჯერადი პროგრამა იყო და 2016 წლის ივლისიდან 2017 წლის იანვრამდე გაგრძელდა. პროგრამა განხორციელდა ბაზარზე ჭარბი მიწოდების და ფასების ვარდნის თავიდან ასაცილებლად და საკმაოდ წარმატებულად ჩაითვალა. პროგრამაში მონაწილეობა მიიღო 48 000 რძის მწარმოებელმა ფერმერმა, შედეგად რძის წარმოება შემცირდა 834 ათასი ტონით, კომპენსაციის ოდენობამ შეადგინა 14 ევროცენტი ყოველ შეთანხმებულ შემცირებულ ლიტრზე. 2017 წლის აპრილში ერთი ლიტრი რძის საშუალო ფასი 32.7 ევროცენტს შეადგენდა (21%-ით მეტი ვიდრე წინა წლის ანალოგიურ პერიოდში). ამგვარი პოლიტიკით ფერმერთა შემოსავლების მდგრადობა იქნა უზრუნველყოფილი.

მიდგომები და პოლიტიკა მუდმივად იხვეწება ევროკავშირში. მაგალითად 1962 წელს საფუძველი ჩაეყარა ერთიან სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკას, რომლის მიზანს წარმოადგენდა ევროკავშირის მოსახლეობისთვის ხელმისაწვდომი სურსათის არსებობა და ფერმერთა ცხოვრების დონის ამაღლება. 1984 წლისათვის ევროკავშირი სხვა გამოწვევის წინაშე დადგა, კერძოდ, ფერმერთა საქმიანობა გახდა ისეთი პროდუქტიული, რომ უფრო მეტ სურსათს აწარმოებენ ვიდრე საჭიროა, ამიტომ მიიღეს ისეთი ზომები, რომლებმაც ხელი შეუწყო ბაზარზე მოთხოვნა მიწოდების დაბალანსებას. 1992 წლიდან საერთო სასოფლო-სამეურნეო პრაქტიკა გადავიდა ბაზრის მხარდაჭერიდან მწარმოებლის მხარდაჭერაზე. ფასის მხარდაჭერამ შეამცირა და შეცვალა ფერმერებისთვის პირდაპირი გადახდების სისტემა. აქტუალური გახდა, გარემოსადმი უფრო მეგობრული მიდგომა, რომელიც დაემთხვა 1992 წლის რიო-დე-ჟანეიროს მსოფლიო სამიტს, სადაც პირველად გაჟღერდა მდგრადი განვითარების პრინციპები. 2003 წლიდან საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა უზრუნველყოფს შემოსავლების მხარდაჭერას. ახალი რეფორმის ფარგლებში გაწყდა კავშირი სუბსიდიასა და წარმოებას შორის. ფერმერებს მხარდაჭერა აქვს იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ზრუნავენ სასოფლო-სამეურნეო მიწებზე და იცავენ სურსათის უვნებლობის, გარემოს, ცხოველთა ჯანმრთელობისა და კეთილდღეობის სტანდარტებს. 2013

წლიდან, დარგის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მიზნით, პოლიტიკის რეფორმირება მოხდა, ხელშეწყობა მიმართულია მდგრადი ფერმერული მეურნეობის განვითარებისკენ, ინოვაციებისკენ, სასოფლო ტერიტორიებზე სამუშაო ადგილების შექმნისკენ. ფინანსური მხარდაჭერა მიმართულია მიწის პროდუქტიულად გამოყენებისაკენ.

2023 წლის 1 იანვრიდან ძალაში შევიდა განახლებული საერთო აგრარული პოლიტიკა (CAP), რომელიც უფრო სამართლიანია, მეტად ითვალისწინებს გარემოს დაცვით კომპონენტებს და რომელის მიზანია უზრუნველყოს ევროპელი ფერმერებისთვის მდგრადი მომავალი, უფრო მიზანმიმართული მხარდაჭერა გაუწიოს მცირე ფერმებს და მიეცეთ მეტი მოქნილობა ევროკავშირის ქვეყნებს, რათა მიუსადაგონ ზომები ადგილობრივ პირობებს.

2023-27 წლებისთვის, საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა (CAP) ათი ძირითადი მიზნის გარშემო იქნება აგებული. სოციალურ, გარემოსდაცვით და ეკონომიკურ ამოცანებზე ორიენტირებული ეს მიზნები იქნება საფუძველი, რომელზე დაყრდნობითაც ევროკავშირის წევრი ქვეყნები შეიმუშავენ CAP-ის სტრატეგიულ გეგმებს. კერძოდ: ფერმერთა სამართლიანი შემოსავლების უზრუნველყოფა, კონკურენტუნარიანობის ზრდა, სურსათის წარმოების ჯაჭვში ფერმერთა პოზიციის გაუმჯობესება, ქმედებები კლიმატის ცვლილებების შესარბილებლად, გარემოს დაცვა, ლანდშაფტისა და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნება, თაობათა განახლების მხარდაჭერა, ძლიერი სოფლები, სურსათისა და ჯანმრთელობის ხარისხის დაცვა, ცოდნისა და ინოვაციების ხელშეწყობა.

ევროკავშირის თითოეული წევრი ქვეყანა შეიმუშავებს CAP-ის ეროვნულ სტრატეგიულ გეგმას, რომელიც აერთიანებს შემოსავლის მხარდაჭერის დაფინანსებას, სოფლის განვითარებას და ბაზრის მოცულობას. ევროკავშირის წევრი ქვეყნები თავიანთი სტრატეგიული გეგმების შემუშავებისას წვლილს შეიტანენ ზემოთ მოყვანილი ათი კონკრეტული მიზნის მიღწევაში კომისიის მიერ შეთავაზებული

ფართო პოლიტიკის ზომების ინსტრუმენტების საშუალებით, რომლებიც შეიძლება ჩამოყალიბდეს ეროვნული საჭიროებებისა და შესაძლებლობების ირგვლივ.

ახალი CAP მხარს უჭერს სოფლის მეურნეობას ბევრად უფრო ძლიერი წვლილი შეიტანოს ევროპის მწვანე შეთანხმების მიზნებში:

გაზრდილი „მწვანე“ ამბიცია: CAP-ის გეგმები უნდა შეესაბამებოდეს გარემოსდაცვითი და კლიმატის კანონმდებლობას. თავიანთ CAP სტრატეგიულ გეგმებში, ევროკავშირის თითოეული წევრი ქვეყანა ვალდებული იქნება გამოიჩინოს უფრო მაღალი ამბიცია გარემოსა და კლიმატის საკითხებზე წინა საპროგრამო პერიოდთან შედარებით და მოეთხოვება გეგმის განახლება კლიმატისა და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის ცვლილებისას;

წვლილის შეტანა მწვანე შეთანხმების მიზნების მიღწევაში: CAP-ის ეროვნული სტრატეგიული გეგმები ხელს შეუწყობენ მწვანე გარიგების მიზნების მიღწევას;

გაძლიერებული პირობითობა: CAP-ის ბენეფიციარებს ექნებათ გადახდებთან დაკავშირებული სავალდებულო მოთხოვნები უფრო მძლავრ კომპლექტთან. მაგალითად, ყოველ ფერმაში სახნავი მიწების მინიმუმ 3% დაეთმობა ბიომრავალფეროვნებას და არაპროდუქტიულ ელემენტებს, ხოლო ეკო-სქემების მეშვეობით აღნიშნული მაჩვენებელი გაიზრდება 7%-მდე. ასევე დაცული იქნება ჭაობები და ტორფები.

ეკო სქემები: პირდაპირი გადახდების ბიუჯეტის მინიმუმ 25% გამოიყოფა ეკო სქემებზე, რაც უზრუნველყოფს უფრო ძლიერ სტიმულს კლიმატისა და გარემოსადმი კეთილგანწყობილი მეურნეობებისთვის (როგორცაა ორგანული მეურნეობა, აგროეკოლოგია და ა.შ.) ასევე ცხოველთა კეთილდღეობის გაუმჯობესებისთვის;

სოფლის განვითარება: ბიუჯეტის არანაკლებ 35% გამოიყოფა კლიმატის, ბიომრავალფეროვნების, გარემოს დაცვის და ცხოველთა კეთილდღეობის მხარდასაჭერ ღონისძიებებზე;

საოპერაციო პროგრამები: ხილისა და ბოსტნეულის სექტორში საოპერაციო პროგრამები გამოყოფს მათი დანახარჯების მინიმუმ 15%-ს გარემოს დაცვით ღონისძიებებისთვის (10%-თან შედარებით მიმდინარე პროგრამირების პერიოდში);

კლიმატი და ბიომრავალფეროვნება: CAP-ის ბიუჯეტის 40% უნდა იყოს კლიმატთან დაკავშირებული და მტკიცედ უჭერდეს მხარს ზოგად ვალდებულებას ევროკავშირის ბიუჯეტის 10%-ის ბიომრავალფეროვნების მიზნებისთვის მიმართვის თვალსაზრისით ევროკავშირის მრავალწლიანი ფინანსური ჩარჩოს (MFF) პერიოდის ბოლომდე.

ახალი CAP ორიენტირებულია მხარდაჭერაზე მათთვის ვისაც ეს ყველაზე მეტად სჭირდება:

შემოსავლის მხარდაჭერის გადანაწილება: ევროკავშირის ქვეყნებს მოუწევთ თავიანთი პირდაპირი გადახდების არანაკლებ 10% დაუთმონ გადანაწილებული შემოსავლის მხარდაჭერის ინსტრუმენტს, რათა უკეთ დააკმაყოფილონ მცირე და საშუალო ზომის მეურნეობების შემოსავლის საჭიროებები;

აქტიური ფერმერები: ახალი კანონმდებლობა შეიცავს აქტიური ფერმერის სავალდებულო, მაგრამ მოქნილ დეფინიციას, რომელიც უნდა დადგინდეს ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მიერ, განხორციელებული საქმიანობის დონის ჩათვლით. მხოლოდ აქტიურ ფერმერებს შეეძლებათ მიიღონ ევროკავშირის გარკვეული მხარდაჭერა;

სოციალური პირობითობა: CAP-ის გადახდები დაკავშირებული იქნება ევროკავშირის გარკვეული შრომის სტანდარტების დაცვასთან და ბენეფიციარებს მიეცემათ სტიმული, გააუმჯობესონ სამუშაო პირობები ფერმაში;

გადახდების დაახლოება: ახალ CAP-ში შემოსავლების მხარდაჭერის დონეები უფრო მეტად დაახლოვდება როგორც ევროკავშირის ცალკეული ქვეყნის შიგნით, ასევე ევროკავშირის ქვეყნებს შორის;

ახალგაზრდა ფერმერების მხარდაჭერა: ევროკავშირის ქვეყნებს მოუწევთ მათი პირდაპირი გადახდების ბიუჯეტის მინიმუმ 3% გაანაწილონ ახალგაზრდა

ფერმერებზე შემოსავლის ან საინვესტიციო მხარდაჭერის ან ახალგაზრდა ფერმერებისთვის სტარტაპ დახმარების სახით;

გენდერული ბალანსის გაუმჯობესება: გენდერული თანასწორობა და ქალთა მონაწილეობის გაზრდა ფერმერულ მეურნეობაში პირველად არის CAP სტრატეგიული გეგმების მიზნების ნაწილი. ევროკავშირის ქვეყნებმა უნდა შეაფასონ ეს საკითხები და ძალისხმევა მიმართონ გამოვლენილ გამოწვევებთან გასამკლავებლად.

ახალი CAP გააძლიერებს ფერმერების პოზიციას მიწოდების ჯაჭვში და გაზრდის აგროსასურსათო სექტორის კონკურენტუნარიანობას;

გაუმჯობესებული ვაჭრობის ძალა: ახალი წესები გააძლიერებს მწარმოებელთა თანამშრომლობას, წახალისებს ფერმერებს ერთად იმუშაონ და მისცენ მათ შესაძლებლობა შექმნან განსხვავებული ძალა ბაზარზე;

საბაზრო ორიენტაცია: ახალი CAP იწარჩუნებს საერთო საბაზრო ორიენტაციას წინა რეფორმებიდან, წახალისებს ევროკავშირის ფერმერულ მეურნეობებს შეუსაბამონ მიწოდება მოთხოვნას ევროპასა და მის ფარგლებს გარეთ;

კრიზისული რეზერვი: მომავალ კრიზისებთან გამკლავებისთვის, რეფორმირებული CAP მოიცავს ახალ ფინანსურ რეზერვს, რომელიც შეადგენს მინიმუმ 450 მილიონ ევროს წელიწადში;

ღვინის სექტორის მხარდაჭერა: შეთანხმებულია კონკრეტული წესები ღვინის სექტორის მხარდაჭერის გასაუმჯობესებლად.

2021-27 წლებისთვის CAP-ისთვის განსაზღვრულია 387 მილიარდი ევროს ოდენობის დაფინანსება, რომელიც გამოიყოფა ორი ფონდიდან: ევროპის სასოფლო-სამეურნეო საგარანტიო ფონდიდან (EAGF), რომელიც განისაზღვრა 291,1 მილიარდ ევროდ (მიმდინარე ფასებში); და სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების ევროპული ფონდიდან (EAFRD), რომელიც 95,5 მილიარდ ევროს შეადგენს.

4.2. სოფლის მეურნეობის და აგრობიზნესის განვითარების პოლიტიკა აშშ-ში

სოფლის მეურნეობა ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის არის ჩვეულებრივი ბიზნესი, რომელიც ფართომასშტაბიანი და მრავალპროფილიანია. პირველადი სასოფლო-სამეურნეო წარმოება აშშ-სთვის არის აგრობიზნესის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი, რომელიც წარმოადგენს წინაპირობას გადამამუშავებელი მრეწველობისა და მომსახურების სფეროს განვითარებისათვის.

წლების განმავლობაში ამერიკელი ფერმერები ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით ერთიანდებოდნენ, მსხვილდებოდნენ და აგრობიზნეს ორგანიზაციებად და ასოციაციებად ჩამოყალიბდნენ. 1940 წელს ფუნქციონირებდა 6 მილიონი ფერმერული მეურნეობა, თითოეული საშუალოდ ფლობდა 67 ჰა სასოფლო-სამეურნეო მიწას. 1990-ანი წლების ბოლოს ფუნქციონირებდა 2.2 მილიონი ფერმერული მეურნეობა, თითოეული საშუალოდ ფლობდა 190 ჰა სასოფლო-სამეურნეო მიწას. 1930-იან წლებში 12.5 მილიონი ადამიანი იყო დასაქმებული სოფლის მეურნეობაში, 1990-იან წლებში - 1,2 მილიონი. 1900 წელს ფერმერები წარმოადგენდნენ მთელი სამუშაო ძალის ნახევარს, ამჟამად ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 1.6%-ია.

ამჟამად ამერიკის შეერთებულ შტატებში აგრობიზნესი უმაღლეს დონეზეა განვითარებული, საინტერესოა როგორ იქნა მიღწეული განვითარების ეს დონე და მიღწეული წარმატება რა ეტაპებისგან შედგებოდა. აქვე, აღსანიშნავია უდიდესი ბუნებრივი რესურსები და წარმოების მასშტაბები, რაც ამ ქვეყანას გააჩნია. განვითარების ტემპები უდაოდ საინტერესოა და გასათვალისწინებელია რეფორმები, სახელმწიფო პოლიტიკის თავისებურებები, საუკეთესო მაგალითები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა მათი პირველადი სოფლის მეურნეობიდან აგრობიზნესამდე ტრანსფორმაციის პროცესებში.

ამერიკის შეერთებული შტატების არსებობის პირველივე დღეებიდან სოფლის მეურნეობა ქვეყნის ეკონომიკასა და კულტურაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ქვეყანაში ფერმერი დაფასებული და პატივსაცემი პიროვნება იყო და არის. ამერიკელი ფერმერები მაღალი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ საქმეს, იცოდნენ მიწის ფასი

მათ გათვითცნობიერებული ჰქონდათ თავიანთი უპირატესობები სასურსათო ბაზარზე. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ მიწის ბაზარი თავიდანვე ჩამოყალიბდა, მიწის ყიდვა-გაყიდვა, რაც ახალი ინიციატივებისა და შესაძლებლობების რეალიზების საშუალებას იძლეოდა. პრობლემები ყოველთვის იყო და არის, მაგალითად, ჭარბი პროდუქცია, დაბალი ფასები, ამინდი, სტიქია, დაავადებები და სხვა. წლების განმავლობაში სახელმწიფო პოლიტიკა მიმართული იყო და არის მსგავსი კრიზისების შემცირებისკენ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ არსებული ბუნებრივი რესურსები, კლიმატური პირობები მაქსიმალურად ხელს უწყობს ამერიკელ ფერმერებს მაღალი ხარისხის მოსავლის მიღებაში, რასაც ყოველთვის თან სდევდა სრულყოფილი წარმოების ტექნოლოგიების გავრცელება, მსხვილი კაპიტალდაბანდებები, კვალიფიციური მუშახელი.

მე-18 საუკუნის ბოლოს ამერიკის შეერთებული შტატების ტერიტორიაზე არსებული ყველა დაუსახლებელი მიწა გადაეცათ ფედერალურ მთავრობებს და მიეცათ უფლება გაეყიდათ ერთი აკრი 2.5 დოლარად (6,25 დოლარი ჰექტარზე). მაგრამ მოსახლეობის უმეტესობა იყო ღარიბი და მათ არ ჰქონდათ შესაძლებლობა შეესყიდათ მიწა, ისინი დასახლებულები იყვნენ გარკვეულ ტერიტორიებზე ყოველგვარი ნებართვის გარეშე და თვლიდნენ რომ თუ მიწას ამუშავებდნენ უსასყიდლოდ უნდა გადასცემოდათ, რომელიც კანონით გამყარდა 1862 წელს.

იმავე წელს მიღებულ იქნა მეორე კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა სხვადასხვა შტატში კოლეჯების მშენებლობას მიწის არსებულ ბაზასთან ერთად. სახელმწიფო კოლეჯებისა და უნივერსიტეტების მშენებლობა იძლეოდა ახალ შესაძლებლობებს პრაქტიკაზე დაფუძნებული ცოდნის მისაღებად, რაც მოიცავდა სოფლის მეურნეობასაც და თანდათანობით მოიცვა სრული ღირებულებათა ჯაჭვი. ამგვარი საუნივერსიტეტო ქალაქები დღესაც წარმატებით ფუნქციონირებს, რომლებსაც აქვთ თეორიისა და პრაქტიკის მაღალ დონეზე შეთავაზების საშუალება.

სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად ფერმერები უკეთ ათვითცნობიერებდნენ იმ ფაქტს, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა გავლენას ახდენს მათ

შემოსავლებზე. 1867 წელს შეიქმნა ფერმერთა ინტერესების დამცველი პირველი მოძრაობა, რომელმაც პოპულარობა ძალიან სწრაფად მოიპოვა. მალევე გამოჩნდა სხვადასხვა მსგავსი ორგანიზაციები მაგალითად ფერმერთა კავშირი. მოძრაობა განიხილავდა და აპროტესტებდა მათთვის მიუღებელ ფაქტებს ან გადაწყვეტილებებს, მაგალითად გადაზიდვებზე მაღალ ტარიფებს, საბითუმო მოვაჭრეების მომსახურებას, არსებულ საკრედიტო მოთხოვნებს და სხვ. ამგვარმა აქტიურობამ თავისი დადებითი შედეგი მოიტანა, კერძოდ რკინიგზა და ელევატორები მოექცნენ სახელმწიფო კონტროლის ქვეშ, იქმნებოდა ასობით კოოპერატივები და ბანკები.

მე-19 საუკუნის დასასრული და მე-20 საუკუნის დასაწყისი შესაძლებელია ჩაითვალოს ამერიკის შეერთებული შტატების სოფლის მეურნეობის მნიშვნელოვან განვითარების პერიოდად. მოთხოვნის ზრდის პარალელურად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასები მაღალი იყო, სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფასსაც საკმაოდ მაღალი ნიშნული ეკავა. ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროგრესის პარალელურად იზრდებოდა შრომის ნაყოფიერება. ამერიკის შეერთებული შტატების სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ შექმნა სადემონსტრაციო ფერმერული მეურნეობები, სადაც თანამედროვე მიღწევების აფიშირება ხდებოდა. 1914 წელს კონგრესმა ჩამოაყალიბა სოფლის მეურნეობის განვითარების სამსახური, სადაც ფერმერებს შეეძლოთ კონსულტაციების მიღება. პარალელურად ინტენსიურად მიმდინარეობდა სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოები მცენარეთა და ცხოველთა ჯიშობრივი გაუმჯობესებისათვის, წარმოების ინოვაციური ტექნოლოგიების და მავნებელ-დაავადებებთან ბრძოლის მიმართულებით (U. S. Department of Agriculture n.d.).

პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ დადგა რთული პერიოდი, ფერმერებმა დახმარების სათხოვნელად მიმართეს ფედერალურ მთავრობებს, ფასების ვარდნასთან დაკავშირებით. მათი თხოვნა დაუკმაყოფილებელი დარჩა, რადგან 1920-იან წლებში ქვეყნის გარკვეული ნაწილი, ძირითადად ქალაქების ეკონომიკა განვითარების მაღალ ტემპებით ხასიათდებოდა. ეს პერიოდი საკმაოდ რთული აღმოჩნდა ფერმერებისათვის, მათი შემოსავლები შემცირდა ხარჯები კი გაიზარდა.

1929 წელს ჩამოიშალა საფონდო ბირჟა და კრიზისი დადგა მთელს ქვეყანაში, რამაც კიდევ უფრო დაამძიმა ფერმერების მდგომარეობა, რასაც ასევე ემატებოდა კლიმატური პირობები.

სახელმწიფო ჩარევა სოფლის მეურნეობის პოლიტიკაში დაიწყო 31-ე პრეზიდენტმა ჰერბერტ კლარკ ჰუვერმა, რომელმაც შექმნა ფერმერთა საბჭო, რითაც აჩვენა, რომ სახელმწიფო დაინტერესებულია ფერმერთა საქმიანობის სტაბილურობის შენარჩუნებით და საფუძველი ჩაუყარა სასოფლო-სამეურნეო ბაზრების სახელმწიფო რეგულირებას.

1933 წელს პრეზიდენტი გახდა ფრანკლინ დელანო რუზველტი, რომლის ინიცირებითაც მიიღეს კანონი, რის მიხედვითაც წარმოების მოცულობა შეიზღუდა და გაიზარდა ფასები. დაამტკიცეს ფასების შენარჩუნების სისტემა, რომელიც ფერმერებს გარანტიას აძლევდა სამართლიანი ფასის, რომელიც მიახლოებული იყო სტაბილური ბაზრის პირობებში არსებულ ფასთან. ჭარბი მოსავლის შემთხვევაში, სახელმწიფო დათანხმდა შეესყიდა ფერმერებისგან პროდუქცია სამართლიან ფასად, როდესაც ბაზარზე ფასი ძალიან დაბალ ნიშნულზე დაფიქსირდებოდა. სახელმწიფომ დაიწყო სოფლის დასახლებების ინფრასტრუქტურული გაუმჯობესება, კერძოდ გზები, ელექტრიფიკაცია, მიწის ნაყოფიერების შენარჩუნებისთვის ღონისძიებების გატარება, მიწის რესურსების ეფექტიანად გამოყენება.

1954 წელს კონგრესმა შექმნა პროგრამა - „სურსათი მშვიდობისათვის“. პროგრამა, გარდა იმისა, რომ ეხმარებოდა იმ ქვეყნებს სადაც ამის საჭიროება იყო, ამერიკელი ფერმერების მხარდაჭერასაც ემსახურებოდა. ჭარბ პროდუქციას სამართლიან ფასად ყიდულობდა ფერმერებისგან.

1960-იანი წლებიდან სახელმწიფომ გადაწყვიტა ჭარბი პროდუქცია ქვეყანაში მცხოვრები ღარიბი მოსახლეობისათვის გადაენაწილებინა. შემოიღეს ფედერალური პროგრამა - „სასურსათო ტალონები“. ღარიბ მოსახლეობას ურიგდებოდა ტალონები, რითაც სპეციალურ მაღაზიებში იღებდნენ სურსათს. შემდგომ სხვა პროგრამებიც

გამოჩნდა, მაგალითად დაბალშემოსავლიანი ოჯახების ბავშვებისათვის სკოლებში სურსათით უზრუნველყოფა და სხვა.

1950-70-იან წლებში საგრძნობლად გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, რამაც თავისთავად გაზარდა სახელმწიფო ხარჯები. 1973 წელს ამერიკელმა ფერმერებმა დაიწყეს ახალი დახმარების მიღება, რომელიც ფარავდა დეფიციტს. ამისთვის ფერმერებს აღარ უნდა დაემუშაებინათ მიწის გარკვეული ნაწილი, რათა ჭარბწარმოება თავიდან აეცილებინათ და შეენარჩუნებინათ ფასები ბაზარზე. აღნიშნული პოლიტიკის შედეგად, 1980-იანი წლების დასაწყისში ქვეყანაში არსებული სახნავი მიწების 25% დაუმუშავებელი იყო. ამგვარი პოლიტიკა მხოლოდ რამდენიმე მიმართულებით ვრცელდებოდა, კერძოდ: მარცვლეული, ბრინჯი და ბამბა. სხვა დანარჩენი კულტურების სიჭარბე რეგულირდებოდა ბაზარზე დაშვების ლიმიტით. მაგალითად ლიმონი და ფორთოხალი, ყოველკვირეულად ბაზარზე ლიმიტირებული რაოდენობის დაშვება ხდებოდა, რაც არეგულირებდა ფასებს.

1980-იანი წლებისათვის ფერმერთა დახმარების სხვადასხვა პროგრამებისთვის სახელმწიფოს ყოველწლიური ხარჯი 20 მილიარდ აშშ დოლარს აჭარბებდა. არასასოფლო-სამეურნეო შტატების მოსახლეობა აპროტესტებდა აღნიშნულ ხარჯებს. დღის წესრიგში დადგა პოლიტიკის ცვლილების აუცილებლობა.

1985 წელს პრეზიდენტი რონალდ რეიგანი გამოვიდა მთავრობის შემცირების ინიციატივით, კონგრესმა მიიღო ახალი კანონი სოფლის მეურნეობის შესახებ, რომელიც მიმართული იყო ფერმერთა დამოუკიდებლობისაკენ, მთავრობაზე დამოკიდებულების შემცირებისაკენ, საერთაშორისო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ზრდისკენ. კანონით შემცირდა ფასების მხარდაჭერის პოლიტიკა, წარმოებიდან ამოიღო 16-18 მილიონი ჰექტარი ეკოლოგიურად მგრძნობიარე მიწა 10-15 წლით. შეიცვალა ფერმერთა მხარდაჭერის სტრუქტურა.

1990 წელს მიიღეს კანონი, რომელიც იმ კულტურების მოყვანისკენ უბიძგებდა ფერმერს, რომელიც არ იყო ტრადიციულად მხარდაჭერილი სახელმწიფო მხარდაჭერით.

1996 წელს სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა, ახალი რესპუბლიკური პარტიის კონგრესი ცდილობდა ფერმერთა დახმარების პრაქტიკის შეცვლას და სახელმწიფო მხარდაჭერის მინიმიზაციას. გამოვიდა კანონი - „თავისუფლება ფერმერებს“. ყველაზე ძვირადღირებული პროგრამები გაუქმდა, რომელიც ფასების მხარდაჭერას გულისხმობდა, ფერმერებს უფლება ჰქონდათ მსოფლიო ბაზრისათვის ეწარმოებინათ ყველაფერი, რასაც გადაწყვეტდნენ, ყველანაირი რეგულაცია და შეზღუდვა მოიხსნა. ამ კანონის თანახმად, ფერმერები იღებდნენ დოტაციებს, რომელიც არ იყო დამოკიდებული საბაზრო ფასზე.

ახალი პრობლემები გაჩნდა 1998 წელს, როდესაც აზიაში დაეცა მოთხოვნა ამერიკულ პროდუქციაზე. ექსპორტი და ფასები მკვეთრად შემცირდა. მიუხედავად არსებული მდგომარეობისა, ფერმერები ცდილობდნენ შემოსავლების გაზრდას წარმოების ზრდის პარალელურად. 1998 და 1999 წლებში კონგრესმა მიიღო გადაწყვეტილება ფერმერების ფინანსური დახმარების შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა დოტაციის დროებით ზრდას. 1999 წლის დოტაციამ შეადგინა 22.5 მილიარდი დოლარი. 21-ე საუკუნეს ამერიკელი ფერმერები კვლავ პრობლემებით შეხვდნენ. ძირითად პრობლემად კვლავ რჩება ჭარბი წარმოება და დაბალი ფასები.

2018 წლის დეკემბერში ამერიკის მთავრობის მიერ მიღებული იქნა ახალი სოფლის მეურნეობის გაუმჯობესების აქტი, რომელიც ავალდებულებს ამერიკის შერთებული შტატების სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მხარი დაუჭიროს შემდეგ მიმართულებებს: პროდუქციის წარმოებას ფერმერებში და კონსერვაციას; ვაჭრობასა და საგარეო სოფლის მეურნეობის სამსახურების აქტიურობას; სურსათის, კვების და მომხმარებლის სერვისს, მარკეტინგულ და მარეგულირებელ პროგრამებს; სურსათის უვნებლობასა და ინსპექტირებას; კვლევას, განათლებასა და ეკონომიკას; სოფლის განვითარებას; ბუნებრივ რესურსებს და გარემოსდაცვით საკითხებს; მენეჯმენტის ეფექტიანობას;

თანამედროვე მსოფლიოში, იქ სადაც აგრობიზნესი ამჟამად მაღალ დონეზე განვითარებული, წლების განმავლობაში იხვეწებოდა წარმოების ტექნოლოგიები,

ტექნიკა, ინერგებოდა მავნებელ-დაავადებებთან ბრძოლისა და პრევენციის თანამედროვე მეთოდები, მაგრამ ფერმერთა შემოსავლები განვითარების ამ ფონზე, კვლავაც დაბალ ნიშნულზე რჩება და სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე ვერ ფუნქციონირებს.

(საქართველოსა და აშშ-ს შორის აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობის შესახებ ინფორმაცია შეგიძლიათ იხილოთ დანართი N2-ში (ცხრილი 2.3-ცხრილი 2.4)).

5. ექსტენციის როლი სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარებაში

„სასოფლო-სამეურნეო ექსტენცია წარმოადგენს არაფორმალურ საგანმანათლებლო პროცესს, რომელიც მოიცავს ფერმერთათვის შესაბამისი კონსულტაციებისა და ინფორმაციის მიწოდებას, რაც გამიზნულია მათი წარმოების, მოცულობისა და კონკურენტუნარიანობის, ასევე მათი ცხოვრების საერთო დონის ამაღლებისთვის“ (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე 2015).

სოფლის მეურნეობის ექსტენციის სერვისების სამი ძირითადი კატეგორია არსებობს (2021):

- **ტექნოლოგიური სერვისები:** პასუხისმგებელია ფერმერებისთვის რჩევების, ცოდნისა და ინფორმაციის გადაცემაზე. თანამედროვე ტექნოლოგიის დახმარებითა და ამ ტექნოლოგიების გამოყენების შესახებ ცოდნის გადაცემით, ფერმერებს ბევრი სარგებელის მიღება შეუძლიათ.
- **საკონსულტაციო მომსახურება:** პასუხისმგებელია ფერმერების დახმარებაზე კონკრეტული პრობლემების შემთხვევაში. საკონსულტაციო მომსახურება შეიძლება განხორციელდეს კვალიფიციური კადრებისა და კონსულტანტების მეშვეობით, რათა ფერმერებს მიაწოდონ ეფექტური რჩევები, თუ როგორ გააუმჯობესონ წარმოება.
- **ფასილიტაციის სერვისები:** პასუხისმგებელია ფერმერების მხარდაჭერაზე, მათი პრობლემების გაანალიზებასა და, შესაბამისად, ამ პრობლემების გადაჭრის გზების შემუშავებაზე. ფასილიტაციის სერვისებით ფერმერებს შეუძლიათ

გააცნობიერონ ის სფეროები, რომლებშიც მათ სჭირდებათ მუშაობა უკეთესი სასოფლო-სამეურნეო შედეგების მისაღებად.

საერთაშორისო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ფერმერებისათვის და მეწარმეებისათვის დროულად და სრულფასოვნად მიწოდებული ინფორმაცია დარგში თანამედროვე ტექნოლოგიების შესახებ, დადებითად მოქმედებს წარმოების ეფექტიანობაზე, პროდუქციის კონკურენტუნარიანობაზე და შესაბამისად შემოსავლების ზრდაზე. ნებისმიერი ფერმერის მთავარი ამოცანაა, შექმნას ისეთი პროდუქტი, რაც მოთხოვნადია ბაზარზე და მიიღოს მაქსიმალური სარგებელი. წარმატებული საქმიანობისთვის აუცილებელია თანამედროვე მიდგომების, ტექნოლოგიების, საერთაშორისო ბაზარზე არსებული მოთხოვნების, ბარიერების და შეღავათების შესახებ ინფორმაციის არსებობა, რათა ფერმერმა შეძლოს სწორად დაგეგმოს და განავითაროს თავისი წარმოება (Wanigasundera and Atapattu 2019).

სასოფლო-სამეურნეო ექსტენცია სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის, ცოდნისა და ტექნოლოგიების გადაცემას უზრუნველყოფს, ასევე, კონსულტაციებს და რჩევებს აძლევს ფერმერულ მეურნეობებს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. მსოფლიო პრაქტიკაში სხვადასხვა ფორმით ფუნქციონირებენ სახელმწიფო და კერძო საექსტენციო ცენტრები, მაგალითად: ფერმერთა ბიზნეს სკოლები, ფერმერთა საველე სკოლები, სამეცნიერო ცენტრები, ელექტრონული პლატფორმები, კერძო ექსტენციის სერვისები და კონსულტანტები, ფერმერი ფერმერისათვის, ფერმერთა საკონსულტაციო საბჭოები, ფერმერთა თემატური ჯგუფები, საველე სკოლები და სხვ. ფერმერთა საჭიროებების მიხედვით, ექსტენცია შეიძლება იყოს როგორც **ჯგუფური**, ასევე **ინდივიდუალური** (Buyinza, et al. 2009).

ჯგუფური ექსტენციის დროს ფერმერებს საშუალება ეძლევათ ისაუბრონ საკუთარ საჭიროებებსა და პრობლემებზე, ასევე მოისმინონ სხვა ფერმერების გამოცდილება და ცოდნა. შესაბამისად, ისინი ინფორმაციას იღებენ არა მხოლოდ ექსტენციის სამსახურის კონსულტანტისგან, არამედ ერთმანეთისგანაც. ეს ურთიერთობა, ასევე, ხელს უწყობს ფერმერთა ჯგუფების დაახლოებას და შემდგომში მათ გაერთიანებას და

კოოპერატივების ჩამოყალიბებას. ჯგუფური ექსტენციის დროს შეიძლება შეიქმნას თემატური ჯგუფები, სადაც შეიკრიბებიან ერთნაირი ინტერესის მქონე ფერმერები, რომლებიც ერთმანეთისგან ისწავლიან, გაიზიარებენ გამოცდილებას და ერთად მოძებნიან სხვადასხვა პრობლემების გადაჭრის გზებს. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია ისეთი პლატფორმების არსებობა, სადაც ფერმერებს დამატებით ექნებათ ინფორმაციის გაცვლის შესაძლებლობა.

ინდივიდუალური ექსტენცია გულისხმობს ფერმერთან კომუნიკაციას ინდივიდუალურად - პირისპირ შეხვედრებით, სატელეფონო კონსულტაციებით, ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით და ა.შ. ინდივიდუალური ექსტენციის უპირატესობა ის არის, რომ ექსტენციის სამსახურის კონსულტანტი ადგილზე ეცნობა პრობლემას, აფასებს რისკებს და ხარჯებს და ამის შემდეგ აძლევს ფერმერს რჩევას კონკრეტულად მისი პრობლემის გადაჭრის ოპტიმალური გზის თაობაზე.

საქართველოში საინფორმაციო-საკონსულტაციო მომსახურების (ექსტენციის) სისტემა ჩამოყალიბდა 2013 წელს და ყოველწლიურად სულ უფრო მზარდია მათი ცნობადობა და მიმართვიანობა. ფერმერებმა უკვე გაითავისეს, რომ მათ მუნიციპალიტეტში არსებობს სახელმწიფო სტრუქტურა, სადაც შესაძლებელია ინფორმაციის მიღება აგრარულ დარგში არსებულ საკითხებზე და ასევე ყველა იმ აქტივობაზე და მიზნობრივ პროგრამებზე, რასაც MEPA დღეისათვის ახორციელებს. სოფლის მეურნეობის დარგის ხელშეწყობისათვის, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ განხორციელებული პროგრამებისა და გატარებული ღონისძიებების შესახებ, რეგიონული საინფორმაციო-საკონსულტაციო სამსახურები ოფისებში და, ასევე, სატელეფონო და საველე პირობებში, ინფორმაციას აწვდიან ფერმერებს, გლეხებს და დარგში მომუშავე ყველა დაინტერესებულ პირს, გასცემენ სოფლის მეურნეობის მიმართულებით საჭირო რჩევებს, ავრცელებენ შესაბამის ბეჭდურ და ვიდეომასალებს (ს. გ. MEPA 2017).

საექსტენციო სისტემის მართვის ცენტრალურ რგოლს წარმოადგენს ა(ა)იპ სოფლის განვითარების სააგენტოში არსებული რეგიონებთან ურთიერთობის დეპარტამენტი,

რომლის მთავარი ფუნქციაა სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ხელშეწყობა საინფორმაციო-საკონსულტაციო (იგივე საექსტენციო) მომსახურების გზით, რაც შესაძლებელი ხდება საქართველოს ყველა მუნიციპალიტეტში არსებული საინფორმაციო-საკონსულტაციო სტრუქტურების საშუალებით.

2021 წლის მონაცემებით, ექსტენციის სისტემა წარმოდგენილია 9 რეგიონული სამსახურით (კახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი, სამცხე-ჯავახეთი, მცხეთა-მთიანეთი, იმერეთი, გურია, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი და სამეგრელო-ზემო სვანეთი) და მათში შემავალ მუნიციპალიტეტებში 45 საინფორმაციო-საკონსულტაციო ცენტრებით (225 საშტატო ერთეულით ჯამურად).

აღსანიშნავია, რომ დღეისათვის არ ხორციელდება მონიტორინგი, რათა შეფასდეს გაწეული კონსულტაციების გავლენა ფერმერთა საქმიანობაზე, თუ რამდენად ეფექტიანად გამოიყენა მან მიღებული ინფორმაცია, რა შედეგი მიიღო და რამდენად კმაყოფილი დარჩა. მიუხედავად იმისა, რომ საინფორმაციო-საკონსულტაციო მომსახურების სისტემის თანამშრომლები სოფლის მეურნეობის დარგის სპეციალისტები არიან, ისინი მუდმივად საჭიროებენ გადამზადებას და ინფორმაციის მიწოდებას აპრობირებული ახალი ტექნოლოგიების შესახებ. თუმცა დარგის კარგი სპეციალისტობაც არ ნიშნავს კარგ ექსტენციონისტობას. ამისათვის საჭიროა გარკვეული უნარ-ჩვევების შეძენა, როგორცაა კომუნიკაცია, ინფორმაციის მარტივად და პოპულარული ენით გადმოცემა, ფერმერში მოტივაციისა და სიახლისადმი ინტერესის გაჩენა. აქედან გამომდინარე საინფორმაციო-საკონსულტაციო სისტემის თანამშრომლები, შექმნის დღიდან ჩართულები არიან სატრენინგო და კვალიფიკაციის ასამაღლებელ პროგრამებში. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში არსებული ექსტენციის სისტემა არ წარმოადგენს ტიპიურ მოდელს, რაც მუშაობს ევროპისა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში. გარდა საექსტენციო ფუნქციებისა, რეგიონულ სტრუქტურებს სხვა დავალებებიც გააჩნიათ, რაც სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია.

გარდა ამისა, საქართველოში არსებობს კერძო საექსტენციო სამსახურებიც, მაგალითად, სხვადასხვა ფერმერთა მომსახურების ცენტრები, ფერმერთა ასოციაცია და ა.შ. საქართველოს ფერმერთა ასოციაციის მიზანია ფერმერთა საზოგადოების ფართო ფენებისთვის გაცნობა და მათი ცხოვრების დონის ამაღლება, მთელი საქართველოს მასშტაბით. ა(ა)იპ საქართველოს ფერმერთა ასოციაცია დაფუძნდა 2012 წლის ბოლოს. ორგანიზაცია შედგება 4 000-მდე წევრი ფერმერისგან და მათ მიერ მინიჭებული უფლების შესაბამისად, ასრულებს ფერმერებსა და ხელისუფლებას შორის შუამავალი რგოლის ფუნქციას. საქართველოს ფერმერთა ასოციაციის ძირითადი მიმართულებებია: ფერმერთა ინტერესების დაცვა, კავშირების დამყარება და შესაძლებლობების გაძლიერება (საქართველოს ფერმერთა ასოციაცია 2023).

თანამედროვე ტექნოლოგიების ფართოდ გავრცელებისა და დანერგვის აუცილებლობის უკეთესად აღქმისათვის განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითი, წარმოვიდგინოთ რომ შიდა ქართლში, ფერმერს აქვს 3 ჰექტარი მიწა, ჰყავს 5 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი (აქედან, ოთხი მეწველი ფური) და 3 ცალი ფუტკრის ოჯახი (სკა). ფერმერს თითო ჰექტარზე უთესია ხორბალი, ქერი და კომბოსტო. დავუშვათ, ფერმერი რასაც აწარმოებს მთლიანად ახდენს მის რეალიზაციას. შესაბამისად, ცხრილიდანაც ჩანს რომ მემცენარეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი 13 580 ლარია (იხ. ცხრილი 5.1.). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, თუ ჩავთვლით, რომ 4 სული ფური წელიწადში მოიწველის 6 356 ლიტრ რძეს და ფერმერი ამ რძეს სრულად გაყიდის, მაშინ რძის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი იქნება 7 627 ლარი, სამი სკიდან ამოღებული თაფლის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი - 594 ლარი, რაც ჯამში 8 221 ლარია (იხ. ცხრილი 5.2.). განხილულ მაგალითში ერთმანეთს ვადარებთ პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავლებს სხვადასხვა საჰექტარო მოსავლიანობების პირობებში. პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავლებს შორის უთანაბრობის საჩვენებლად განვიხილოთ საერთაშორისო მაგალითი. გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) 2021 წლის მონაცემების

მიხედვით, ხორბლის შემთხვევაში, ტოპ 5 ქვეყნის საშუალო მოსავლიანობა 7.79ტ/ჰა-დან 10.08ტ/ჰა-მდე მერყეობს, მათი საშუალო კი - 8.68 ტ/ჰა-ია (იხ. დანართი N3, ცხრილი 3.1.). ქერის საშუალო მოსავლიანობის მიხედვით, ლიდერი ქვეყნების ხუთეული ასე გამოიყურება: ირლანდია - 8.19 ტ/ჰა, ბელგია - 7.87 ტ/ჰა, ქუვეითი - 7.41 ტ/ჰა, ახალი ზელანდია - 7.35 ტ/ჰა, ზამბია - 7.34 ტ/ჰა, აღნიშნული ქვეყნების საშუალო მოსავლიანობა 7.63 ტონაა ჰექტარზე (იხ. დანართი N3, ცხრილი 3.2.). კომბოსტოს საშუალო მოსავლიანობის მიხედვით, ახალი ზელანდია ლიდერობს 71.9 ტონა საჰექტარო მოსავლიანობით, ხოლო ტოპ ხუთი ქვეყნის საშუალო - 64.47 ტონაა ჰექტარზე (იხ. დანართი N3, ცხრილი 3.3.). მეცხოველეობის პროდუქტების მაჩვენებლებს რაც შეეხება, საშუალო წველადობის მიხედვით - 12 736 ლიტრი წელიწადში 1 ცხოველზე გაანგარიშებით, ისრაელი ლიდერობს, ტოპ ხუთი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელი კი - 11 340 ლიტრია წელიწადში (იხ. დანართი N3, ცხრილი 3.4.). რაც შეეხება 1 სკის გამოსავლიანობის მაჩვენებელს, აქ ლიდერობს ჩინეთი - 50.7 კგ-ით წელიწადში, ხოლო ტოპ ხუთი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელი - 39.6 კგ-ია სკაზე წელიწადში. იმისათვის, რათა მივიღოთ მაღალი მოსავალი/პროდუქტიულობა, შესაბამისად, სათანადო აგროკლიმატური პირობების გარდა საჭიროა მაღალი დანახარჯები დაპატენტებულ/რეგისტრირებულ ჯიშებზე, ხარისხიან თესლზე, აგროქიმიკატებზე, სასუქებზე და ა.შ.; ორიენტირი უნდა იყოს კონკურენტუნარიან, მ.შ. პირველ რიგში საერთაშორისო ბაზრებზე, პროდუქციაზე. რაც შეეხება ფასებს კონკურენტულ ქვეყნებში, იხილეთ: ცხრილი 5.1. და ცხრილი 5.2.

ცხრილი 5.1: მემცენარეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლები საქართველოს და მსოფლიოში

	საქართველო						მსოფლიო					
	ნათესი ფართობი (ჰა)	საშუალო მოსავლია ნობა საქართველოში (ტონა/ჰა)	მიღებული მოსავალი საქართველოში (ტონა)	ლირ-ბა (1 კგ-ის ფასი ლარში)	პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი საქართველოში	ნათესი ფართობი (ჰა)	საშუალო მოსავლია ნობა მსოფლიოში (ტონა/ჰა)	მიღებული მოსავალი მსოფლიოში (ტონა)	ლირ-ბა (1 კგ-ის ფასი ლარში)	პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი მსოფლიოში (FAO) (ლარი)		
ხორბალი	1	2.7	2.7	0.8	2 160	1	8.7	8.7	0.8	6 960		
ქერი	1	2.1	2.1	0.7	1 470	1	7.6	7.6	0.7	5 320		
კომბოსტო	1	19.9	19.9	0.5	9 950	1	64.5	64.5	0.5	32 250		
ჯამი	3	-	-	-	13 580	3	-	-	-	44 530		

შენიშვნა: მსოფლიოს საშუალო მაკვენებლები დათვლილია ტონა 5 კენის საშუალო მაკვენებლების მიხედვით (FAO)

ცხრილი 5.2: მეცხოველეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი საქართველოს და მსოფლიოში

	საქართველო						მსოფლიო								
	რ-ბა	საშუალო პარამეტრები	გამოსავლიანობა	ერთეულის ფასი (1კგ-ის ფასი ლარში)	პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი	რ-ბა	საშუალო პარამეტრები	გამოსავლიანობა	ერთეულის ფასი (1კგ-ის ფასი)	პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი	რ-ბა	საშუალო პარამეტრები	გამოსავლიანობა	ერთეულის ფასი (1კგ-ის ფასი)	პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი
მრკ	5 სული					5 სული	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ფური	4 სული	საშუალო წველადობა - 1589 ლ/წელიწადში	6 356 ლიტრი/წელიწადში	1.2	7 627	4 სული	საშუალო წველადობა - 11 340 ლიტრი/წელიწადში	45 360	1.2	54 432					
ფუტკრის ოჯახი (სკა)	3 ცალი	1 სკიდან მიღებული თაფლი საშუალოდ - 12 კგ	36 კგ	16.5	594	3 ცალი	1 სკიდან მიღებული თაფლი საშუალოდ - 40 კგ	120	16.5	1 980					
ჯამი	-	-	-	-	8 221	-	-	-	-	56 412					

შენიშვნა: მსოფლიოს საშუალო მაჩვენებლები დათვლილია ტოპ 5 ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლების მიხედვით (FAO)

ზემოაღნიშნული ანალიზიდან გამომდინარე, შესაძლებელია დავიანგარიშოთ თუ რამდენ შემოსავალს კარგავს ქართველი ფერმერი, იმ შემთხვევაში თუ არ აქვს დანერგილი თანამედროვე ტექნოლოგიები, არ იყენებს თანამედროვე მიდგომებსა და ინოვაციებს. მოდელში თითოეული პროდუქტის გამოსავლიანობად აღებულია ტოპ ხუთი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელი. თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაში, მემცენარეობის პროდუქციის რეალიზაციით ფერმერის შემოსავალი 13 580 ლარიდან 44 530 ლარამდე იზრდება უცვლელი ერთეულის ფასის პირობებში, რაც გულისხმობს იმას, რომ ფერმერი ექსტენციისა და თანამედროვე ტექნოლოგიების უგულვებლყოფით კარგავს სამჯერ მეტ შემოსავალს მხოლოდ მემცენარეობის შემთხვევაში. უკეთესი თვალსაჩინოებისათვის განვიხილოთ მეცხოველეობის მაჩვენებლებიც (იხ. ცხრილი 5.2.). როგორც ცხრილიდან ჩანს, მეცხოველეობის შემთხვევაში შემოსავლებს შორის სხვაობა უფრო თვალსაჩინოა. საერთაშორისო პრაქტიკის გაზიარებით ფერმერს შეუძლია შემოსავალი 8 221 ლარიდან 56 412 ლარამდე გაზარდოს. შესაბამისად, როგორც ფერმერი, ასევე ქვეყნის ბიუჯეტი კარგავს, არსებულზე 7-ჯერ მეტ შემოსავალს. მოდელი, რა თქმა უნდა, უხეში დაშვებებით არის გაკეთებული და მხედველობაში მისაღებია გეოგრაფიული მდებარეობა, კლიმატური პირობები და ა.შ., თუმცა სხვაობა მაინც დიდია.

6. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია, შესაძლებლობების ანალიზი და თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებები

ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია (WTO), რომელიც 1995 წლის 1 იანვრიდან არსებობს, ერთადერთი გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციაა, რომელიც არეგულირებს ქვეყნებს შორის ვაჭრობის წესებს. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია დაარსებულია ტარიფებსა და ვაჭრობაზე გენერალური შეთანხმების ბაზაზე (GATT). ორგანიზაცია ეფუძნება რამდენიმე მთავარ შეთანხმებას, რომლებიც მოლაპარაკებული და ხელმოწერილია მსოფლიოს ქვეყნების დიდი ნაწილის მიერ და რატიფიცირებულია მათ პარლამენტებში. ორგანიზაციის მიზანია უზრუნველყოს ვაჭრობის რაც შეიძლება შეუფერხებლად, განჭვრეტად და თავისუფლად

მიმდინარეობა. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წევრი ქვეყნები ერთმანეთს ანიჭებენ „უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმს“, რაც გულისხმობს რომ ქვეყანა, რომელიც უზრუნველყოფს სავაჭრო შეღავათებს ერთი სავაჭრო პარტნიორისთვის, მსგავსი მიდგომა უნდა გაავრცელოს ყველას სხვა სავაჭრო პარტნიორთან მიმართებაში. შესაბამისად, განვითარებადი და შედარებით მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში წევრობა მომგებიანია.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციით ვაჭრობის ნაწილში, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის მთავარი შეთანხმებაა - სოფლის მეურნეობის შეთანხმება, რომელიც ძალაში შევიდა 1995 წელს. იგი უზრუნველყოფს სასოფლო-სამეურნეო ვაჭრობისა და შიდა პოლიტიკის გრძელვადიანი რეფორმის ჩარჩოს, რომლის მიზანია უფრო სამართლიანი კონკურენცია და ნაკლებად დამახინჯებული სექტორი.

შეთანხმება გადამწყვეტ როლს ასრულებს სასოფლო-სამეურნეო ვაჭრობის საბაზრო ორიენტაციის გაზრდისკენ. შეთანხმებით გამყარებულია სასოფლო-სამეურნეო ვაჭრობის მარეგულირებელი წესები, რაც იწვევს გაუმჯობესებულ პროგნოზირებას და სტაბილურობას როგორც იმპორტიორი, ისე ექსპორტიორი ქვეყნებისთვის.

შეთანხმება ასევე ეხება ბევრ სხვა საკითხს, რომლებიც, ეკონომიკური და პოლიტიკური თვალსაზრისით, სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა მრავალი წევრი ქვეყნისთვის. ეს მოიცავს დებულებებს, რომლებიც ხელს უწყობენ ვაჭრობის ნაკლებად ხელშემშლელ შიდა მხარდაჭერის პოლიტიკის გამოყენებას სოფლის ეკონომიკის შესანარჩუნებლად.

ხელშეკრულება ფარავს შემდეგ მნიშვნელოვან საკითხებს:

ბაზარზე წვდომა: ბაზრის ხელმისაწვდომობის სფეროში არასატარიფო სასაზღვრო ღონისძიებები ჩანაცვლებულია ტარიფებით, რომლებიც უზრუნველყოფენ არსებითად იმავე ღონის დაცვას. ამ „სატარიფო პროცესის“ შედეგად მიღებული ტარიფები, ისევე როგორც სხვა ტარიფები სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე, უნდა შემცირდეს საშუალოდ 36 პროცენტით განვითარებული ქვეყნების შემთხვევაში და 24 პროცენტით განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში. შემცირება უნდა

განხორციელდეს ექვსი წლის განმავლობაში განვითარებული ქვეყნების შემთხვევაში და ათ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში. ყველაზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს არ მოეთხოვებათ ტარიფების შემცირება. სატარიფო პაკეტი ასევე ითვალისწინებს წვდომის არსებული შესაძლებლობების შენარჩუნებას და მინიმალური წვდომის სატარიფო კვოტების დაწესებას (შემცირებული ტარიფებით), სადაც მიმდინარე წვდომა შიდა მოხმარების 3 პროცენტზე ნაკლებია. დაშვების მინიმალური სატარიფო კვოტები განხორციელების პერიოდში უნდა გაიზარდოს 5 პროცენტამდე.

შიდა მხარდაჭერა: შიდა მხარდაჭერის ღონისძიებებს, რომლებიც მინიმალურ გავლენას ახდენენ ვაჭრობაზე („მწვანე ყუთის“ პოლიტიკა) არ ეხებათ შემცირების ვალდებულებები. ასეთი პოლიტიკა მოიცავს სამთავრობო სერვისებს, მაგალითად, კვლევებს დაავადების კონტროლის, ინფრასტრუქტურისა და სურსათის უსაფრთხოების სფეროებში.

ის ასევე მოიცავს პირდაპირ გადახდებს მწარმოებლებისთვის, მაგალითად, გარკვეული ფორმების „განშორებული“ (წარმოებიდან) შემოსავლის მხარდაჭერის, სტრუქტურული კორექტირების დახმარება, პირდაპირი გადახდები გარემოსდაცვითი პროგრამებისა და რეგიონული დახმარების პროგრამების ფარგლებში.

შემცირების ვალდებულება არ ეხება ასევე ისეთი მხარდაჭერის ზომებს როგორც არის პირდაპირი გადახდები წარმოების შეზღუდვის პროგრამების ფარგლებში, მთავრობის დახმარების გარკვეული ღონისძიებები განვითარებად ქვეყნებში სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების წახალისებისთვის და სხვა მხარდაჭერა, რომელიც მხოლოდ მცირე პროპორციას შეადგენს (5 პროცენტი განვითარებული ქვეყნების შემთხვევაში და 10 პროცენტი განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში) ცალკეული პროდუქციის წარმოების ღირებულების ან არასპეციფიკური მხარდაჭერის შემთხვევაში, მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ღირებულების. ყველა სხვა მხარდაჭერის ზომა (რასაც ფარავს მხარდაჭერის აგრეგირებული გაზომვა (AMS)) არ ექვემდებარება გათავისუფლებას და უნდა შემცირდეს 20 პროცენტით (13.3

პროცენტი განვითარებადი ქვეყნებისთვის, ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისთვის შემცირების გარეშე) განხორციელების პერიოდში.

ექსპორტის კონკურენცია: წევრ ქვეყნებს მოეთხოვებათ შეამცირონ ექსპორტის პირდაპირი სუბსიდიების ღირებულება 36 პროცენტით 1986-90 წლების საბაზისო პერიოდის დონესთან შედარებით ექვსი წლის განხორციელების პერიოდში, ხოლო სუბსიდირებული ექსპორტის რაოდენობა 21 პროცენტით იმავე პერიოდში. განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში, შემცირებები განისაზღვრა განვითარებული ქვეყნების შემცირების ორი მესამედით ათი წლის განმავლობაში (შემცირება არ ვრცელდება ყველაზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებზე). არ ვრცელდება ვალდებულებები სუბსიდიებზე სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მარკეტინგის ექსპორტის ხარჯების შესამცირებლად ან საექსპორტო გადაზიდვებზე შიდა ტრანსპორტისა და ტვირთის გადასახადების შესამცირებლად. შეთანხმების მიხედვით, ვმო-ს წევრები თანხმდებიან ეგრეთ წოდებულ „განრიგებზე“, იგივე ვალდებულებების ჩამონათვალზე, რომლებიც აწესებენ შეზღუდვებს ტარიფებზე, რომლებიც მათ შეუძლიათ გამოიყენონ ცალკეულ პროდუქტებზე და შიდა მხარდაჭერისა და ექსპორტის სუბსიდიების დონეებზე.

ზედამხედველობას სოფლის მეურნეობის შეთანხმების შესრულებაზე და კონტროლს ახორციელებს სოფლის მეურნეობის კომიტეტი, მათ შორის, თუ როგორ ასრულებენ ვმო-ს წევრები თავიანთ ვალდებულებებს. წევრებს მოეთხოვებათ ინფორმაციის გაზიარება და შეუძლიათ ერთმანეთს დაუსვან კითხვები ან დააყენონ საკითხი ერთმანეთის სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკის შესახებ.

საქართველო ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წევრი 2000 წელს გახდა (ტარიფების გაანგარიშების საბაზისო წლებად კი 1996-98 წლები განისაზღვრა). მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო არ განეკუთვნება განვითარებული ქვეყნების რიგებს, შიდა მხარდაჭერის ღონისძიებებთან დაკავშირებით განისაზღვრა 5%-იანი პარამეტრი (de minimis), ისევე როგორც განვითარებული ქვეყნების შემთხვევაში. რაც შეეხება

ექსპორტის სუბსიდირებას საქართველო აღნიშნული მხარდაჭერის მექანიზმს არ იყენებს.

საქართველო მსოფლიოში გამოირჩევა ერთ-ერთი ყველაზე ლიბერალური და კონკურენტული სავაჭრო რეჟიმით. საქართველოში მოქმედებს საიმპორტო ტარიფის მხოლოდ სამი სატარიფო განაკვეთი - 0%, 5% ან 12% (2006 წლის 1 სექტემბრამდე მოქმედებდა საიმპორტო ტარიფების თექვსმეტი სატარიფო განაკვეთი). საიმპორტო ტარიფები გაუქმებულია HS კლასიფიკატორის პროდუქციის დაახლოებით 85%-ზე. არ მოქმედებს, ასევე, სეზონური ტარიფებიც.

თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმები: საქართველოს თავისუფალი ვაჭრობის რამდენიმე შეთანხმება აქვს გაფორმებული, მათ შორისაა მრავალმხრივი და ორმხრივი. ურთიერთშეთანხმებული გამონაკლისების გარდა, თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი, უპირველეს ყოვლისა, ითვალისწინებს შეთანხმების მონაწილე ქვეყნების გათავისუფლებას ვაჭრობის საბაჟო გადასახადისაგან, რაც ხელს უწყობს საქონლით და მომსახურებით ვაჭრობის განვითარებას და, საბოლოოდ, ეკონომიკურ ზრდას.

თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ ორმხრივი შეთანხმებებით საქართველო სარგებლობს სომხეთთან, მოლდოვასთან, უკრაინასთან, აზერბაიჯანთან, ყაზახეთთან, რუსეთის ფედერაციასთან, უზბეკეთთან, თურქმენეთთან, ჰონგ-კონგთან, თურქეთთან, ბელარუსის რესპუბლიკასთან, ტაჯიკეთთან, ყირგიზეთთან, დიდ ბრიტანეთთან და ჩინეთთან. ხოლო, მრავალმხრივი სავაჭრო შეთანხმება გაფორმებული აქვს ევროკავშირთან და თავისუფალი ვაჭრობის ევროპულ ასოციაციასთან (EFTA) (ევროკავშირსა და EFTA-ს ქვეყნებთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობა იხ. დანართი N2-ში, ცხრილი 2.1, ცხრილი 2.2, ცხრილი 2.9, ცხრილი 2.10).

თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმის გარდა, არსებობს პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემა (GSP), რომელიც გულისხმობს საბაჟო საიმპორტო ტარიფის შემცირებული განაკვეთების დაწესებას აღნიშნულ სისტემაში ჩართული ქვეყნებიდან იმპორტირებულ საქონელზე. შესაბამისად, პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემა (GSP) ხელს უწყობს განვითარებად ქვეყნებში წარმოებული საქონლის შეღწევას

მოწინავე ქვეყნების ბაზრებზე. საქართველო არის იაპონიის, აშშ-ს და კანადის GSP-ის ბენეფიციარი ქვეყანა.

საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება

თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი ევროკავშირსა და საქართველოს შორის 2014 წლიდან მოქმედებს. მისი მთავარი მიზანია ქვეყნებს შორის ვაჭრობის გამარტივება, ხელშეწყობა და განვითარება, საექსპორტო პოტენციალის ამაღლება, წარმოების ზრდა, პროდუქციის და მომსახურებების კონკურენტუნარიანობის და ხარისხის გაუმჯობესება (საქართველოსა და ევროკავშირს შორის აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობის შესახებ ინფორმაცია იხ. დანართი N2-ში, ცხრილი 2.1-ცხრილი 2.2).

თუმცა, გარდა წმინდად სავაჭრო მიზნობრიობისა, ევროკავშირთან თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი მოიცავს თანამშრომლობის ისეთ სფეროებს, რომლებიც მიმართულია საკანონმდებლო და ინსტიტუციური დაახლოებისკენ და ევროკავშირის ეკონომიკურ სივრცეში საქართველოს ეტაპობრივი ინტეგრაციისკენ.

ევროკავშირსა და საქართველოს შორის თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმს არეგულირებს „ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ“ შეთანხმება, რომელიც მოიცავს 15 თავს და საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების შეთანხმების განუყოფელი ნაწილია. ის ადგენს როგორც საქონლით, ისე მომსახურებით ორმხრივი ვაჭრობის პირობებსა და ახდენს ტარიფების ლიბერალიზაციას.

გარდა ამისა, შეთანხმება ითვალისწინებს ვაჭრობასთან დაკავშირებული მთელი რიგი მიმართულებებით ევროკავშირის შესაბამის კანონმდებლობასთან საქართველოს კანონმდებლობის ეტაპობრივ დაახლოებას. ეს მიმართულებებია: კონკურენციის პოლიტიკა, სურსათის უვნებლობა, ინტელექტუალური საკუთრების დაცვა, ფინანსური მომსახურება და ა.შ.). შეთანხმებით დადგინდა, რომ საქონლის ექსპორტთან მიმართებაში ხელშემკვრელ მხარეებს არ აქვთ უფლება დააწესონ ან

შეინარჩუნონ საბაჟო ან სხვა მსგავსი გადასახადი. საქონლისა და მომსახურების იმპორტი რეგულირდება განსხვავებული პირობებით, მაგალითად, საქართველოში ევროკავშირიდან იმპორტის შემთხვევაში საბაჟო გადასახადი გაუქმებულია ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში წარმოშობილ საქონელზე, საბაჟო გადასახადი, ასევე, გაუქმებულია საქართველოში წარმოშობილი საქონლის ევროკავშირში იმპორტის დროსაც (გამონაკლისს წარმოადგენს ნიორი, რომლის შემთხვევაშიც საბაჟო გადასახადი უქმდება კვოტის ფარგლებში), თუმცა, საქართველოდან ევროკავშირში იმპორტირებული განსაზღვრული პროდუქციისთვის მოქმედებს შემდეგი პირობები: „შესვლის ფასი“ - ადვალურ გადასახადს დაქვემდებარულ და/ან აღნიშნული გადასახადისგან თავისუფალ 28 სატარიფო ხაზთან მიმართებით (რაც სრული სატარიფო ნუსხის 0.3%-ს შეადგენს) მოქმედებს იმპორტის ფიქსირებული ფასი - ევროკავშირში „შესვლის ფასი“. კერძოდ, როდესაც ევროკავშირში იმპორტისას საქართველოში წარმოებული პროდუქციის ფასი (ინვოისის მიხედვით) ევროკავშირის ტერიტორიაზე დაწესებულ ფიქსირებულ ფასზე დაბალია, იმპორტიორმა უნდა გადაიხადოს შესაბამისი სხვაობა. იმ შემთხვევაში თუ ფასი ექვივალენტური ან უფრო მაღალია, პროდუქცია „შესვლის ფასის“ მექანიზმს აღარ ექვემდებარება. ასევე, შეთანხმება ითვალისწინებს საქართველოში წარმოებულ პროდუქციაზე ადვალური საბაჟო გადასახადის გაუქმებას, რომელიც ჩვეულებრივი ვაჭრობის რეჟიმის პირობებში ემატება ზემოაღნიშნულ 28 დასახელების საქონლის ჯგუფს.

გაყალბების საწინააღმდეგო მექანიზმი - აღნიშნული მექანიზმის თანახმად, სოფლის მეურნეობისა და კვების პროდუქციის 277 სატარიფო ხაზი (რაც მთლიანი სატარიფო ნუსხის 3%-ს შეადგენს) ექვემდებარება გაყალბების საწინააღმდეგო მექანიზმს. კერძოდ, როდესაც წლის დასაწყისიდან გაყალბების საწინააღმდეგო მექანიზმს დაქვემდებარებული პროდუქციის იმპორტის მოცულობა ჯამურად გაუტოლდება ან გადააჭარბებს ფიქსირებული რაოდენობის 70 პროცენტს, ევროკავშირი საქართველოს უგზავნის შეტყობინებას/გაფრთხილებას აღნიშნულთან დაკავშირებით. ქვეყანას ეძლევა შესაძლებლობა წარუდგინოს ევროკავშირს დასაბუთებული არგუმენტები

(მაგალითად, უხვმოსავლიანობა, მწარმოებლურობის ზრდა და სხვ.) იმპორტის მოსალოდნელი ან შესაძლო გადაჭარბების შესახებ. მსგავს სიტუაციაში, საქართველოს ეძლევა შესაძლებლობა აღნიშნული მექანიზმით გათვალისწინებულზე მეტი რაოდენობის პროდუქციის იმპორტი განახორციელოს ევროკავშირში საბაჟო გადასახადის გარეშე.

სატარიფო კვოტა - ითვალისწინებს საბაჟო გადასახადების ლიბერალიზაციას ფიქსირებული ოდენობის საზღვრებში. შეთანხმების თანახმად, კვოტა წესდება მხოლოდ ნიორზე (220 ტონა). შესაბამისად, წლის განმავლობაში, საქართველოში წარმოებული ნიორის იმპორტის განხორციელება ევროკავშირის ბაზარზე, საბაჟო გადასახადის გარეშე, შესაძლებელია მხოლოდ აღნიშნული რაოდენობის ფარგლებში. რაც შეეხება საქონლის წარმოშობის წესებს, შეთანხმების თანახმად, აღნიშნული საკითხი რეგულირდება პან-ევრო-ხმელთაშუა ზღვის პრეფერენციული წარმოშობის წესების რეგიონალური კონვენციის შესაბამისი დანართით. ამავე შეთანხმებით, რეგულირდება ვაჭრობაში დაცვითი, ანტიდემპინგური და სუბსიდიების საწინააღმდეგო ზომების გამოყენების პირობები. ვაჭრობაში დაცვითი ზომების გამოყენების კუთხით შეთანხმება ითვალისწინებს მხარეების მიერ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის შესაბამისი ხელშეკრულებების გამოყენებას.

ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებით, საქართველო იღებს ვალდებულებას საკუთარი სანიტარიული და ფიტოსანიტარიული კანონმდებლობის ევროკავშირის შესაბამის კანონმდებლობასთან დაახლოების შესახებ. კანონმდებლობების შესაბამისობა წინაპირობაა საქართველოსა და ევროკავშირს შორის სანიტარიულ და ფიტოსანიტარიულ კონტროლს დაქვემდებარებული პროდუქციით ვაჭრობის სფეროში. შეთანხმება, ასევე, ითვალისწინებს საქართველოს კანონმდებლობაში მრავალმხრივი გარემოსდაცვითი შეთანხმებების ასახვას და განხორციელებას. შეთანხმება ხაზს უსვამს გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციისა და კიოტოს პროტოკოლის ძირითადი მიზნების მიღწევის მნიშვნელობას. ასევე, შეთანხმებით გათვალისწინებულია

ქვეყანაში ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის და მისი სტაბილური გამოყენების ხელშეწყობა, ტყის კონსერვაცია/დაცვა და მისი სტაბილური გამოყენება, თევზის მარაგის სტაბილური და გონივრული მართვა.

საქართველოს და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკას შორის თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება

საქართველოსა და ჩინეთს შორის თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი რეგულირდება ორ ქვეყანას შორის გაფორმებული თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებით, რომელიც 2018 წლიდან მოქმედებს. აღნიშნული შეთანხმება შედგება 17 თავისგან, რომლებიც მოიცავს საქონლით ვაჭრობას, მომსახურებით ვაჭრობას, წარმოშობის წესს, საბაჟო პროცედურებსა და ვაჭრობის ხელშეწყობას, სანიტარიულ და ფიტოსანიტარულ ზომებს, ვაჭრობის ტექნიკურ ბარიერებს, ვაჭრობის დაცვის მექანიზმებს და ინტელექტუალური საკუთრების მიმართულებით თანამშრომლობის სფეროებს (საქართველოსა და ჩინეთს შორის აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობის შესახებ ინფორმაცია შეგიძლიათ იხილოთ დანართი N2-ში, ცხრილი 2.3.)

საქართველოსა და ჩინეთს შორის გაფორმებული თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება, საქონლით ვაჭრობის შემთხვევაში განსაზღვრავს ეტაპობრიობას, რომელიც გულისხმობს საქონლის სამ ეტაპობრივ კატეგორიად დაყოფას:

კატეგორია “A” – პროდუქტებისთვის საბაზისო განაკვეთი უნდა გაუქმდეს და განისაზღვროს ნულით შეთანხმების ძალაში შესვლის შემდეგ;

კატეგორია “B” – პროდუქტებისთვის საბაზისო განაკვეთი უნდა გაუქმდეს და განისაზღვროს ნულით ხუთ თანაბარ ეტაპად, ხუთი წლის განმავლობაში, ამ შეთანხმების ძალაში შესვლიდან.

კატეგორია „C” - პროდუქტებისთვის მოქმედებს გადასახადის საბაზისო განაკვეთი, ანუ გადასახადი არ ექვემდებარება გაუქმებას.

შეთანხმების თანახმად, ჩინეთი იყენებს სამივე ზემოაღნიშნულ კატეგორიას, რომლის ფარგლებშიც საქართველოდან იმპორტირებული პროდუქციის დაახლოებით 94% ხვდება A და B კატეგორიებში, ანუ საბაჟო განაკვეთი გაუქმებულია მყისიერად ან

ეტაპობრივად. დაახლოებით, საერთო რაოდენობის 6% პროდუქციისა არ ექვემდებარება საბაჟო გადასახადის გაუქმებას და მათზე კვლავინდებურად მოქმედებს გადასახადის საბაზისო განაკვეთი. B კატეგორიაშია მოხვედრილი საქართველოსთვის ისეთი სტრატეგიული და მაღალი საექსპორტო პოტენციალის მქონე პროდუქტი როგორც არის ღვინო. ამავე კატეგორიაში მოხვდა სხვადასხვა სახის ხორცპროდუქტები, რძე და რძის პროდუქტები. მარცვლეული (გარდა სიმინდისა), სხვადასხვა სახის მინერალური და ქიმიური სასუქები და სხვ. რაც შეეხება C კატეგორიას აქ მოხვდა ისეთი პროდუქტები, როგორცაა ყავა, ხორბლის და სიმინდის თესლი და ფქვილი, ბრინჯი, არაქისი, სხვადასხვა სახის ცხოველური ან მცენარეული ზეთები და ცხიმები, შაქარი, ბავშვთა კვება, რძის ფხვნილის ფორმულა, თამბაქო, მინერალური და ქიმიური სასუქები, სხვადასხვა კატეგორიის პოლიეთილენი, სხვადასხვა სახის მერქანი.

რაც შეეხება ჩინეთიდან საქართველოში იმპორტს, ამ შეთხვევაში, ქართული მხარე იყენებს მხოლოდ A და C კატეგორიებს, შესაბამისად გარდამავალი ეტაპი არც ერთ პროდუქტთან მიმართებაში არ გამოიყენება. A კატეგორიაში ხვდება ჩინეთიდან საქართველოში იმპორტირებული პროდუქციის დაახლოებით 96.5%, ხოლო დანარჩენ 3.5% -თან მიმართებაში მოქმედებს გადასახადის საბაზისო განაკვეთი. C კატეგორიაში მოხვდა ისეთი პროდუქტები როგორცაა კარტოფილი, სხვადასხვა სახის მწვანილი, ზეთის ხილი, სოკო, ხახვი, პარკოსნები, ნუში, თხილი, კაკალი, წაბლი, ფორთოხალი, სუფრის ყურძენი, საზამთრო, ნესვი, სხვადასხვა ჯიშის ვაშლი, გარგარი, ბალი, მარწყვი, მაყვალი, მოცვი, კივი, ხურმა, დაკონსერვებული სხვადასხვა ხილი და ბოსტნეული (ძირითადად რომელიც საქართველოში მოჰყავთ), სხვადასხვა სახის ხორცპროდუქტები, ღვინო და გარკვეული კატეგორიის ალკოჰოლური სასმელები, გარკვეული კატეგორიის თამბაქო.

ევროკავშირთან თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმისგან განსხვავებით, ჩინეთთან თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება არ ადგენს და ითვალისწინებს იმ მიმართულებებს

სადაც მხარეებმა უნდა დაუახლოვონ ერთმანეთის კანონმდებლობა და მოახდინონ ვაჭრობასთან დაკავშირებული სფეროების ინსტიტუციური დაახლოება.

ამ შემთხვევაში, მაგალითად საბაჟო პროცედურებთან დაკავშირებით, შეთანხმება მხარეებს ავალდებულებს გახადონ საბაჟო პროცედურები პროგნოზირებადი, თანმიმდევრული და გამჭვირვალე. სანიტარულ და ფიტოსანიტარულ ზომებთან დაკავშირებით მითითებას აკეთებს ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის შეთანხმების A1 დანართით განსაზღვრული „სანიტარიული და ფიტოსანიტარიული ზომების გამოყენების შესახებ შეთანხმების“ პრინციპებზე. ვაჭრობაში ტექნიკურ ბარიერებთან დაკავშირებით შეთანხმება ეყრდნობა „ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების შესახებ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის შეთანხმების“ 1A დანართში (TBT შეთანხმება) მოცემული პრინციპებს. ინტელექტუალური საკუთრების სფეროში შეთანხმება ეყრდნობა „ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების ვაჭრობასთან დაკავშირებული ასპექტების შესახებ“ შეთანხმებას, რომელიც ასახულია ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის შეთანხმების 1C დანართში.

7. მემცენარეობის და მეცხოველეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში, არსებული გამოწვევები და შესაძლებლობები

აგროსასურსათო სექტორში ღირებულებების ჯაჭვი წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებული აქტივობების ერთობლიობას და მოიცავს პროდუქციის წარმოების სრულ პროცესს, როდესაც ხდება დამატებული ღირებულების შექმნა და მწარმოებლების, გადამამუშავებლებისა და გასაღების ბაზრების ერთმანეთთან დაკავშირება. აგროსასურსათო სექტორში ღირებულებათა ჯაჭვის განვითარებისთვის აუცილებელია: თანამედროვე ტექნოლოგიების შესაბამისად, პირველადი წარმოების განვითარება, წარმოების საშუალებების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, მოსავლის აღების შემდგომი ტექნოლოგიების, შემნახველი და გადამამუშავებელი სიმძლავრეების განვითარება, ფინანსებზე ხელმისაწვდომობა და ბაზარზე წვდომის გაუმჯობესება. მსოფლიოში, გლობალიზაციის ფონზე, სწრაფად ვითარდება და მუდმივად იხვეწება პროდუქციის წარმოების, განაწილებისა და მოხმარების

სისტემები, შესაბამისად, ზემოაღნიშნული პროცესები, საქართველოს აგროსასურსათო სექტორისთვის, ხშირ შემთხვევაში, გამოწვევას წარმოადგენს (ს. გ. MEPA 2022).

ქვემოთ წარმოდგენილია დარგების მიხედვით არსებული სიტუაციის ანალიზი, რომელიც ემყარება ოფიციალურ სტატისტიკას. ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ განხორციელებული რეფორმების და განვითარებაზე ორიენტირებული პროგრამების მიუხედავად ჯერ კიდევ არსებობს პრობლემები, რომლებიც იწვევენ წარმოების მასშტაბების სიმცირეს და დაბალ კონკურენტუნარიანობას (ს. გ. MEPA 2022). საქართველოში წარმოებული მეცხოველეობის პროდუქციის საერთო რაოდენობაში დიდია საოჯახო მეურნეობების წილი. ქვეყანაში რძისა და რძის პროდუქტების წარმოებას ახასიათებს სეზონურობა, რადგან ძირითადად საკვებ ბაზად გამოიყენება ბუნებრივი საძოვრები. წველადობის მაჩვენებელი, პირუტყვის გამოზამთრების პერიოდში, მასიურად, მთელ ქვეყანაში მცირდება. ნატურალური რძე ხდება დეფიციტური, რაც აფერხებს გადამამუშავებელი სექტორის ნედლი რძით მომარაგებას (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საქსტატის 2021 წლის მონაცემების თანახმად, რძის წარმოებაში ოჯახური მეურნეობების წილი 95.7%-ს შეადგენს, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების წილი მხოლოდ 4.3%-ია.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) მონაცემების მიხედვით, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 2014-2021 წლებში კლებადი ტენდენციით ხასიათდებოდა და 970 ათასი სულიდან 929 ათას სულამდე შემცირდა (-4%), ამავე პერიოდში 20%-ით არის შემცირებული ფურისა და ფურკამეჩის სულადობა. 2014-2021 წლებში 0.2%-ით არის შემცირებული რძის წარმოების მაჩვენებელი, რასაც აკომპენსირებს ამავე პერიოდში საშუალო წველადობის 16%-იანი ზრდის ტენდენცია. მიუხედავად ამისა, 2021 წლის მიხედვით, ფურისა და ფურკამეჩის საშუალო წველადობის მაჩვენებელი 1 589 ლიტრია წელიწადში, რომელიც საკმაოდ დაბალია და მკვეთრად ჩამორჩება თანამედროვე შესაძლებლობებს. მაგალითად, 2021 წელს

ევროკავშირის ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი საშუალოდ 7.6 ათას ლიტრს უდრიდა წელიწადში. საქართველოში, 2021 წლის მონაცემებით, რძისა და რძის პროდუქტების თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი 81%-ს შეადგენს.

როგორც უკვე აღინიშნა, მეცხოველეობის პროდუქციის ძირითადი ნაწილი იწარმოება ოჯახურ მეურნეობებში. გამონაკლისს წარმოადგენს მეფრინველეობა და მეღორეობა. ამ მიმართულებით, მსხვილი საწარმოების წილი შედარებით მაღალია. 2021 წელს, ღორისა და ფრინველის ხორცის წარმოებაში ოჯახური მეურნეობების წილი, შესაბამისად 56.3% და 26.1%-ია, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების წილი ღორის ხორცის შემთხვევაში 43.7%-ია, ფრინველის ხორცის შემთხვევაში კი - 73.9%. მეცხოველეობის სათანადო დონეზე განვითარების შედეგად, შესაძლებელია ადგილობრივი წარმოების მეცხოველეობის პროდუქტებით შიდა მოთხოვნის დაკმაყოფილება და საექსპორტო პოტენციალის მაქსიმალურად გამოყენება.

2014-2021 წლებში ღორის სულადობის მაჩვენებელი შემცირებულია 169.7 ათასი სულიდან 152.9 ათას სულამდე (-10%), რაც შეეხება ცხვრისა და თხის სულადობის მაჩვენებელს, ამავე პერიოდში გაიზარდა 4%-ით და 2021 წლისათვის 956.8 ათას სულს მიაღწია. 2014-2021 წლებში ასევე, გაზრდილია ფრინველის რაოდენობის მაჩვენებელი, ზრდამ 39% შეადგინა და 2021 წლისთვის 9.3 მლნ ფრთას მიაღწია. გაეროს სოფლის მეურნეობისა და სურსათის ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, ევროკავშირის ქვეყნებში, 2021 წლის განმავლობაში, ერთი სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვიდან (მრკ) ხორცის გამოსავლიანობა საშუალოდ 291 კგ-ია, ხოლო ღორის ხორცის - 94 კგ, მაშინ როცა იგივე საშუალო მაჩვენებელი საქართველოში, მრკ-ს შემთხვევაში - 93.5 კგ, ღორის შემთხვევაში - 35 კგ-ს შეადგენს.

ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, 2014-2021 წლებში 22%-ით არის გაზრდილი ხორცის წარმოების მაჩვენებელი (59.3 ათასი ტონიდან 72.6 ათას ტონამდე). ხორცის წარმოებაში, 2021 წლის მონაცემების მიხედვით, დიდი წილი მოდის ფრინველის ხორცზე (35%), ხოლო მრკ-ს, ღორისა და ცხვრისა და თხის ხორცი, შესაბამისად 28%, 30% და 6%-ს შეადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ გაზრდილია ხორცის წარმოების

მაჩვენებლები, თვითურუნველყოფის კოეფიციენტი დაბალია და 2021 წლის მონაცემებით შეადგენს 51%-ს.

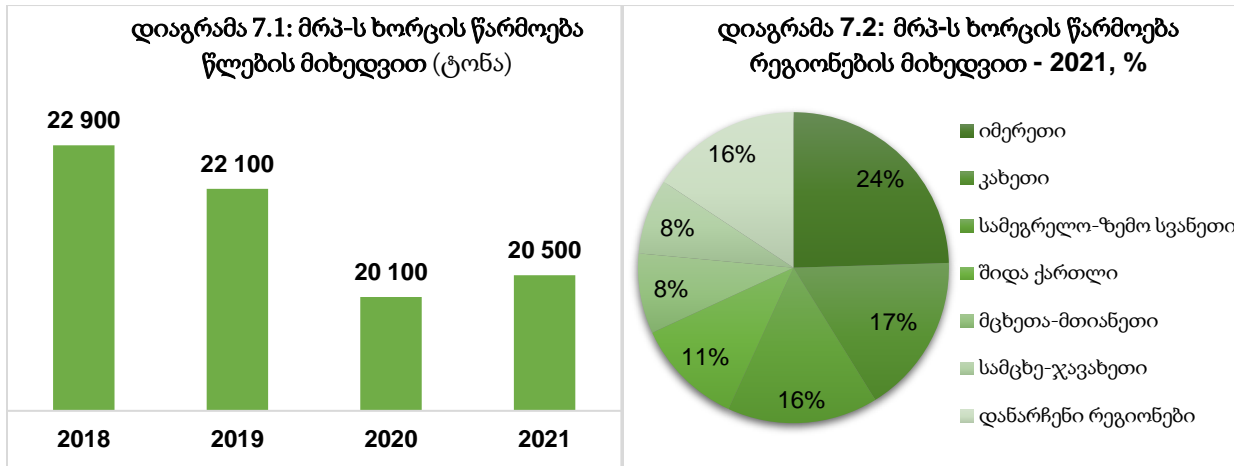
მეცხოველეობის დარგში ძირითად გამოწვევებს წარმოადგენს: სანაშენე საქმიანობის განვითარების დაბალი დონე, დაბალი პროდუქტიულობა, თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და მექანიზაციის ნაკლებობა, პრობლემები საკვებწარმოებაში, წარმოების სტანდარტების გაუთვალისწინებლობა, ასევე არანაკლებ მნიშვნელოვანია საჭირო მცირე და საშუალო გადამამუშავებელი ინფრასტრუქტურის არსებობა (ს. გ. MEPA 2022). წარმოების მიმართულებით განასხვავებენ საქონლის 3 ტიპს: მერძეული, მეხორცეული და შერეული; საქართველოში არსებული საქონლის ჯიშები გამოიყენება, როგორც მერძეული, ასევე მეხორცეული მიმართულებით (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

საქართველოში მეხორცეული მიმართულების მრკ-ს კომპლექსური კომერციული ფერმა ძალიან ცოტაა არსებულ მოთხოვნასთან შედარებით. ხშირია ისეთი მაგალითები, როდესაც შუამავალი რგოლები მოსახლეობისგან ყიდულობენ 4-5 თვის ხბოებს, ზრდიან გარკვეულ ასაკამდე და წონამდე (400-450კგ.) და შემდეგ კლავენ და ყიდიან სარეალიზაციო ქსელში, ან ხორციელდება ექსპორტი; არსებული მრკ-ს წონა საშუალოდ 300-350 კგ-ია, რაც ბევრად ნაკლებია თანამედროვე მეხორცეული მიმართულების ჯიშებთან შედარებით; საქართველოში ფურისა და ფურკამეჩის საშუალო წლიური წველადობა 1,1-1,5 ტონას შეადგენს, მაშინ როდესაც თანამედროვე ჯიშებში წველადობის საშუალო მაჩვენებელი წელიწადში 4,5 ტონას აღემატება (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014);

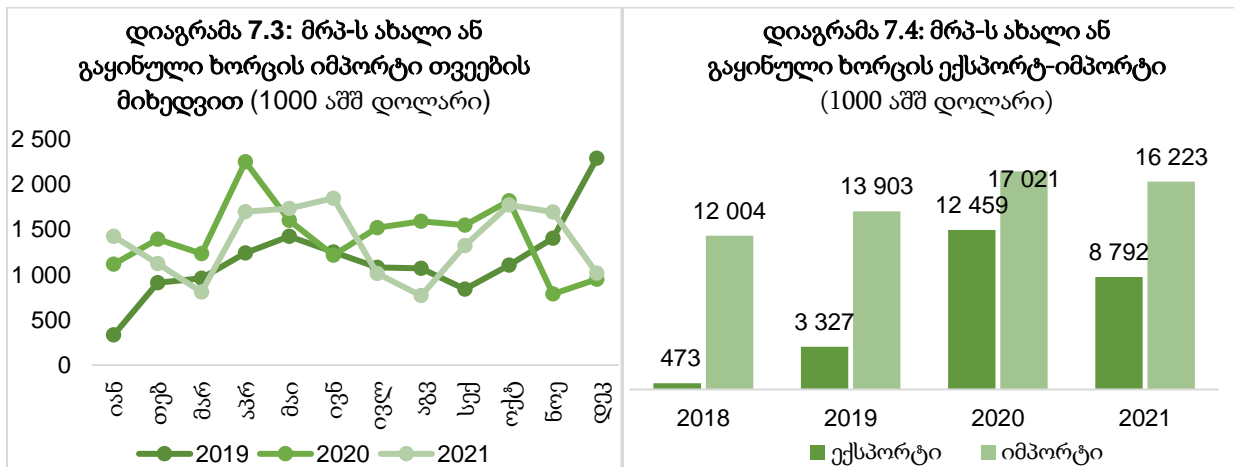
პროდუქტიულობის მაღალი მაჩვენებლის მიღწევა შესაძლებელია შესაბამისი ჯიშების მოშენებით, თანამედროვე მოვლის მეთოდების დანერგვითა და დაბალანსებული კვებით; ქვეყანაში მრკ-ს ხორცის თვითურუნველოფის კოეფიციენტი საშუალოდ 79%-ს შეადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ მრკ-ს სულადობა უკანასკნელი წლების მანძილზე ზრდადია, საქონლის ხორცის იმპორტი მაინც მაღალ ნიშნულზეა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

საქსტატის მონაცემებით, 2021 წელს, მოსახლეობის ერთ სულზე საქონლის ხორცის წლიური მოხმარება შეადგენს 7 კგ-ს.

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი მრკ-ს ხორცის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

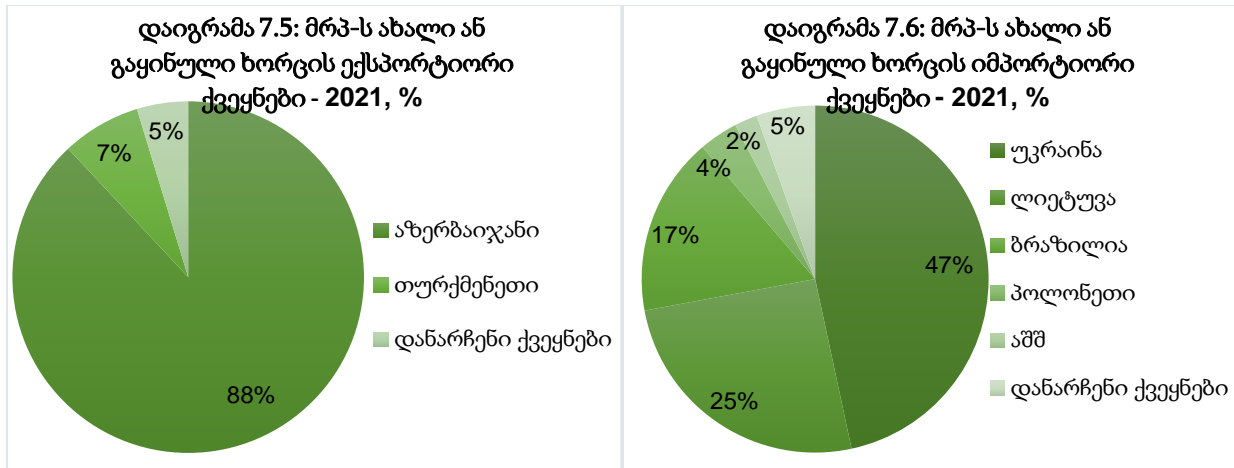

წყარო: საქსტატი

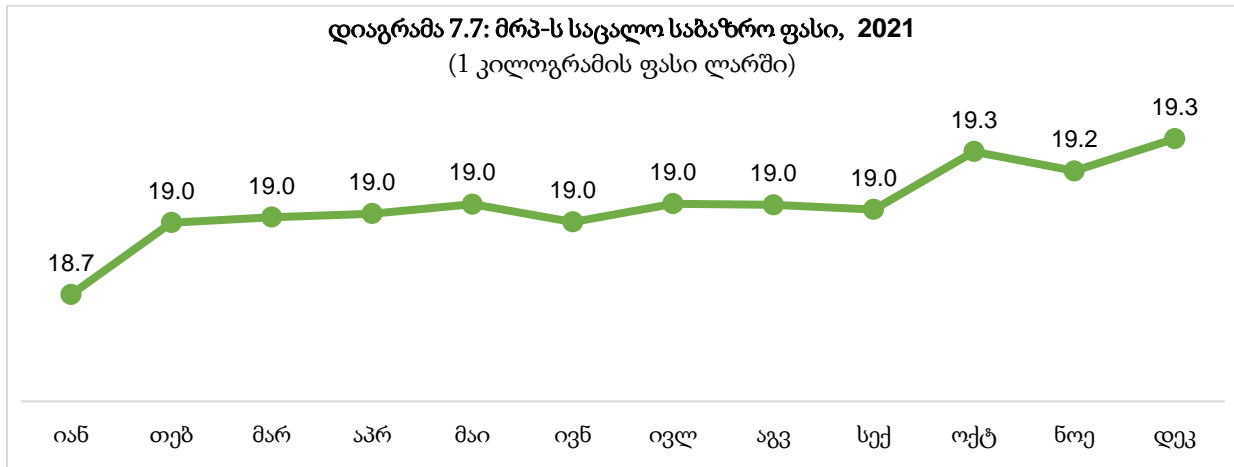

წყარო: საქსტატი

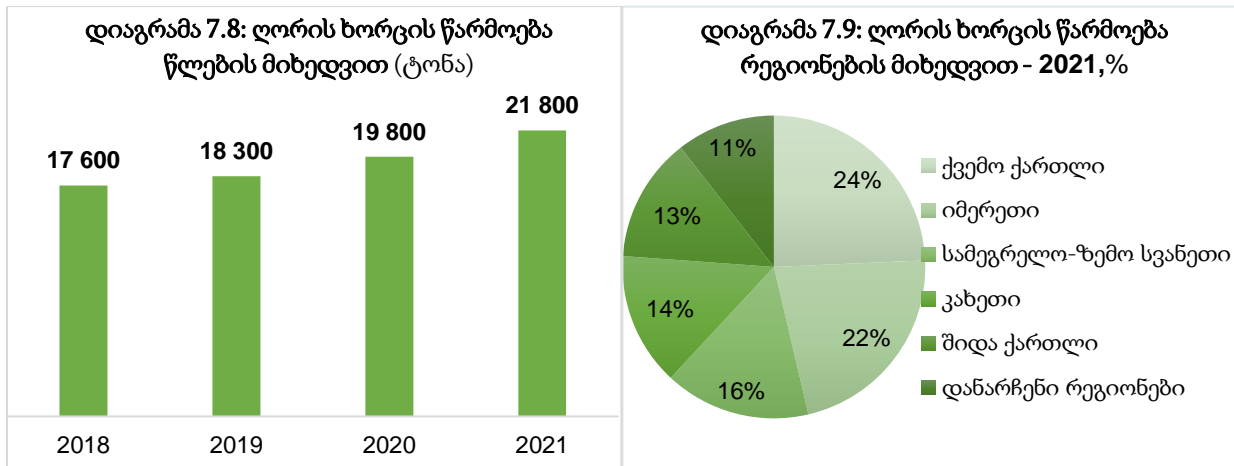
წყარო: საქსტატი

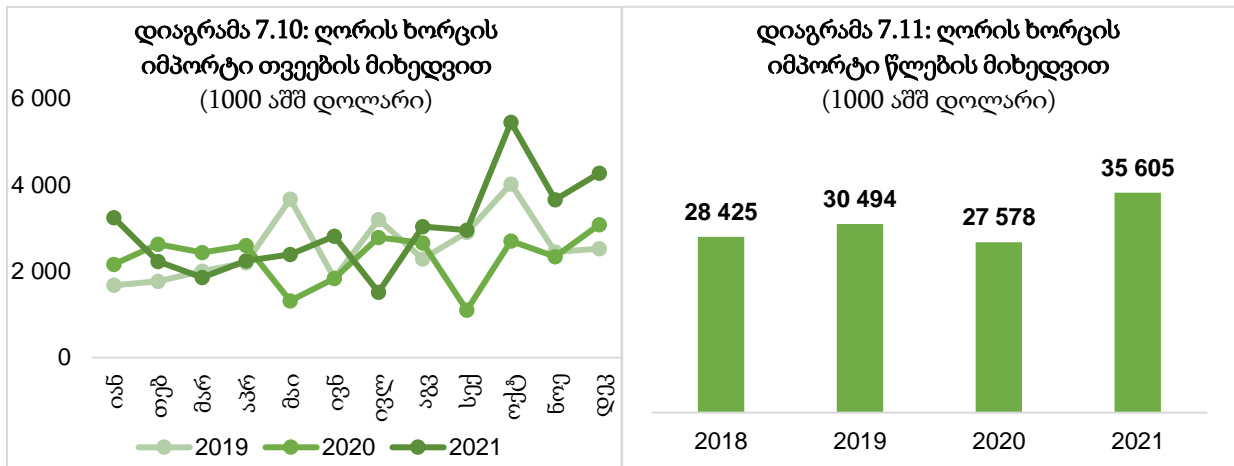
წყარო: საქსტატი

მელორეობა სოფლის მეურნეობის ტრადიციული დარგია, რომელსაც საქართველოს მოსახლეობა საუკუნეების განმავლობაში მისდევს. ღორი მალმწიფადი, მაღალგამოსავლიანი ცხოველია, რომლის ხორცსა და მისგან მომზადებულ პროდუქტებს მაღალი ხვედრითი წილი გააჩნია მოსახლეობის სასურსათო რაციონში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოში მელორეობის დარგის განვითარებას ყოველთვის დიდი ყურადღება ეთმობოდა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). ქვეყანაში გვხვდება ადგილობრივი ღორის სვანური, კახური და რაჭული პოპულაციები, რომელთაგან ყველაზე გავრცელებული და კარგად შესწავლილი კახური პოპულაციაა, რაც მოვლა-შენახვის პირობებისადმი ნაკლები მომთხოვნელობით არის განპირობებული. აღნიშნული პოპულაციის ღორის ხორცი

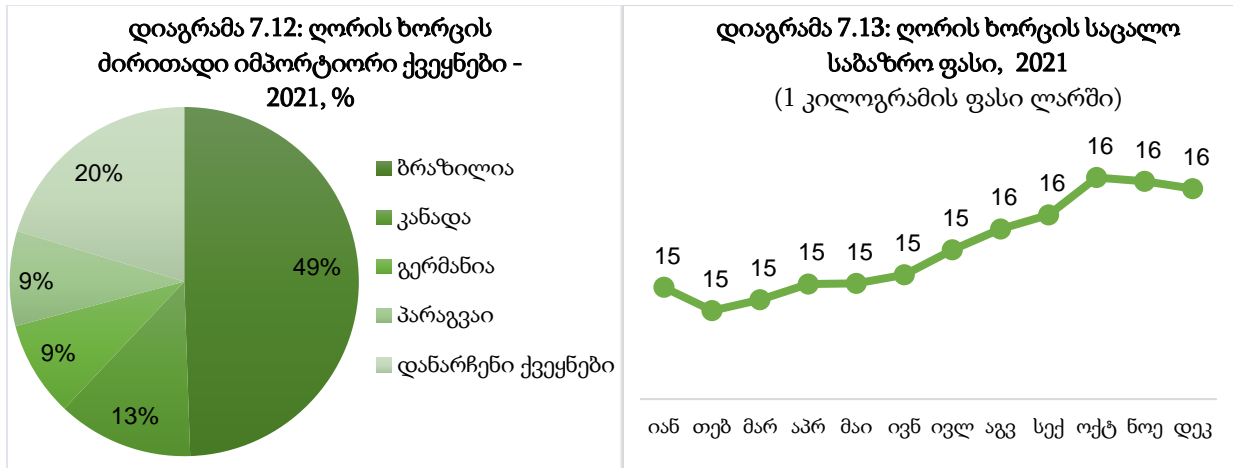
ზომიერი ცხიმინობითა და გემური თვისებებით გამოირჩევა. მელორობა საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეშია გავრცელებული, თუმცა ძირითად მწარმოებელ რეგიონებს ქვემო ქართლი, კახეთი, იმერეთი და სამეგრელო წარმოადგენს. ქვეყანაში მელორობა, უმეტესად, მცირე ფერმერული მეურნეობების დონეზეა წარმოდგენილი, თუმცა გვხვდება დიდი ფერმების ერთეული შემთხვევებიც (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საქსტატის მონაცემებით, 2021 წელს, მოსახლეობის ერთ სულზე ღორის ხორცის წლიური მოხმარება შეადგენს 11 კგ-ს. დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ღორის ხორცის წარმოების, მოხმარების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი

წყარო: საქსტატი

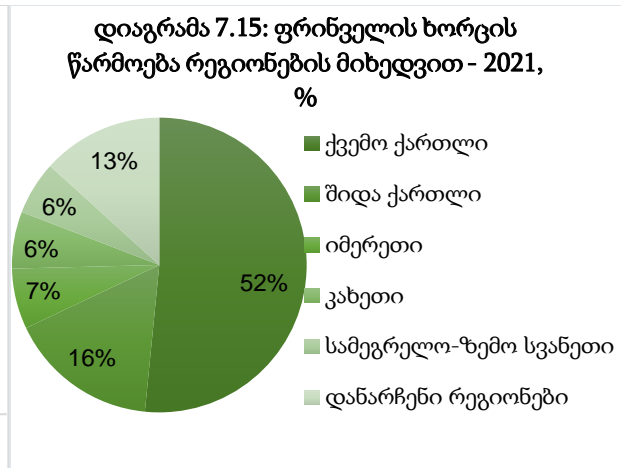
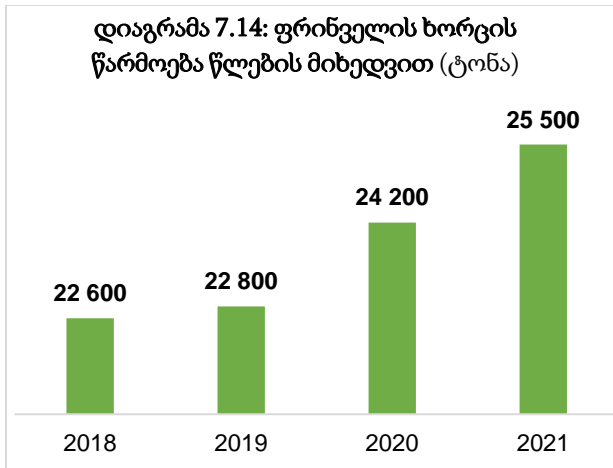
წყარო: საქსტატი

მეცხოველეობის სხვა დარგებისგან განსხვავებით, მეფრინველეობის წარმოების ციკლი მცირეა. მეხორცული ჯიშის ფრინველი სასაქონლო სახეს 2 თვის ასაკში აღწევს, ხოლო მეკვერცხული ჯიშის ფრინველი კვერცხმდებელი ხდება 5 თვის ასაკიდან (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

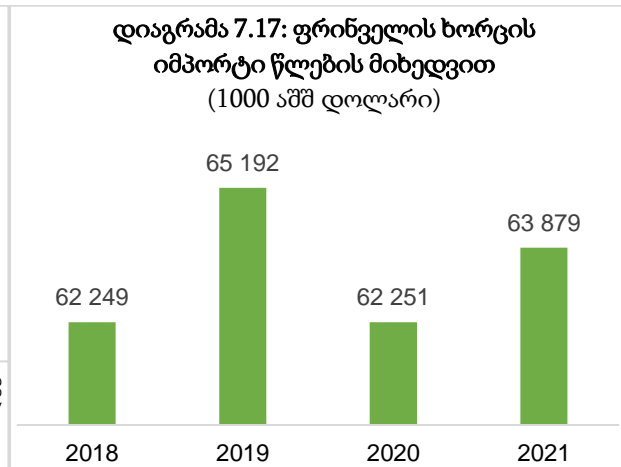
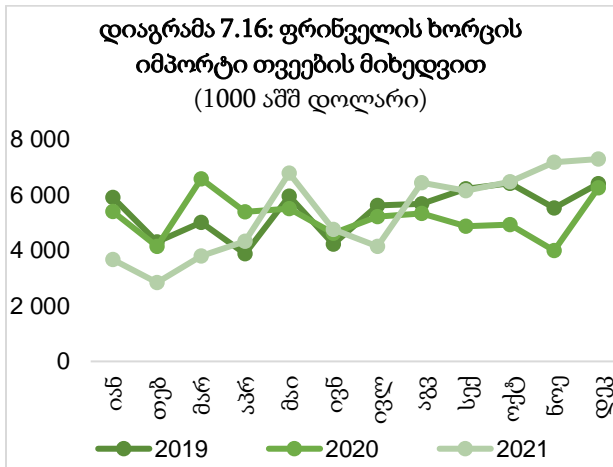
მეფრინველეობის პროდუქციის საერთო წარმოებაში ოჯახური მეურნეობების წილი დიდია. მეცხოველეობის აღნიშნული დარგი საქართველოს ყველა კუთხეში თითქმის თანაბრად არის გავრცელებული და განვითარებული. ქათმის ხორცს ძირითადად აწარმოებს: შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი და კახეთი. ქათმის ადგილობრივი ჯიშები გამოირჩევა გემური თვისებებით, თუმცა ნაკლებად პროდუქტიულია (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საქსტატის მონაცემებით, 2021 წელს, მოსახლეობის ერთ სულზე ფრინველის ხორცის წლიური მოხმარება შეადგენს 19 კგ-ს.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში მეხორცული მიმართულების რამდენიმე მეფრინველეობის ფერმა არსებობს, ქართულ ბაზარზე ადგილობრივთან შედარებით, იმპორტირებული პროდუქციაც ჭარბად არის წარმოდგენილი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

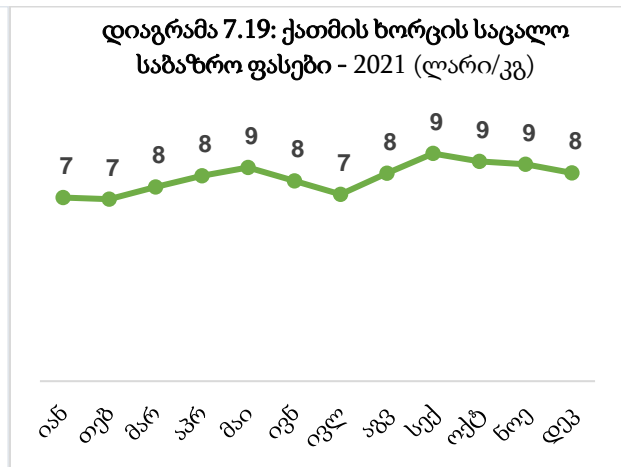
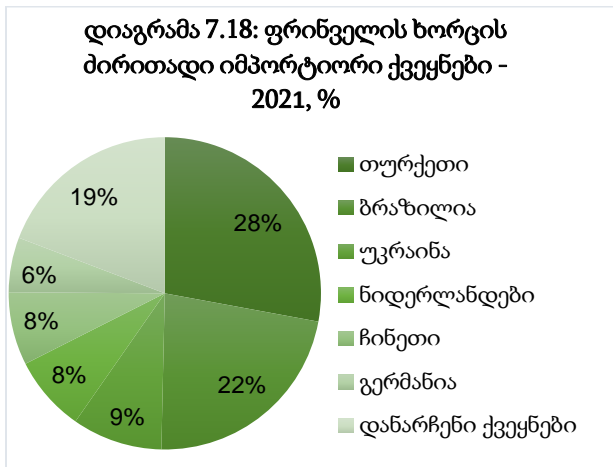
დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ფრინველის ხორცის წარმოების, მოხმარების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი

წყარო: საქსტატი

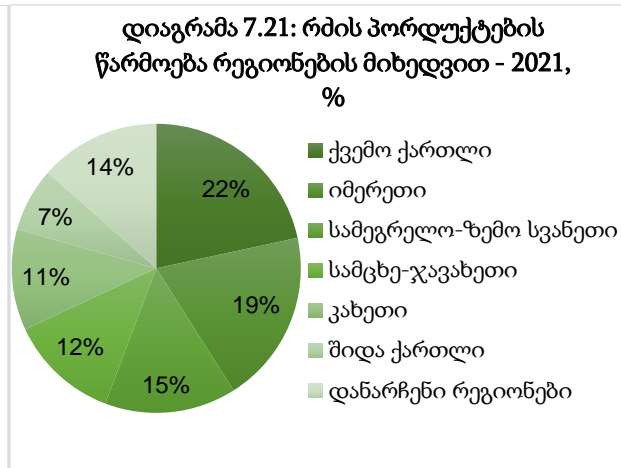
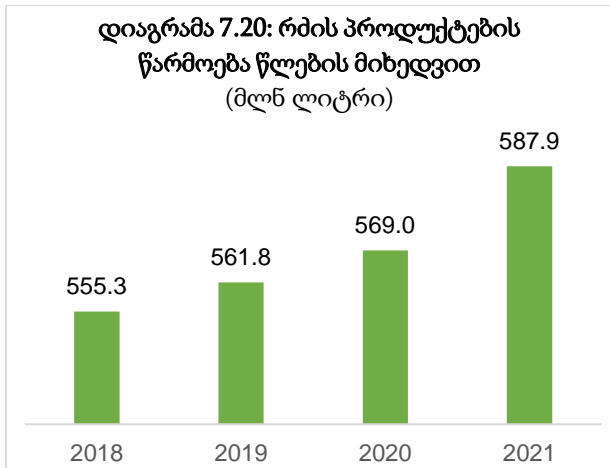
წყარო: საქსტატი

საქართველოში, ამჟამად, რძის წარმოების უდიდესი წილი (97.9%) ოჯახურ მეურნეობებზე მოდის. არსებული სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ფურისა და ფურკამეჩის სულადობა კლებადი ტრენდით ხასიათდება. საქართველოში ფურების გამოსავლიანობა დაბალია. ქვეყანა განიცდის რძის შემგროვებელი პუნქტების სიმცირესაც (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

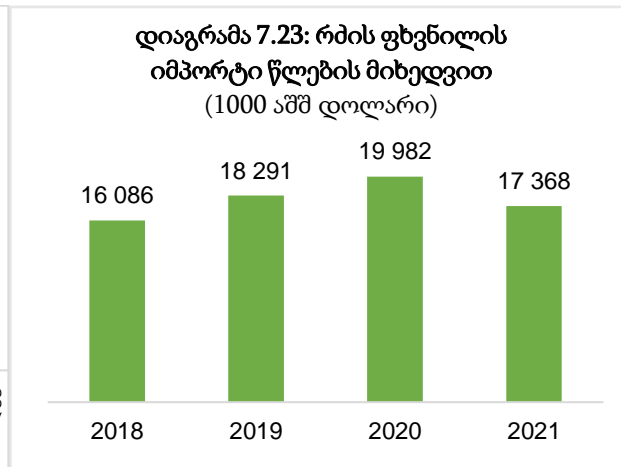
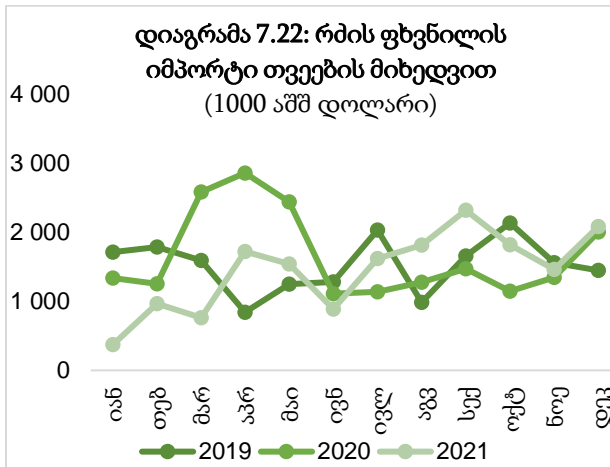
საქართველოში რძისა და რძის პროდუქტების წარმოება ხასიათდება სეზონურობით. ბუნებრივი საძოვრების მეშვეობით, ფერმერს პირუტყვის გამოკვება იაფი უჯდება, შესაბამისად, წარმოებული რძის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაზაფხულიდან შემოდგომის დასაწყისამდე მიიღება. გამოზამთრების პერიოდში ფურის წველადობა, მასიურად, მთელს ქვეყანაში მცირდება, რაც იწვევს ნატურალური რძის დეფიციტს და გადამამუშავებელი სექტორისათვის რძის მიწოდების შეფერხებას. საქსტატის მონაცემებით, 2021 წელს, მოსახლეობის ერთ სულზე, რძისა და რძის პროდუქტების წლიური მოხმარება 192 კგ-ია (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

რძის გადამამუშავებელ სექტორში აუცილებელია რძის ჩამბარებელი პუნქტების, მინის საწარმოების და ზოგადად, ინფრასტრუქტურის განვითარება და ხელშეწყობა. ამ მიმართულებით, ასევე, მნიშვნელოვანია, ფერმერთა ჩართულობის უზრუნველყოფა, მეცხოველეობის სანაშენე საქმის განვითარება, რის შედეგადაც ფერმერებს საშუალება ეძლევათ საკუთარ მეურნეობებში არსებული პირუტყვის სულადობა ჩაანაცვლონ ჯიშიანი (მაღალგამოსავლიანი) მოზარდით. ასევე, აუცილებლობას წარმოადგენს საკვებწარმოების სფეროს განვითარება და სათიბებისა და საძოვრების ოპტიმალური გამოყენების მეთოდების დანერგვა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

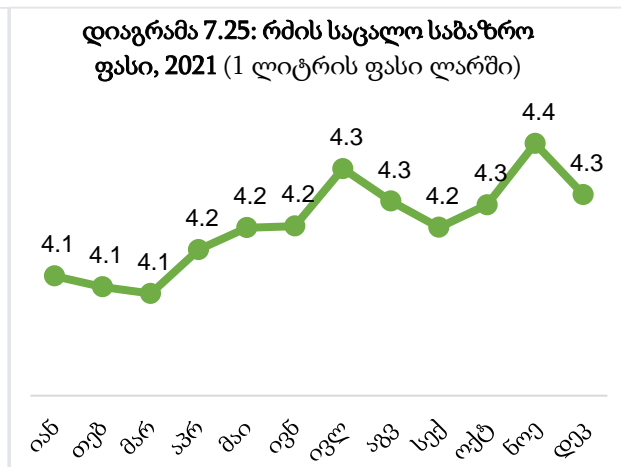
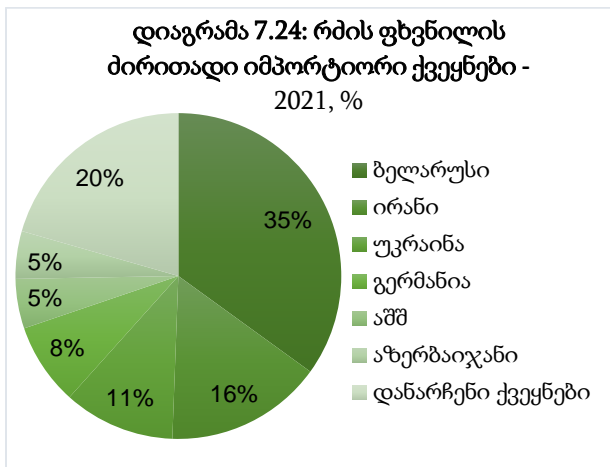
დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი რძის პროდუქტების წარმოების, მოხმარების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

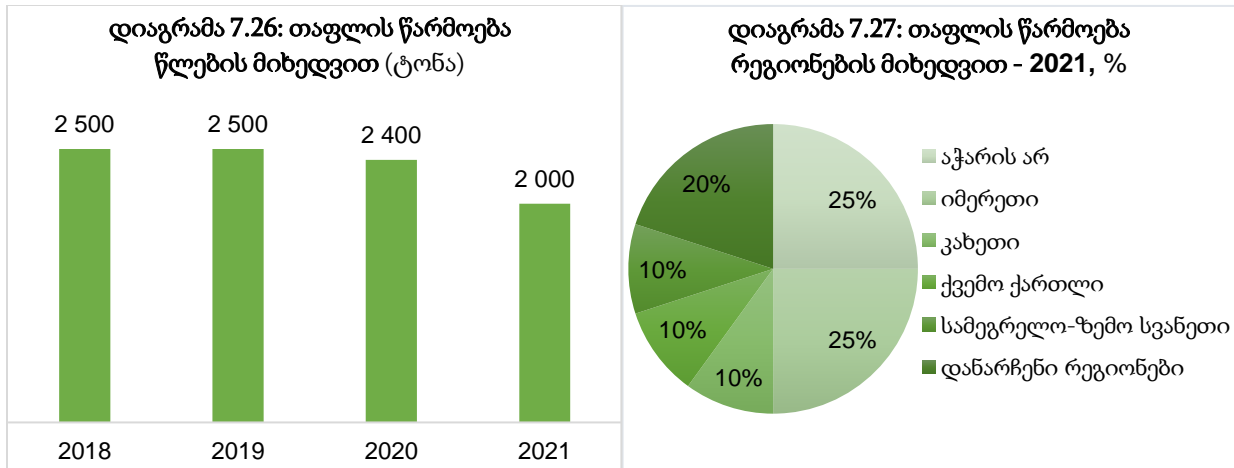

წყარო: საქსტატი.

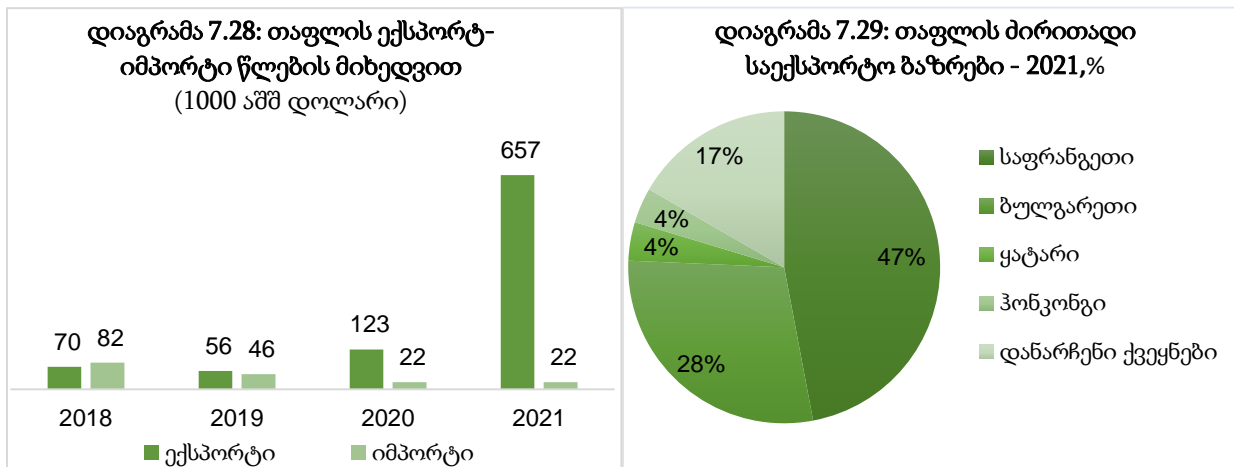
საქართველოში უძველესი დროიდან მისდევენ მეფუტკრეობას. “ქართული მთის რუხი ფუტკრის” ჯიშსა და მის პოპულაციებს საერთაშორისო გამოფენებზე მოპოვებული აქვს ოქროს მედლები. მსოფლიოში ფუტკრის რამდენიმე ათეული სახეობაა ცნობილი, რომელთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი, სწორედ, აღნიშნულ ჯიშს უკავია (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

თაფლის, როგორც მეფუტკრეობის ძირითადი პროდუქციის, სასაქონლო ღირსებები და თვისებები, მნიშვნელოვანწილად, დამოკიდებულია ქვეყნის კლიმატური პირობების თავისებურებასა და მცენარეულ საფარზე. საქართველოს გეოგრაფიული ზონა უნიკალურია თავისი კლიმატით, მეფუტკრეობის განვითარებისთვის ხელსაყრელი მრავალფეროვანი კულტურული და ველური თაფლოვანი ფლორით, რომელიც იძლევა ორგანოლექტიკური, ქიმიური და ფიზიკური თვისებების მქონე უმაღლესი ხარისხის მრავალი დასახელების თაფლის წარმოების შესაძლებლობას (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

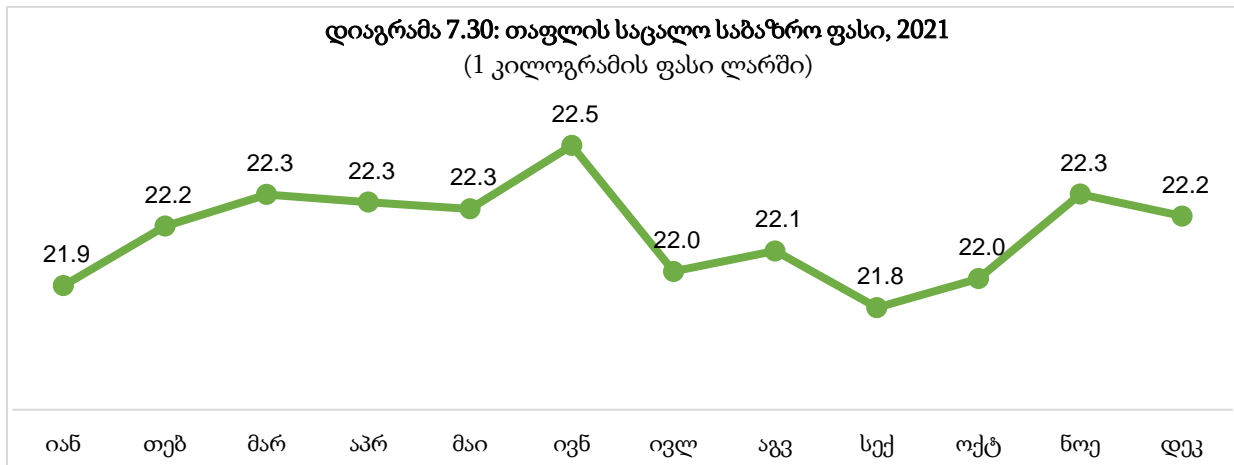
თაფლის მწარმოებელი ძირითადი რეგიონებია: კახეთი, იმერეთი და სამეგრელო. თაფლის მწარმოებელი ოჯახური მეურნეობების უმრავლესობა მოძველებულ ტექნოლოგიებს იყენებს. სწორედ მათზე მოდის წარმოებული თაფლის 97.8%. მოძველებულ ტექნოლოგიებს უკავშირდება ჩვენს ქვეყანაში თაფლის პროდუქტიულობის დაბალი დონე სხვა ქვეყნებთან შედარებით. მაგალითისთვის, საქართველოში თაფლის პროდუქტიულობის დონე 1 ფუტკრის ოჯახზე დახლოებით 11-12 კგ-ს შეადგენს (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი თაფლის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი

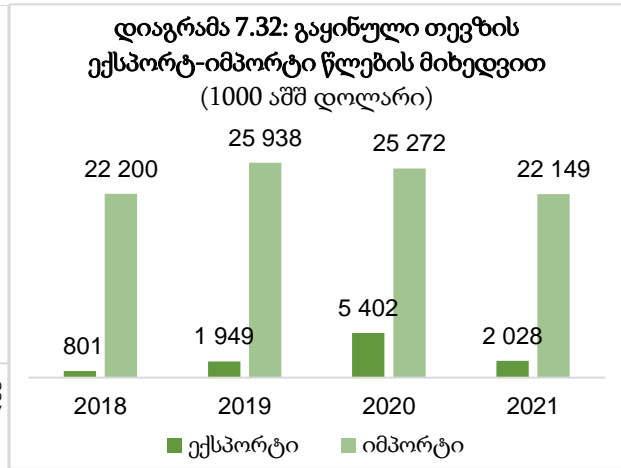
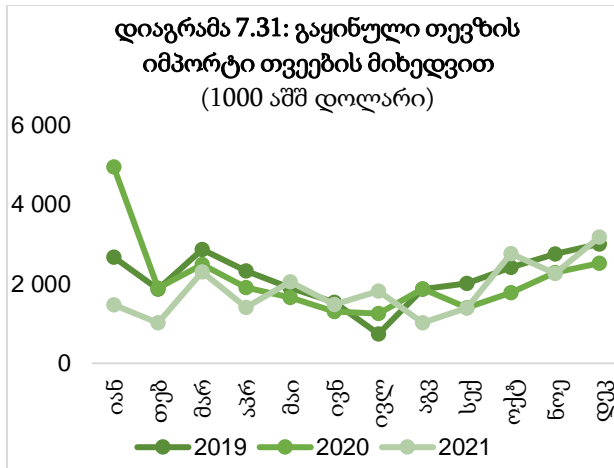
წყარო: საქსტატი.

მნიშვნელოვანი გამოწვევებია აკვაკულტურის განვითარების მიმართულებით. წარმოების მოცულობის ზრდამ ხელი უნდა შეუწყოს თევზის პროდუქციაზე

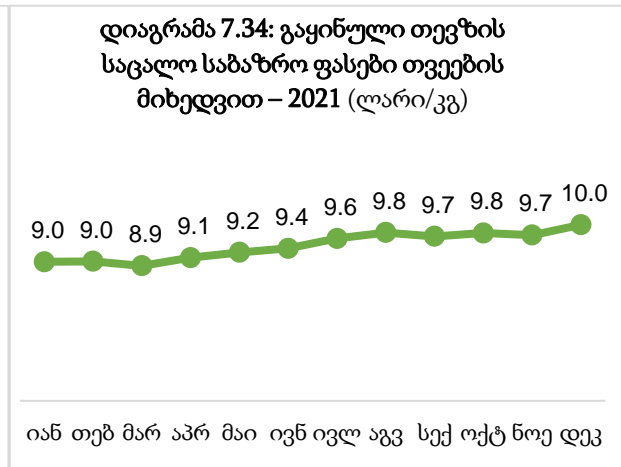
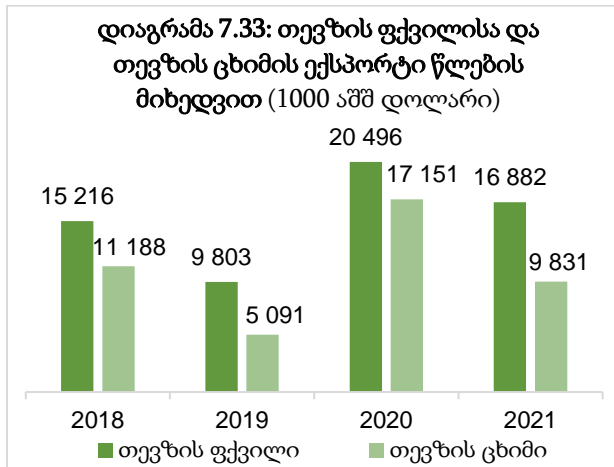

მოთხოვნასა და წარმოებას შორის ამჟამად არსებული დისბალანსის აღმოფხვრას. საქართველოში აღნიშნული მიმართულებით მრავალი სირთულეა. ამჟამად, ქვეყანა განიცდის მაღალი ხარისხის ლიფსიტისა და მოზარდულის (ჩასასმელი მასალის) სიმცირეს, სასელექციო-საჯიშე მიმართულების სისუსტეს (ს. გ. MEPA 2022). საქართველოში არ არსებობს თევზის მეურნეობის სასელექციო ცენტრები, რომლებიც კომერციულ თევზსაშენებს მაღალი ხარისხის საჯიშე მასალით უზრუნველყოფს (სადედე ჯოგების შესაქმნელად). ამის გამო, უმეტეს შემთხვევაში ჩასასმელი ლიფსიტების გამოყვანა წარმოებს ან ადგილობრივი, გენეტიკურად დაბალი ხარისხის, სადედე ჯოგებისაგან ან შემოტანილი ქვირითის გამოყენებით, რომლის შეძენის დროსაც არ ხდება სამეურნეო მნიშვნელობის თევზის ჯიშების გარემო პირობებთან შესაბამისობის გათვალისწინება. არ არსებობს თევზის კულტივირებისათვის საჭირო მაღალი ხარისხის საკვების ადგილობრივი წარმოება. თევზის ჯანმრთელობის მდგომარეობის კონტროლი ატარებს სპონტანურ ხასიათს და ხასიათდება პროფილაქტიკური ღონისძიებების არაორგანიზებულობით. გარდა იმისა, რომ თევზის მეურნეობების უმეტესობას არ ჰყავს შესაბამისი სპეციალისტები, მათ არ მიუწვდებათ ხელი თანამედროვე ტექნოლოგიებსა და წარმოების საშუალებებზე.

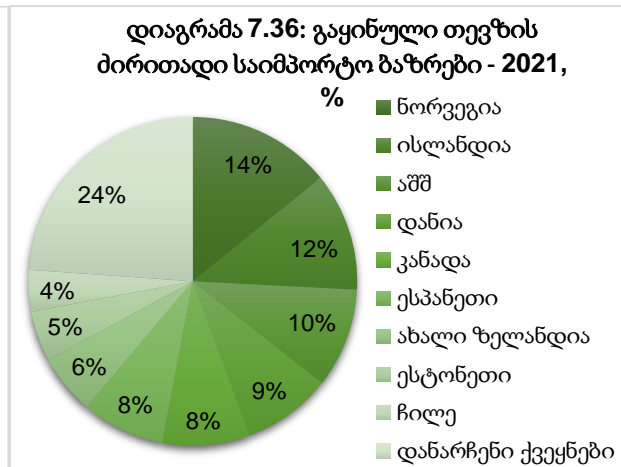
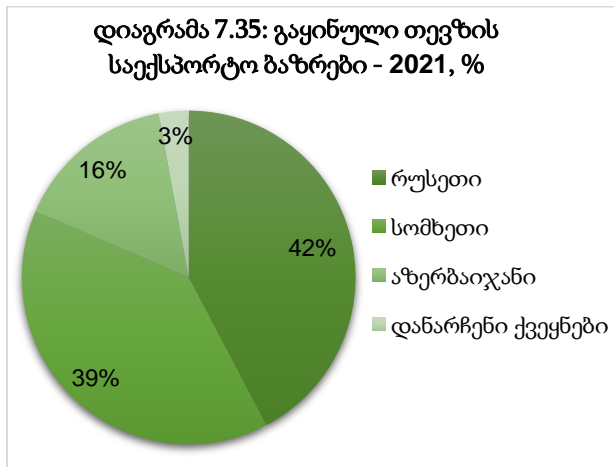
საქართველო მდიდარია განახლებადი წყლის რესურსებით (63.3 კუბ. კმ). ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე 45 წყალსაცავი, 860 ტბა და დაახლოებით 26 000 მდინარეა წარმოდგენილი. საქართველოში 76-80 სახეობის მტკნარი წყლის თევზი გვხვდება, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი სახეობები, როგორც მსოფლიო, აგრეთვე, ადგილობრივ ბაზარზე არის ორაგული და ზუთხი. მტკნარი წყლის ყველაზე გავრცელებული თევზებია: ქარიყლაპია, ევროპული ლოქო და ქორჭილა. მტკნარი წყლის თევზს ძირითადად აწარმოებს: აჭარა, შიდა ქართლი, იმერეთი, კახეთი და სამცხე-ჯავახეთი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი თევზის ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

რაც შეეხება მარცვლოვან კულტურებს, მარცვლეული, სასურსათო უსაფრთხოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა (ს. გ. MEPA 2017). ასევე, მარცვლეულის წარმოების განვითარებაზე დამოკიდებული მეცხოველეობის საკვები ბაზის შემდგომი გაუმჯობესება და სრულყოფა. 2014 წლიდან 2021 წლამდე, ხორბლის ნათესი ფართობები მხოლოდ 4%-ით გაიზარდა, ამავე პერიოდში, აღნიშნული კულტურის წარმოება 186%-ით არის გაზრდილი და 135.9 ათას ტონას შეადგენს, რაც საანგარიშო პერიოდში ჰექტარზე საშუალო მოსავლიანობის ზრდითაა გამოწვეული (ხორბლის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა 2014-2021 წლებში 1.4 ტ/ჰა-დან გაზრდილია 2.7ტ/ჰა-მდე (93%-ით)) (ს. გ. MEPA 2017). საქართველოში ხორბლის წარმოების ზრდის მიუხედავად, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი დაბალია (ს. გ. MEPA 2017), არსებული სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, უკანასკნელი 5 წლის განმავლობაში თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი ხორბლის შემთხვევაში, საშუალოდ, 16%-ს შეადგენს, თუმცა, თვითუზრუნველყოფის დონის ამაღლება შესაძლებელია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხორბლის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა 2015-2021 წლებში, საშუალოდ, 2.2-2.7 ფარგლებში მერყეობდა, რაც მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ევროკავშირის ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს (ევროკავშირის ქვეყნები: საშუალოდ 5.2-5.8 ტონა/ჰა, 2015-2021 წლების მიხედვით). „არარეალურია დაისვას საკუთარი წარმოებით მარცვლეულზე მოთხოვნილების სრულად დაკმაყოფილების ამოცანა, მაგრამ არც ის მიდგომაა სწორი, რომლის მიხედვით თითქოს უარი უნდა ვთქვათ მარცვლეულის წარმოებაზე და ამ კულტურისთვის განკუთვნილი ფართობები გამოვიყენოთ სხვა, მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებისთვის, ჩვენ ე.წ. ოქროს შუალედი უნდა ავირჩიოთ - სწორად უნდა განვსაზღვროთ მარცვლეულზე საკუთარი მოთხოვნილება. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს ქვეყანას სჭირდება 760-700 ათას ტონამდე სასურსათო ხორბალი (პურ-პროდუქტებად მოხმარებისთვის)“ (ნ. ჭითანავა 2015). 2021 წლისთვის კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქვეყანაში იწარმოა 136 ათასი ტონა ხორბალი. „ქვეყანაში მარცვლეულის წარმოების მნიშვნელოვნად ზრდის რეალური პირობები

არსებობს, შესაბამისად ქვეყანამ ორიენტაცია უნდა აიღოს მოსავლიანობის ზრდაზე. უნდა შეირჩეს ხორბლის წარმოებისთვის შესაფერისი ფართობები, დამუშავდეს იგი შესაბამისი აგროტექნიკური ღონისძიებების დაცვით (უპირველეს ყოვლისა, დაითესოს მაღალპროდუქციული თესლით, შეძლებისდაგვარად უზრუნველყოფილი იქნას სარწყავი სისტემით, ტექნიკით და სხვა რესურსებით, შესაბამისი სტიმულირების მექანიზმით)“ (ნ. ჭითანავა 2015). ამრიგად, ქვეყანაში არსებული რესურსებიდან გამომდინარე, ხორბლის სრული თვითუზრუნველყოფის მიღწევა რეალობას მოკლებულია, თუმცა, წარმოების ტექნოლოგიების განვითარების საშუალებით და დამატებითი შესაბამისი მიწის რესურსების გამოყენებით შესაძლებელია თვითუზრუნველყოფის დონის გაზრდა.

საქართველო ხორბლის წარმოების პირველად კერას წარმოადგენს, რაც დადასტურებულია იმითაც, რომ მსოფლიოში ცნობილი ხორბლის 27 სახეობიდან საქართველოში აღწერილი და აღმოჩენილია 14 სახეობა, რომელთაგან 5 ენდემურია. აღნიშნული ენდემური სახეობები მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში არ არის აღმოჩენილი. ქართული ენდემური ჯიშები, უნიკალური ჯიშობრივი და ხარისხობრივი თვისებების გამო, მდიდარ გენეტიკურ მასალას წარმოადგენს და მნიშვნელოვანია სამეცნიერო კვლევებისათვის, მიუხედავად ამისა, აღნიშნული ჯიშები უმეტესად დაბალმოსავლიანია, რაც კომერციული თვალსაზრისით ერთ-ერთი მიზეზია მათი წარმოებიდან თანდათანობით გაქრობისა და გადაშენების საშიშროების წარმოქმნისა. თუმცა, არსებობს მაღალი საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობის ცალკეული შემთხვევებიც (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

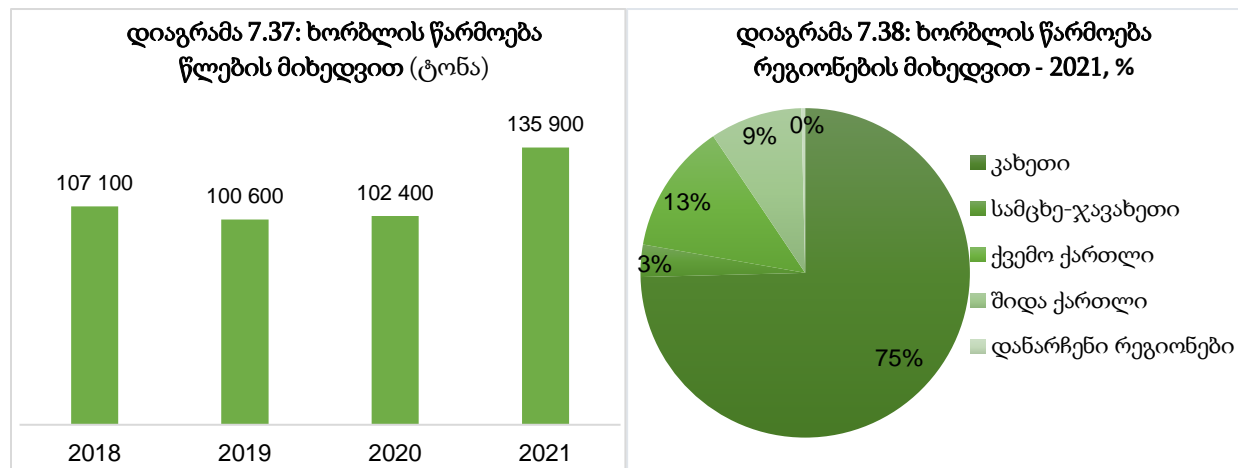
ჩვენს ქვეყანაში არსებული ობიექტური მიზეზების (მცირე მიწიანობა, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების დეფიციტი, აგროვადებისა და აგრო ტექნოლოგიების უგულვებელყოფა და უხეში დარღვევა, სათესლე მასალის დაბალი ხარისხი, სათესლე მეურნეობებისა და უხვმოსავლიანი, მაღალხარისხოვანი ჯიშების სათესლე მასალის მკვეთრი დეფიციტი, ფულადი რესურსებისადმი ხელმიუწვდომლობა და ა.შ) გამო, ვერ ხერხდება საკუთარი წარმოების მარცვლეულით არსებული მოთხოვნილების

სრული დაკმაყოფილება, მაგრამ ქვეყანას გააჩნია მარცვლეულის წარმოების შემდგომი ზრდის დიდი პოტენციალი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოში ხორბლის თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი დაბალია, შესაბამისად, ჩვენი ქვეყანა ხორბლის წმინდა იმპორტიორი ქვეყანაა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საქსტატის 2021 წლის მონაცემების მიხედვით, აღნიშნულმა მაჩვენებელმა 22%, ხოლო, მოსახლეობის ერთ სულზე ხორბლის წლიურმა მოხმარებამ (ფქვილის სახით) 127 კგ შეადგინა. ხორბალს ძირითადად აწარმოებს შემდეგი რეგიონები: კახეთი, შიდა ქართლი, სამცხე-ჯავახეთი და ქვემო ქართლი.

ბაზარზე ადგილობრივი ხორბალი ძირითადად ხელმისაწვდომია ივლისისა და აგვისტოს თვეში. კახეთსა და ქვემო ქართლში ხორბლის მოსავლის აღება მთავრდება ივლისის ბოლომდე, შიდა ქართლსა და სამცხე-ჯავახეთში კი აგვისტოში. საქართველოში, ხორბლის დაბალი საჰექტარო მოსავლიანობის ძირითად განმაპირობებელ ფაქტორებად სახელდება: არასაკმარისი ცოდნა, დაბალხარისხიანი სათესლე მასალის გამოყენება და აგროტექნიკური ღონისძიებების დროულად გაუტარებლობა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ხორბლის წარმოების, მოხმარების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

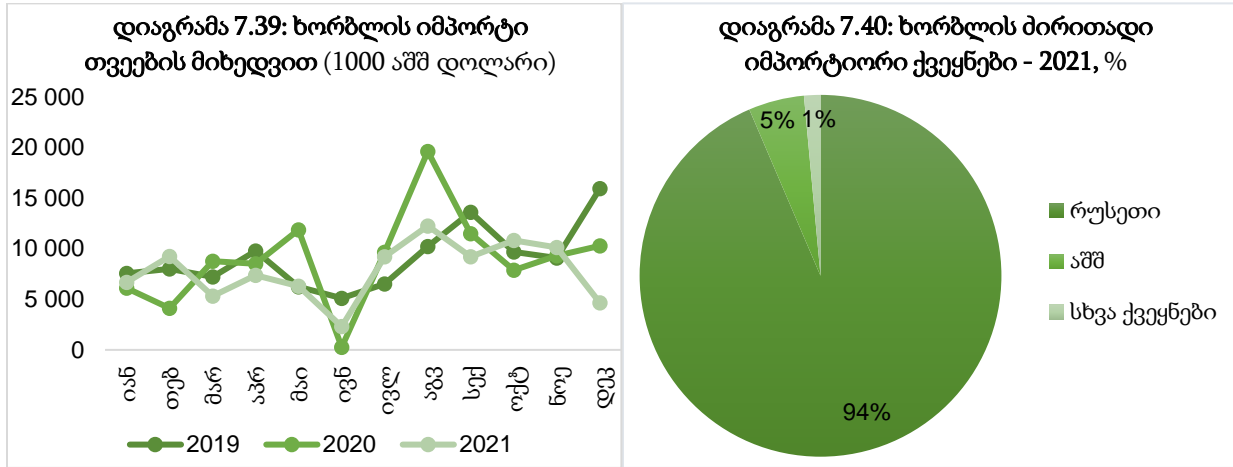
წყარო: საქსტატი.

ცხრილი 7.1: ხორბლის თესვისა და მოსავლის აღების პერიოდები

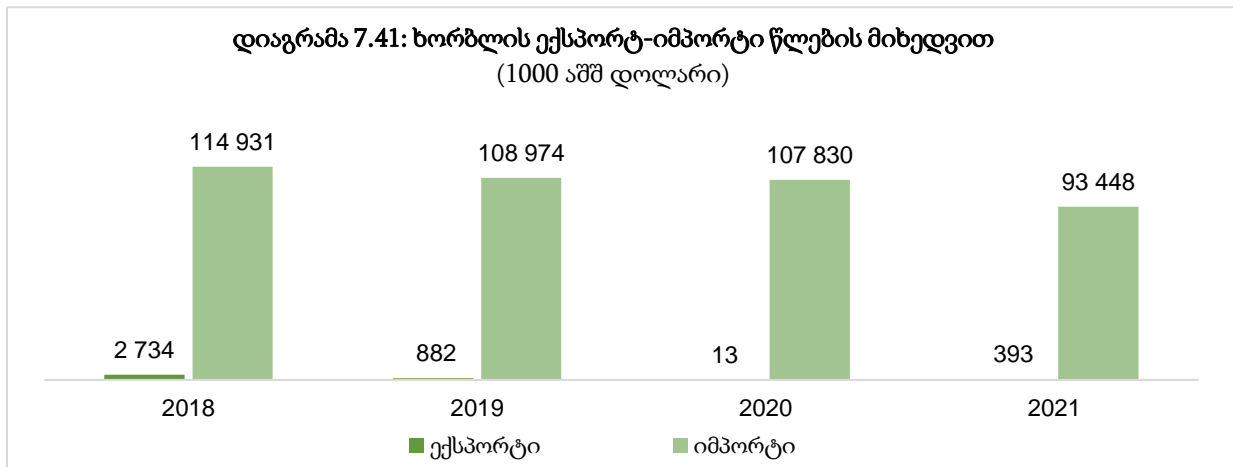
თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
თესვა												
მოსავლის აღება												

შენიშვნა: ცხრილში გათვალისწინებულია საგაზაფხულო და საშემოდგომო ხორბლის თესვა-აღების პერიოდები.

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, 2014-2021 წლებში, ბოსტნეულის წარმოების მაჩვენებელი 3 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 149.0 ათას ტონას გაუტოლდა. ზრდა ფიქსირდება წიწაკის, კიტრისა და კომბოსტოს წარმოებაში, რომლებიც შესაბამისად 65%-ით, 25%-ით და 8%-ით გაიზარდა და 7.6 ათასი, 30.3 ათასი და 20.9 ათასი ტონა

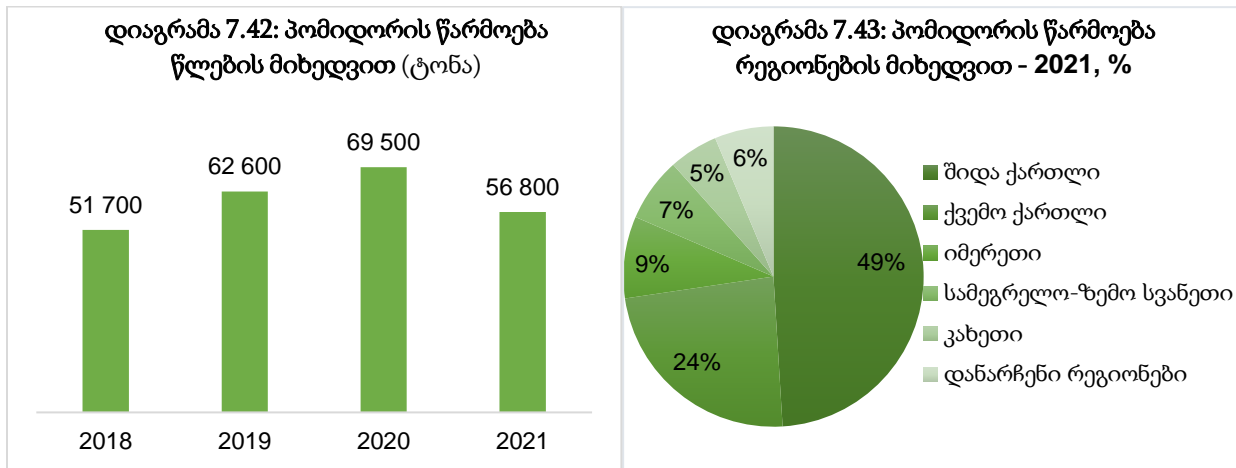
შეადგინა. აღსანიშნავია, რომ ზრდა ძირითადად გამოწვეულია მოსავლიანობის გადიდებით, 2014-2021 წლებში, ბოსტნეულის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა 6.6 ტონა/ჰა-დან 10.3 ტონა/ჰა-მდე გაიზარდა (ზრდა: 56%). ამავე პერიოდში, 40%-ით შემცირდა ბოსტნეულის ფართობები და 2021 წელს 11.4 ათასი ჰექტარი შეადგინა. გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის მონაცემებით, ევროკავშირში ბოსტნეულის საშუალო მოსავლიანობა 29-34 ტონა/ჰა-ს ფარგლებში მერყეობს. საქართველოში ბოსტნეულის თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი 2014-2021 წლებში 60%-დან 66%-მდე მერყეობს, 2021 წელს კი ეს მაჩვენებელი 61%-ია. სეზონზე წარმოებული ბოსტნეულის შესანახი საჭირო ინფრასტრუქტურის, სასათბურე მეურნეობების, თანამედროვე სტანდარტებისა და ტექნოლოგიების სიმცირის გამო, იმპორტირებული ბოსტნეულის ძირითადი ნაწილი მოდის არასეზონურ პერიოდზე (ს. გ. MEPA 2022). თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ უკანასკნელ წლებში გაიზარდა დახურულ გრუნტში პროდუქციის წარმოება. აღსანიშნავია, რომ დიდი საექსპორტო პოტენციალი აქვს ბოსტნეულის საადრეო ჯიშებს.

პომიდორი საქართველოში მე-18 საუკუნის მე-2 ნახევრიდან გავრცელდა და ამჟამად, წარმოებული ბოსტნეულიდან ყველაზე დიდი წილი ამ პროდუქტზე მოდის. ქართული პომიდორი გამოირჩევა გემური თვისებები, ჩვენი ქვეყანა კი პომიდვრის არასეზონური წარმოებისათვის ხელსაყრელი კლიმატური პირობებით (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

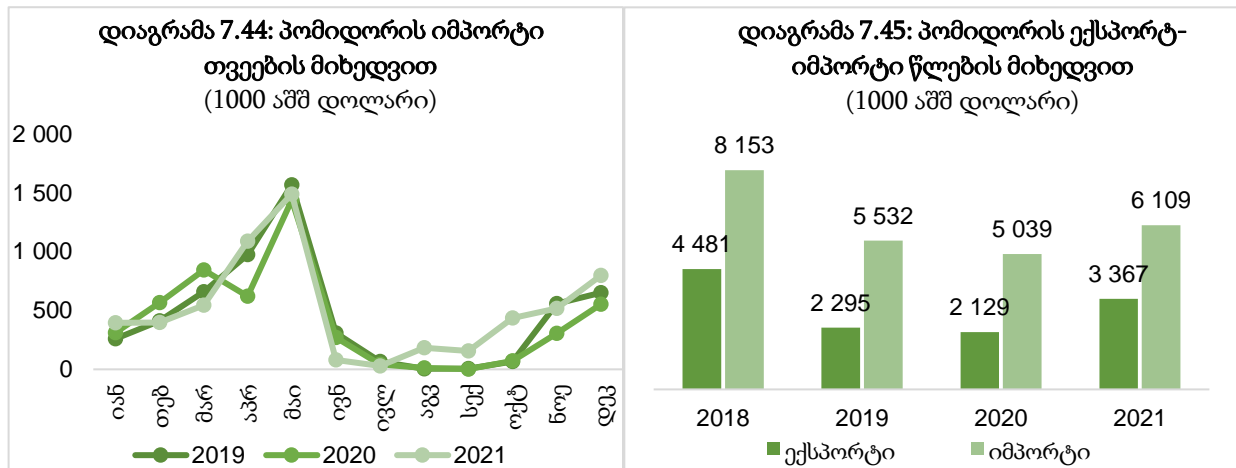
პომიდვრის მოყვანისთვის ყველაზე კარგ ნიადაგად ითვლება მსუბუქი, ნოყიერი, სტრუქტურული თიხნარი, თიხა, კარგი წყალტევადობის ღრმა სახნავი ფენის ნიადაგები. მისი მოყვანისთვის არახელსაყრელია წყლისა და ჰაერის ცუდი გამტარი, მჟავე და ტუტე ნიადაგები (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). პომიდორს ძირითადად აწარმოებს კახეთი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი და იმერეთი. ბაზარზე ადგილობრივი პომიდვრის მიწოდება, ძირითადად, ივნისის დასაწყისიდან სექტემბრის ბოლომდე ან ოქტომბრის დასაწყისამდეა შესაძლებელი. სათბურებში

წარმოებული ადგილობრივი პომიდორი არასეზონურ პერიოდშიც არის ხელმისაწვდომი, თუმცა ასეთ შემთხვევებში, პომიდვრის მიწოდება ბაზარზე არასაკმარისია და, შესაბამისად, ვერ აკმაყოფილებს ადგილობრივი მოსახლეობის მოთხოვნებს (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი პომიდვრის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

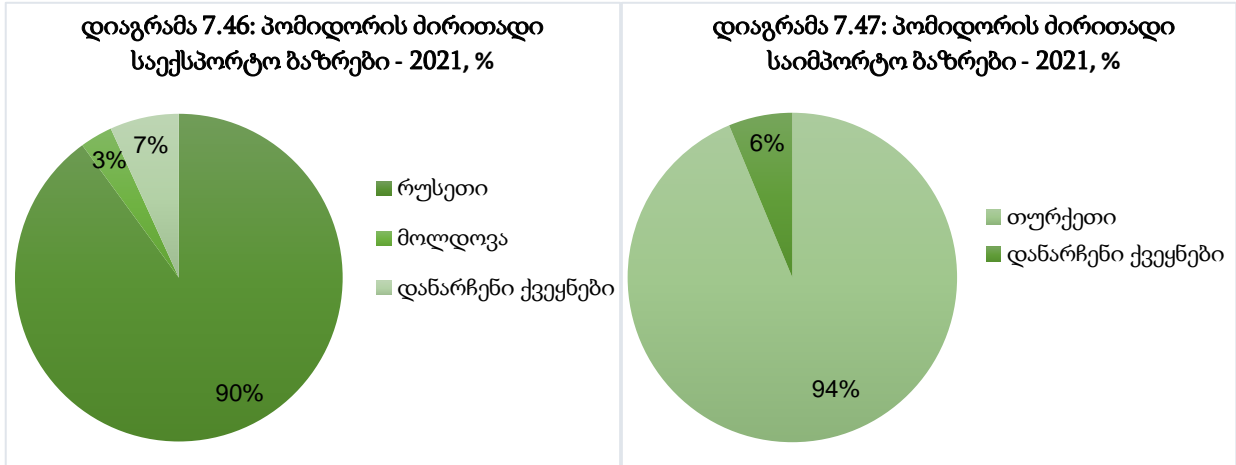

წყარო: საქსტატი.

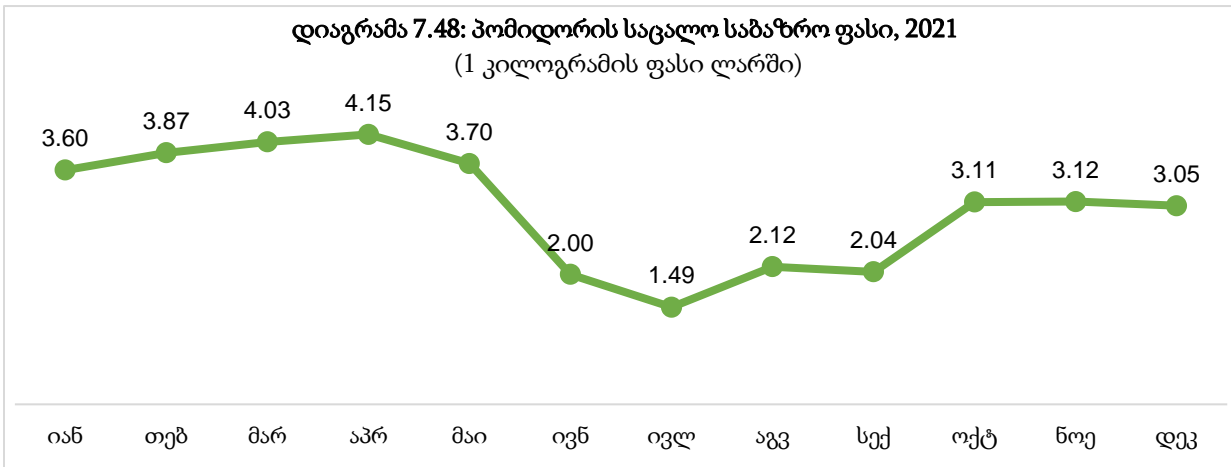

წყარო: საქსტატი.

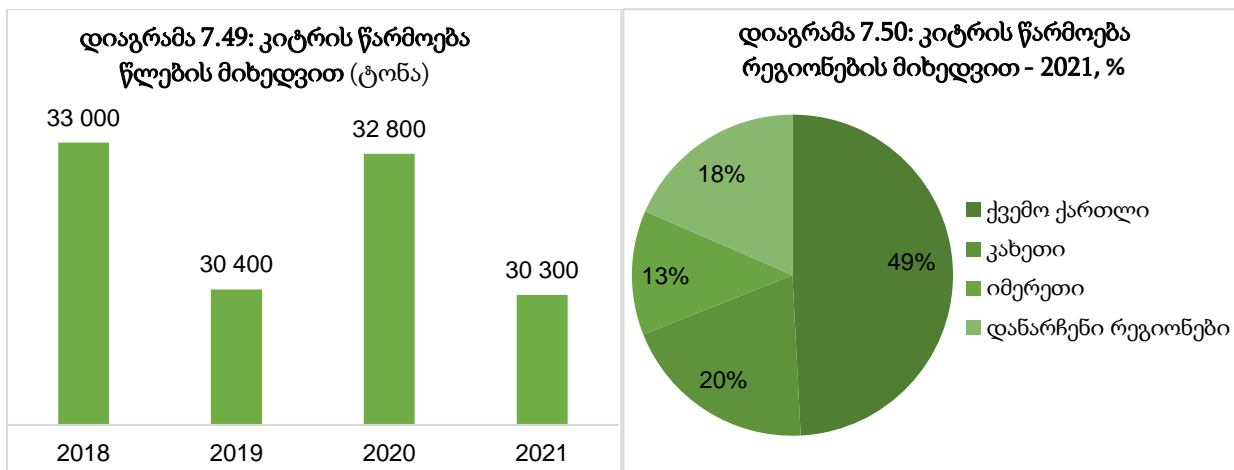

წყარო: საქსტატი.

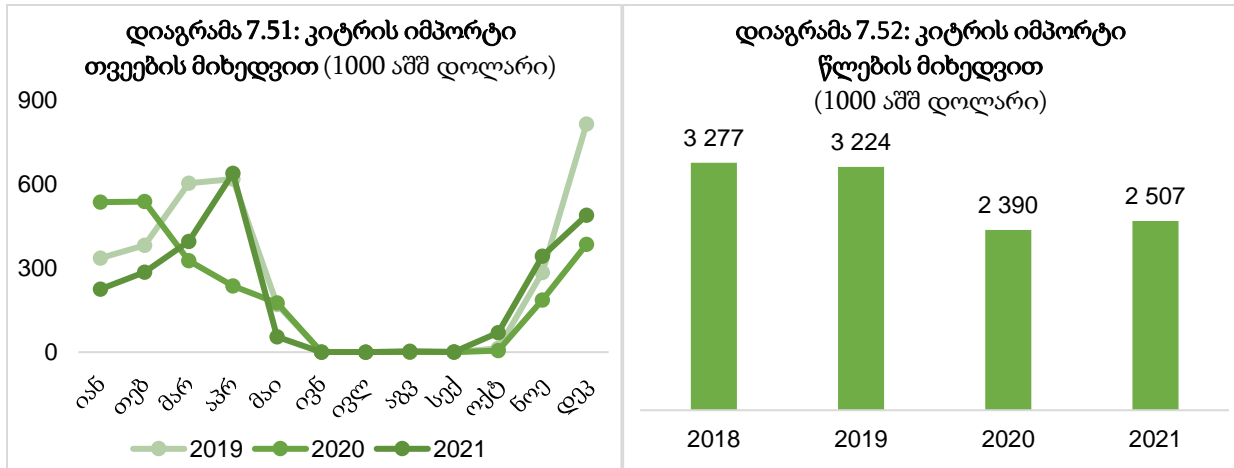

წყარო: საქსტატი.

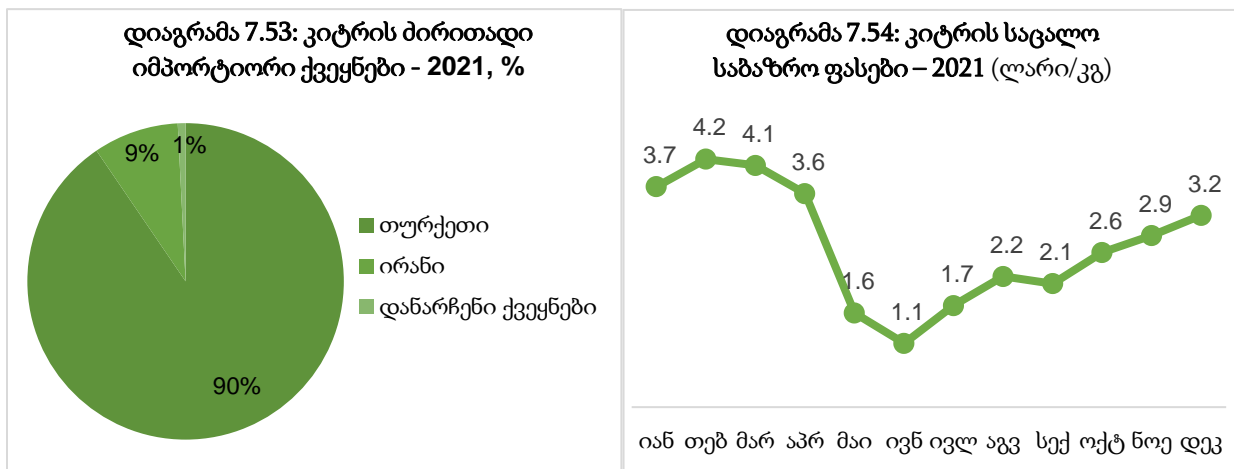
საქართველოში წარმოებული ბოსტნეული კულტურებიდან კიტრი მეორე ადგილს იკავებს, რაოდენობის მიხედვით. კიტრის მაღალი კვებითი მახასიათებლები და მისი მოყვანისთვის აუცილებელი ხელსაყრელი კლიმატური პირობების არსებობა ჩვენს ქვეყანაში, წარმოადგენს კიტრის არასეზონური წარმოების განვითარების კონკურენტულ უპირატესობას (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). კიტრს ძირითადად აწარმოებენ კახეთში, ქვემო ქართლსა და იმერეთში. კახეთში ადგილობრივი კიტრის წარმოება ძირითადად მაისის პირველ რიცხვებში იწყება, ქვემო ქართლში აღნიშნული პროდუქტი მაისის ბოლოს უკვე ხელმისაწვდომია. ადგილობრივ ბაზარზე კი კიტრი, ძირითადად, აგვისტოს ბოლომდე გვხვდება, თუმცა მცირე რაოდენობით აპრილში და სექტემბერშიც არის ხელმისაწვდომი. არასეზონურ პერიოდში, იანვრიდან მაისის ჩათვლით, როგორც წესი, კიტრის ფასი მაღალია (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი კიტრის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: სავსტატი.

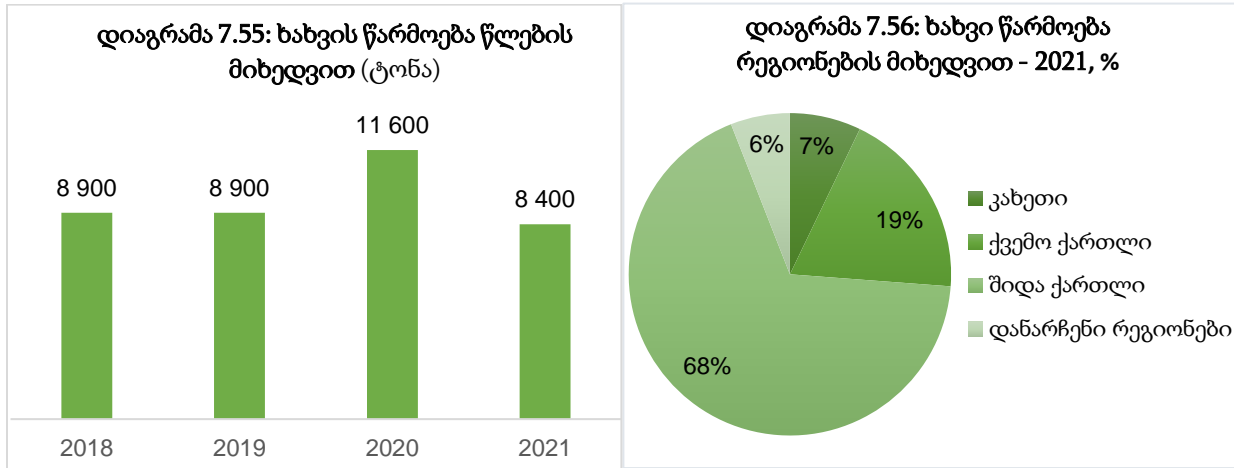
წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

აღმოსავლეთ საქართველოში, ძირითადად, კახეთის რეგიონში პოპულარობით სარგებლობს კახური ხახვის სახელით ცნობილი რამდენიმე ჯიშ-პოპულაცია, რომელიც გამოირჩევა კარგი გემური მახასიათებლებით, ადგილობრივ აგრო-ეკოლოგიურ პირობებთან მაღალი შეგუების უნართა და დაავადებებისადმი საკმაოდ მაღალი მდგრადობით. წარმოებული პროდუქციის ნაწილს, ფერმერთა უმრავლესობა, მოსავლის პერიოდშივე ყიდის, ხოლო ნაწილს ინახავს არასეზონურ პერიოდში უფრო მაღალ ფასში სარეალიზაციოდ. ბაზარზე ადგილობრივი ხახვის მიწოდება ივნისის ბოლოს იწყება და პიკს აღწევს ივლისი-აგვისტოს პერიოდში. მცირე რაოდენობის შიდა ქართლის წითელი ხახვი ინახება მოგვიანებით სარეალიზაციოდ. არასეზონურ პერიოდში, როგორც წესი, ხახვის იმპორტის მაჩვენებელი მზარდია (MEPA, ზვიადაძე

და ზივზივამე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ხახვის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

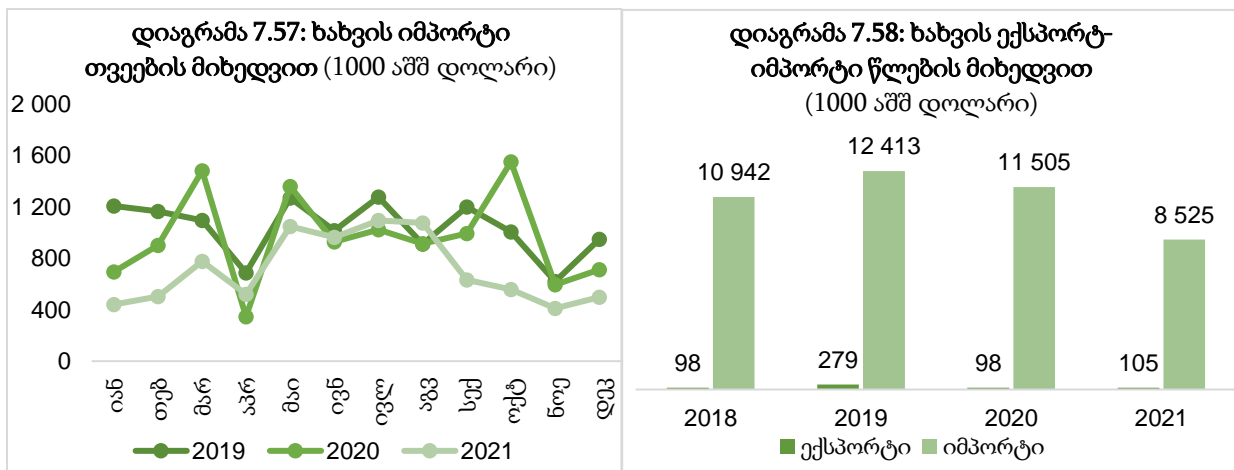

წყარო: საქსტატი.

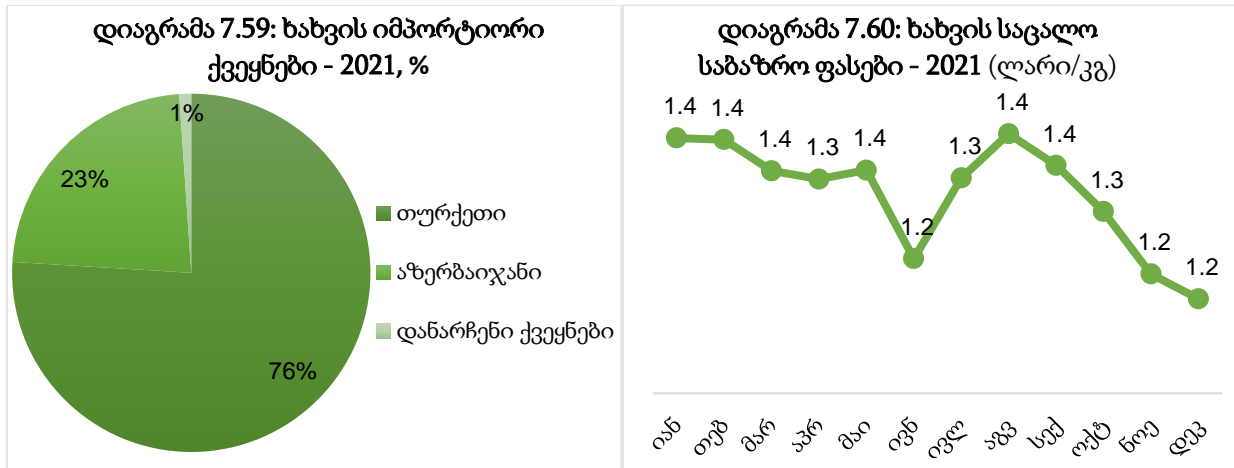
ცხრილი 7.2: ხახვის თესვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
თესვა			■	■	■							
მოსავლის აღება							■	■	■	■	■	■

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

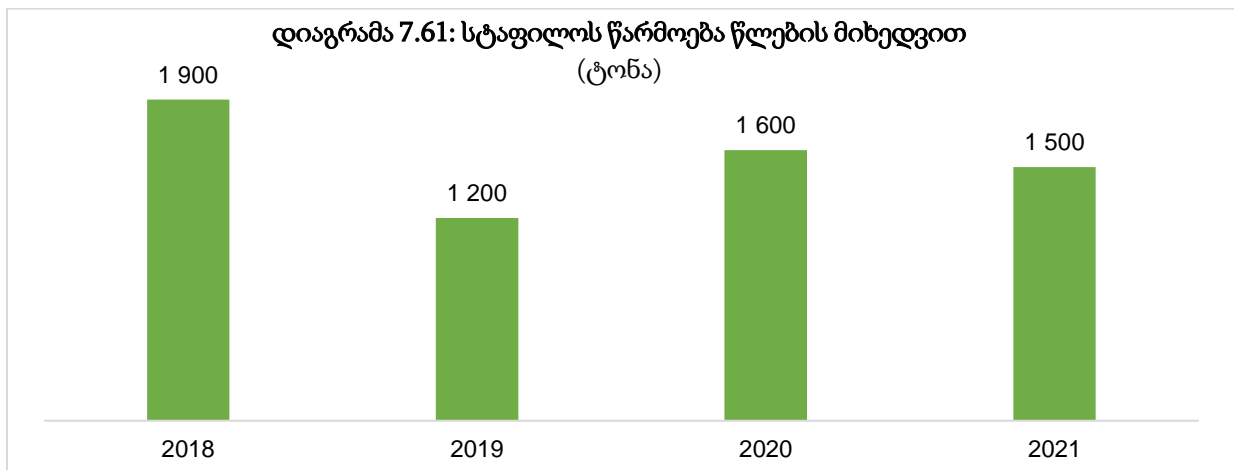
წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

საქართველოში სტაფილოს წარმოების ინტენსიური განვითარებისათვის ხელსაყრელი ბუნებრივ-კლიმატური პირობებია. სტაფილოს მიწოდება ადგილობრივ ბაზარზე ქვემო ქართლიდან იწყება ივლისის შუა რიცხვებში. სექტემბრში კი ბაზარს სამცხე-ჯავახეთი ამარაგებს. ადგილობრივი წარმოების სტაფილო ბაზარზე ხელმისაწვდომია თებერვლის ბოლომდე (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი სტაფილოს წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

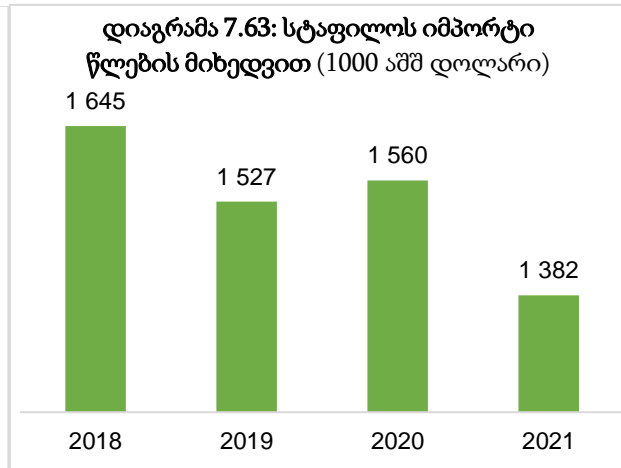
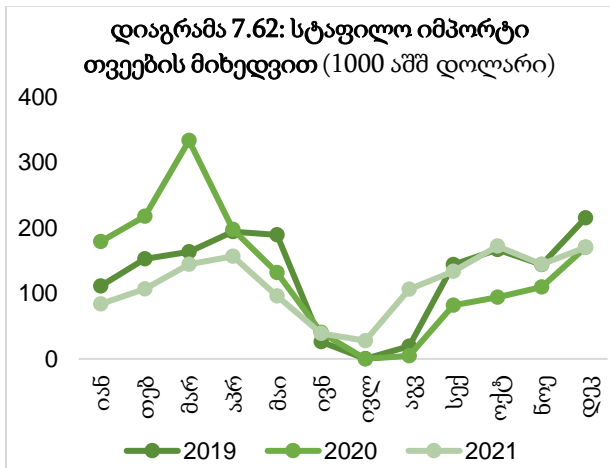

წყარო: საქსტატი.

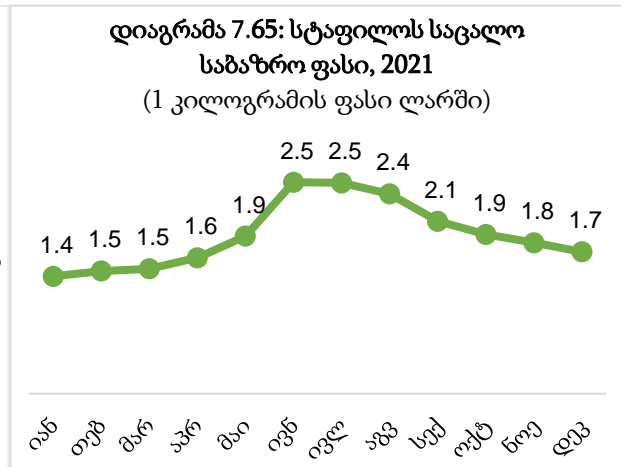
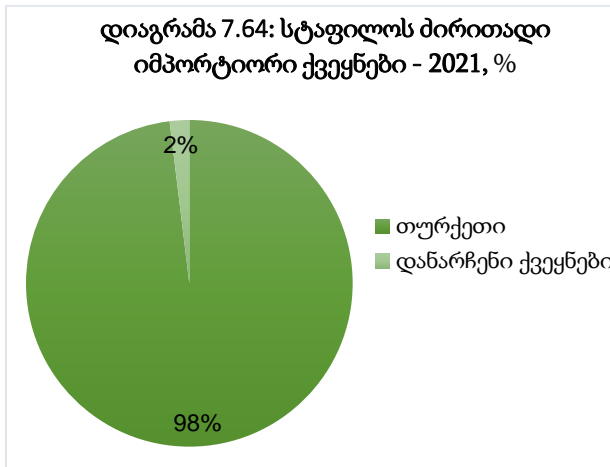
ცხრილი 7.3: სტაფილოს თესვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
თესვა												
მოსავლის აღება												

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

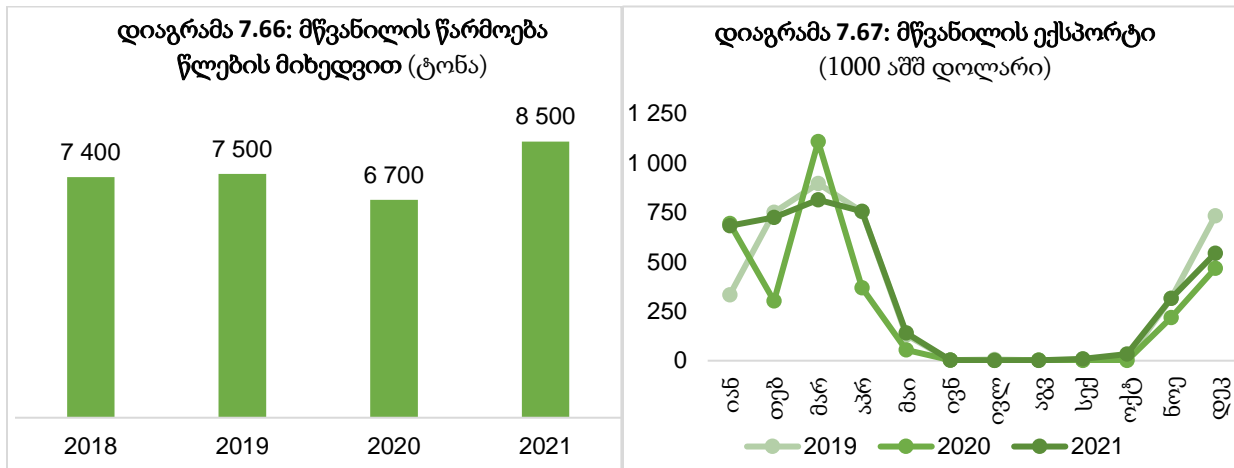

წყარო: საქსტატი.

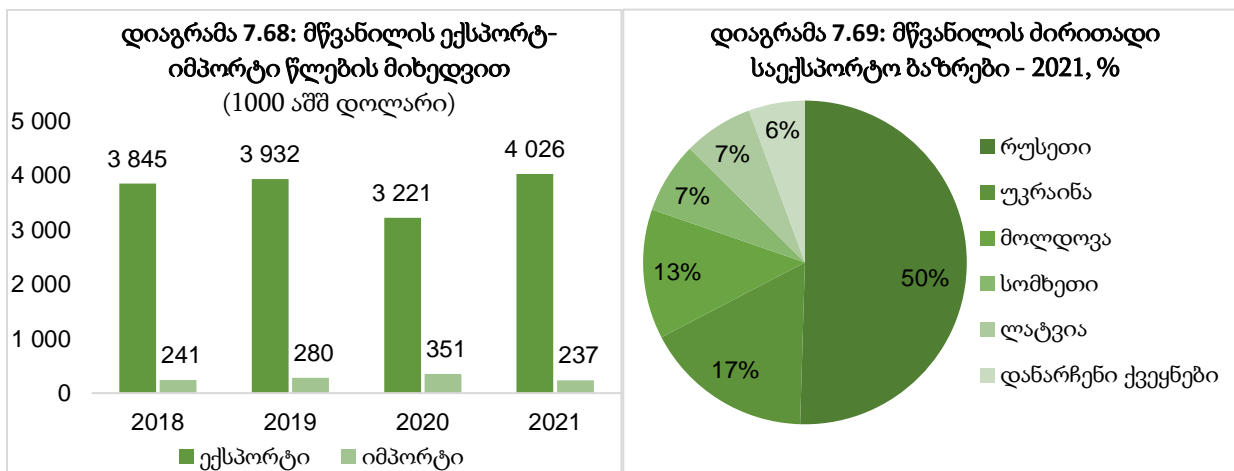
მწვანის წარმოებას საქართველოში დიდი ტრადიციები და საკმაოდ მაღალი საექსპორტო შესაძლებლობები გააჩნია. მწვანის ძირითადად აწარმოებს სამეგრელო (ზუგდიდი, სენაკი) და იმერეთი (წყალტუბო, სამტრედია). იმერეთი მწვანის წარმოებისთვის იდეალური ადგილია, ხელსაყრელი კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე. შემოდგომა-ზამთარ-გაზაფხულის პერიოდებში შესაძლებელია

მწვანლის წარმოება სათბურებში გათბობის გარეშე, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს საწარმოო ხარჯებს. მაღალი გემური თვისებები განსაკუთრებული მიკროკლიმატითა და წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესებში, ძირითადად, ორგანული სასუქების გამოყენებით მიიღწევა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

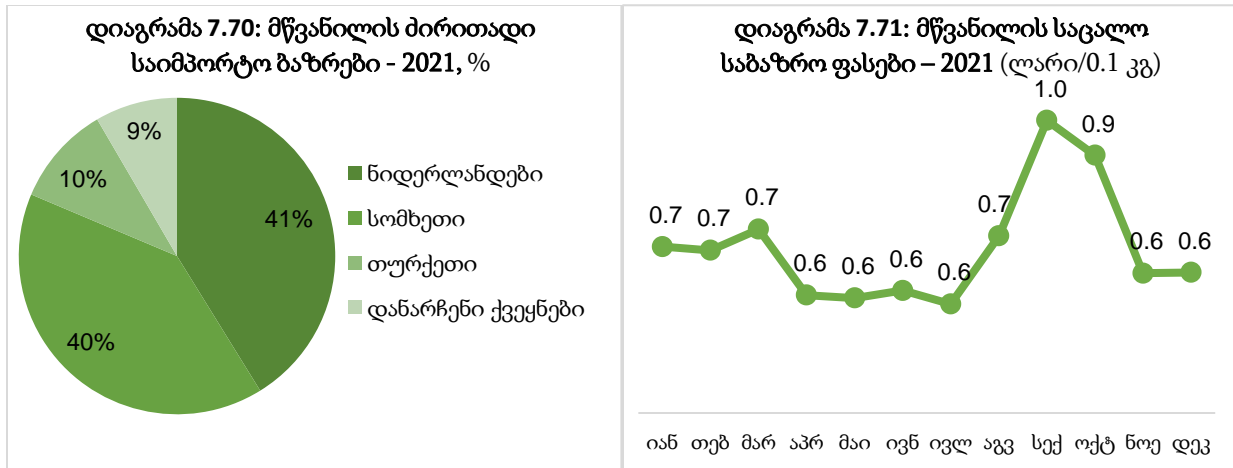
დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი მწვანლის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

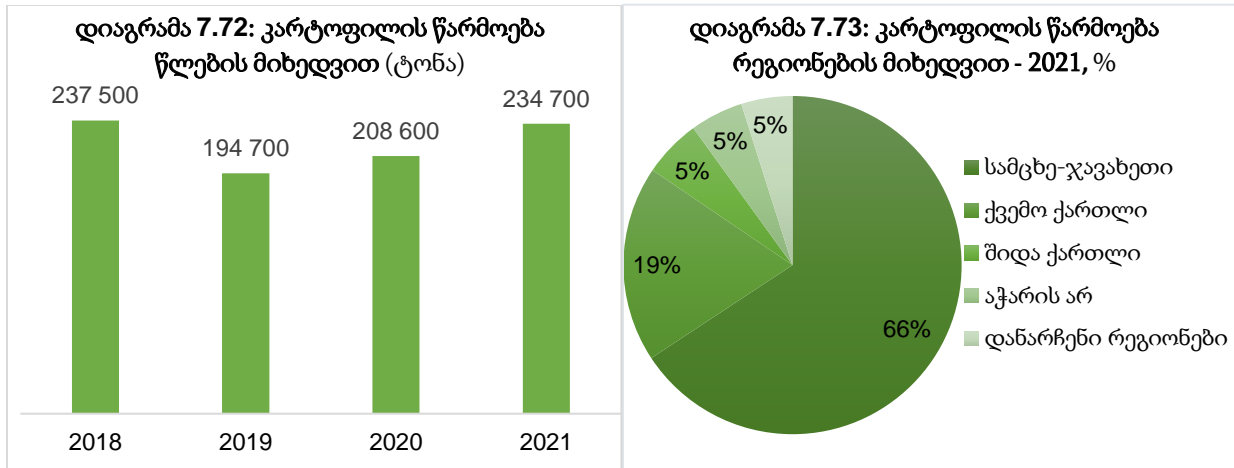
საქართველოს მრავალფეროვანი ბუნებრივი და კლიმატური პირობები და კარტოფილის გვალვასთან დიდი ადაპტაციის უნარი ქმნის შესაძლებლობას ვაწარმოოთ როგორც საადრეო და საგვიანო სასურსათო, ისე სათესლე, ეკოლოგიურად სუფთა (მაღალმთიან ზონაში) კარტოფილი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

კარტოფილი, გარემო პირობების მიმართ, დიდი შეგუებულობის უნარით გამოირჩევა, მისი გაღვივებისათვის 5-6 °C საკმარისია, ზრდა-განვითარების ოპტიმალური ტემპერატურა 13-15 °C-ია, რაც საადრეო და საშუალო ჯიშის კარტოფილის წარმოების საუკეთესო პირობებს ქმნის საქართველოს დაბლობში, სადაც ტემპერატურის დაწევა წლის ადრეულ პერიოდში ხდება (ქვემო ქართლის რეგიონი) (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

კარტოფილს ძირითადად აწარმოებს ქვემო ქართლი და სამცხე-ჯავახეთი. ქვემო ქართლის რეგიონიდან ადგილობრივი ბაზრების მომარაგება, ძირითადად, მათის შუა რიცხვებიდან იწყება საადრეო კარტოფილით, დანარჩენი პროდუქცია კი ბაზარზე სექტემბრის დასაწყისიდან თებერვალ-მარტის პერიოდამდე არის ხელმისაწვდომი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საქსტატის მონაცემებით, 2021 წელს, მოსახლეობის ერთ სულზე კარტოფილის წლიური მოხმარება შეადგენს 53 კგ-ს.

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი კარტოფილის წარმოების, მოხმარების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

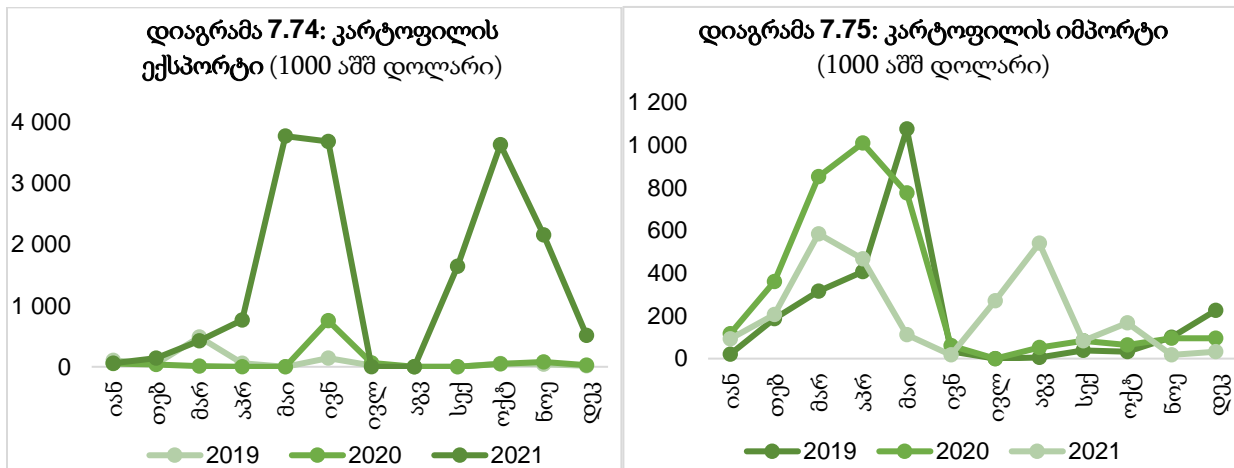

წყარო: საქსტატი.

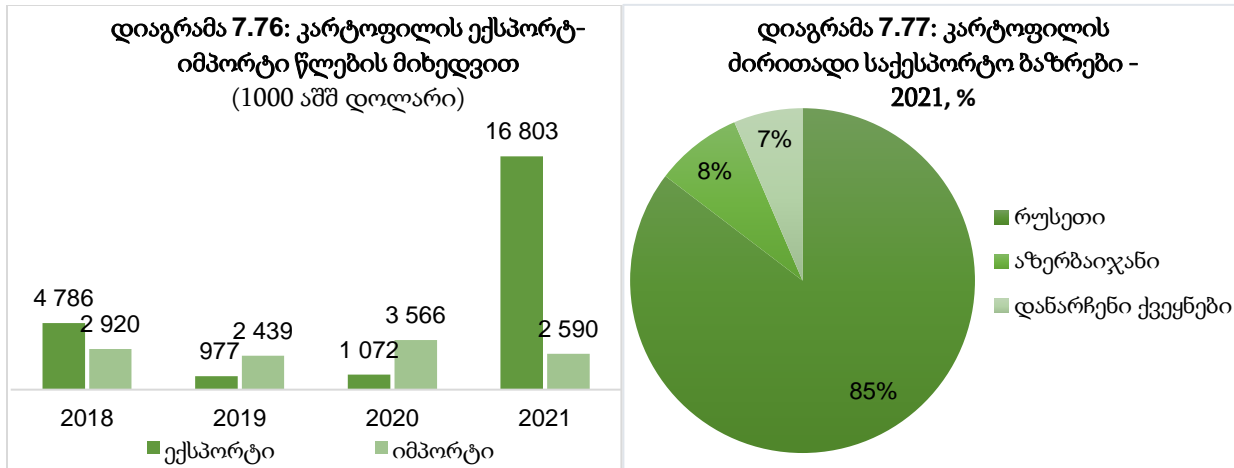
ცხრილი 7.4: კარტოფილის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა			■	■	■	■	■	■	■	■		
მოსავლის აღება							■	■	■	■		

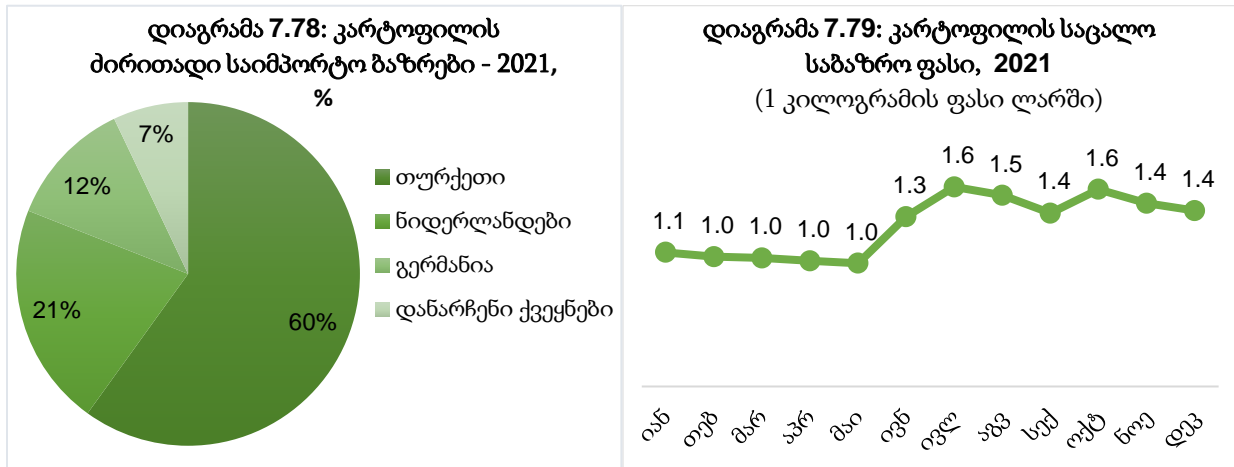
წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

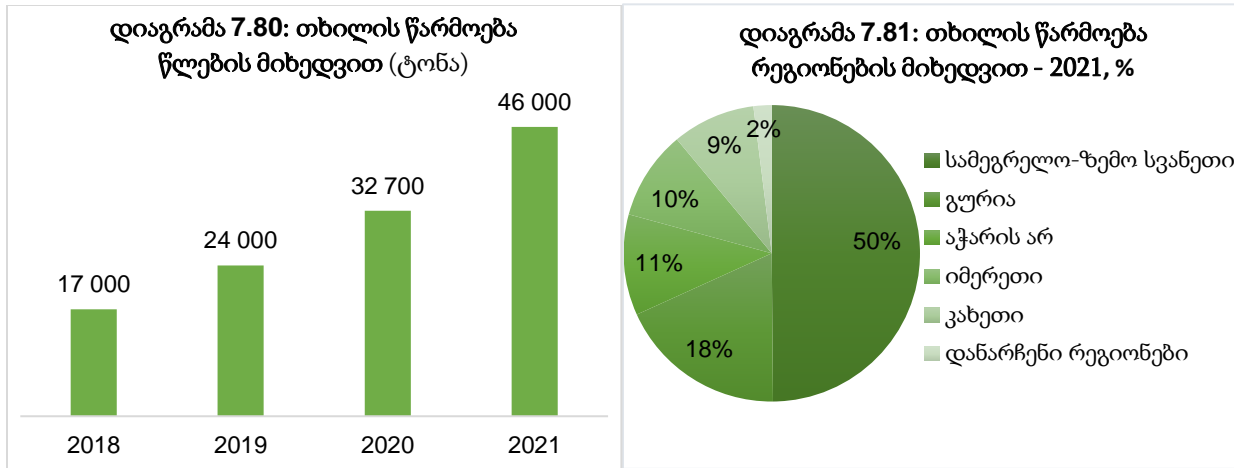

წყარო: საქსტატი.

მეხილეობა საქართველოს სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი ტრადიციული დარგია და ის ქვეყნის თითქმის ყველა რეგიონშია გავრცელებული. ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, 2014-2021 წლებში, საქართველოში მრავალწლოვანი კულტურების წარმოების მაჩვენებელი 25%-ით გაიზარდა და 566.5 ათას ტონას მიაღწია (ყურძნისა და ციტრუსის ჩათვლით). აღსანიშნავია, რომ მრავალწლოვანი კულტურების წარმოების ზრდაზე დიდ გავლენას ახდენს ყურძნის, ვაშლის, ციტრუსის, ატმის/ვაშლატამის და თხილის წარმოების ზრდა, რამაც 2021 წელს შესაბამისად, 271.6 ათასი ტონა, 73.7 ათასი ტონა, 61.6 ათასი ტონა, 35.5 ათასი ტონა, 46.0 ათასი ტონა შეადგინა. აღნიშნული კულტურების წარმოებამ ხილის მთლიან წარმოებაში, შესაბამისად, 47.9%, 13.0%, 10.9%, 6.3% და 8.1% შეადგინა, რაც

მრავალწლოვანი კულტურების წარმოების 86%-ს შეადგენს. გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის მონაცემებით, 2014-2019 წლებში, ევროკავშირში ხილის საშუალო მოსავლიანობა 11-13 ტონა/ჰა-ს ფარგლებში მერყეობს, მაშინ როცა ეს მაჩვენებელი საქარველოში საშუალოდ 3.9-4.2 ტონა/ჰა-ს შეადგენს. მეხილეობაში ძირითად გამოწვევებს წარმოადგენს მრავალწლოვანი კულტურების დაბალი მოსავლიანობა (რაც გამოწვეულია წარმოების მოძველებული მეთოდებითა და ტექნოლოგიების დაუცველობით), მრავალწლოვან ნარგავებში ხანდაზმული ბაღების დიდი წილი, შესანახი ინფრასტრუქტურისა და სერტიფიცირებული სანერგე მასალის სიმცირე, მოსავლის აღების შემდგომი დამუშავებისა და შენახვის არასათანადო პრაქტიკა, რაც იწვევს მაღალ დანაკარგებს მეხილეობაში (ს. გ. MEPA 2022).

საქართველოსთვის თხილი ფართოდ გავრცელებული სასოფლო-სამეურნეო კულტურაა, რაც შესაძლებლობას ქმნის საერთაშორისო ბაზრებზე თხილის უმსხვილეს ექსპორტიორებს შორის მოწინავე ადგილი ეკავოს, კერძოდ, შედიოდეს ხუთეულში. თხილს საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში აწარმოებენ. განსაკუთრებით გამოირჩევა სამეგრელო, გურია და აჭარის არ (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). საანგარიშო წლის განმავლობაში მიღებული თხილის მოსავალი განსაზღვრავს საქართველოდან თხილის ექსპორტის მოცულობას. თხილის ეკონომიკური ღირებულება მაღალია. ის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საექსპორტო პროდუქტს წარმოადგენს, რომელიც დივერსიფიცირებულ საერთაშორისო ბაზრებზე მრავალფეროვანი ასორტიმენტით შედის: თხილის გული, თხილის ფქვილი, მოხალული თხილის გული, თხილის ნაჭუჭი და სხვ. (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი თხილის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული თხილის ბაღების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1)

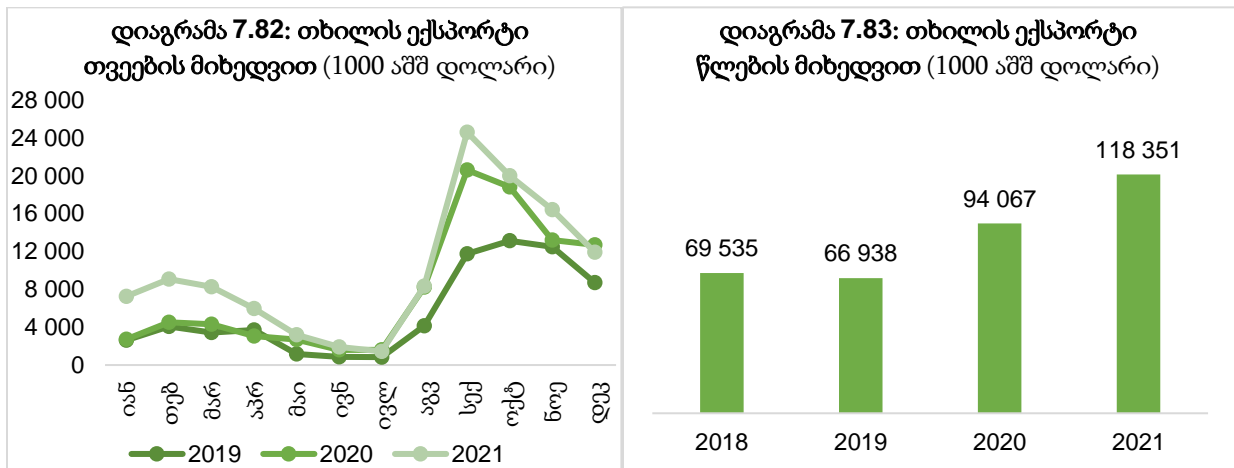

წყარო: საქსტატი.

ცხრილი 7.5: თბილისი დარგის და მოსავლის აღების პერიოდები

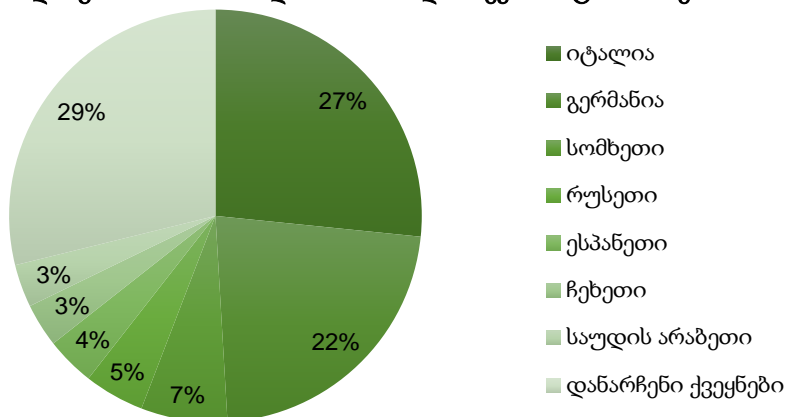
თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

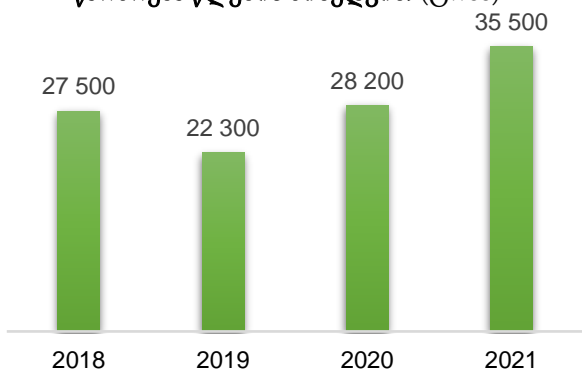
დიაგრამა 7.84: თხილის ძირითადი საექსპორტო ბაზრები - 2021, %

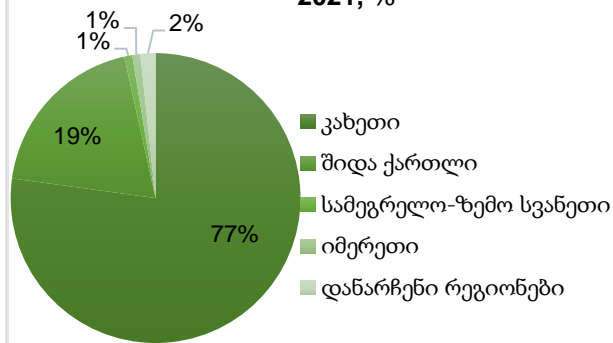
წყარო: საქსტატი.

საქართველოში ატმის ბალების უმეტესი ნაწილი მდებარეობს კახეთსა და შიდა ქართლში. ბოლო 15 წლის მანძილზე, მნიშვნელოვნადაა გაზრდილი ატმის ბალების ფართობები და, შესაბამისად, წარმოება. ატმის მიწოდება ქართულ ბაზარზე ძირითადად ივნისიდან სექტემბრამდე ხორციელდება (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ატმის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

დიაგრამა 7.85: ატმისა და ვაშლატამას წარმოება წლების მიხედვით (ტონა)

დიაგრამა 7.86: ატმისა და ვაშლატამას წარმოება რეგიონების მიხედვით - 2021, %

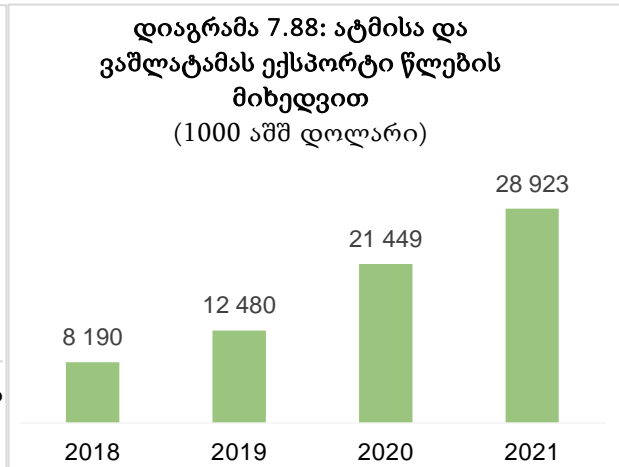
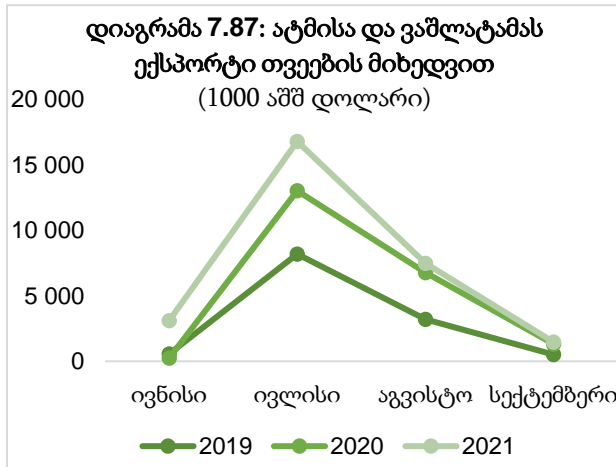

წყარო: საქსტატი.

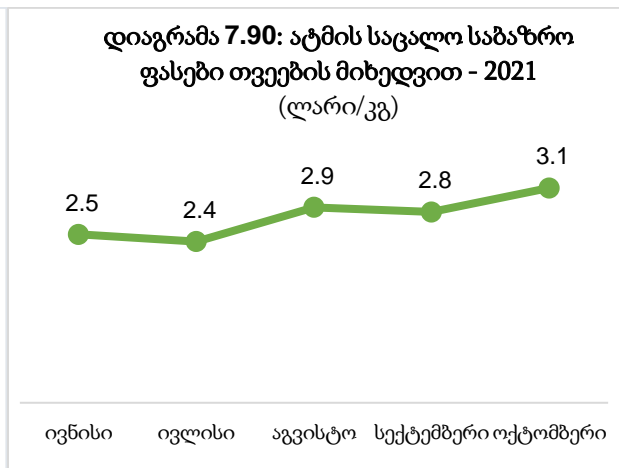
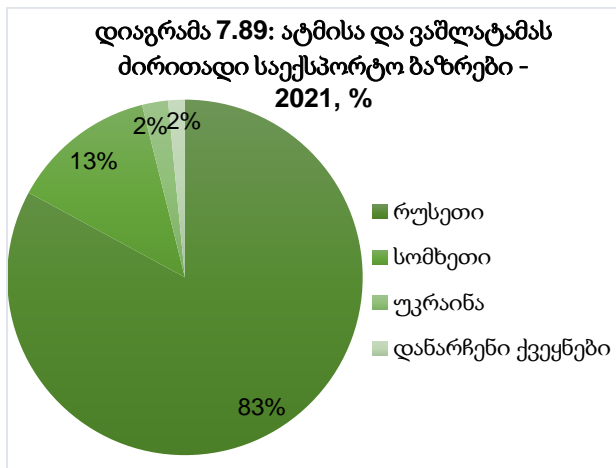
ცხრილი 7.6: ატმისა და ვაშლატამას დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

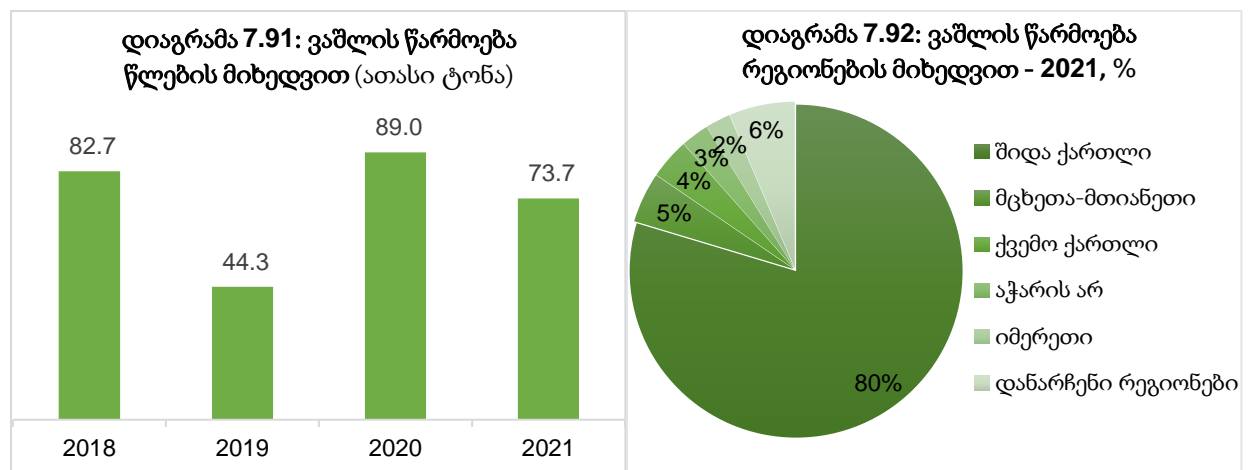
წყარო: საქსტატი.

ვაშლის ინტენსიური წარმოებისათვის საქართველოში შესაბამისი კლიმატური და ნიადაგური პირობებია. ხეხილოვან მცენარეთა შორის ვაშლი ერთ-ერთი უძველესია, რომელიც დაახლოებით 4 ათასი წლის წინათ არის კულტივირებული. დედამიწის ზომიერი სარტყლის ფარგლებში, ფართობისა და პროდუქციის მხრივ, ხეხილის ნარგავებს შორის, ვაშლს პირველი ადგილი უჭირავს. მსოფლიოში ცნობილია 10

ათასზე მეტი ვაშლის ჯიშიდან საქართველოში გვხვდება 200-მდე ჯიში (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

მსოფლიო პრაქტიკაში, ბოლო წლებში, ხილის ბალების გაშენების ტექნოლოგიებმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. დღესდღეობით, ექსტენსიურ და ინტენსიურ ბალებს შორის არჩევანი დიდია. ინტენსიური ბალების გაშენებისთვის აუცილებელია სუსტი ზრდის საძირებზე დამყნობილი ნერგები. ზრდის სიძლიერის გარდა, ამავდროულად, მნიშვნელოვანია მსხმოიარობის ადრეულ ასაკში დაწყების პროცესი, მაღალხარისხიანი პროდუქცია და მცენარის მაღალი საჰექტარო მოსავლიანობა (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

ბაზარზე, ვაშლის მასიური მიწოდება სექტემბრის მეორე ნახევარში შიდა ქართლიდან იწყება და სექტემბრის ბოლო-ოქტომბრის დასაწყისში პიკს აღწევს. წარმოებული პროდუქციის 60-70% ნედლი სახით გამოიყენება ადგილობრივ და საექსპორტო ბაზრებზე, ხოლო დანარჩენი, დაბალი ხარისხის ვაშლი გამოიყენება, როგორც ნედლეული ვაშლის კონცენტრატის გადამამუშავებელი მრეწველობისთვის (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ვაშლის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული ვაშლის ბალების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1).

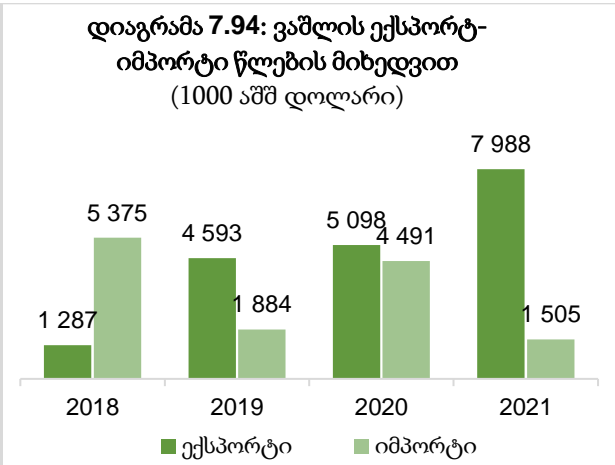
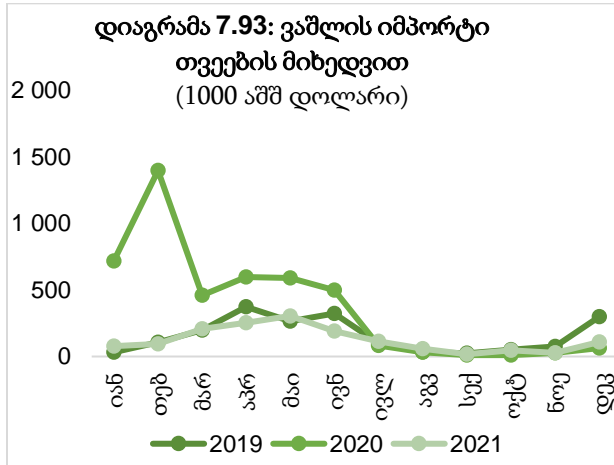

წყარო: საქსტატი.

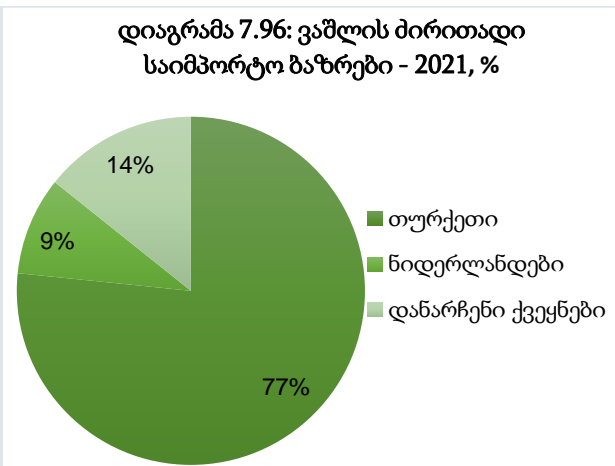
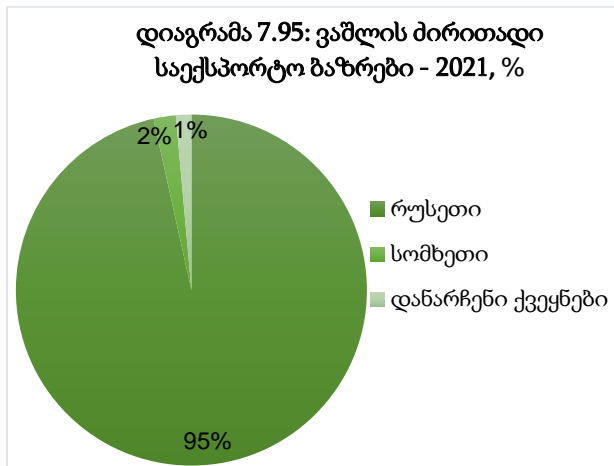
ცხრილი 7.7: ვაშლის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
დარგვა			■	■	■						■	■	
მოსავლის აღება						■	■		■	■	■	■	

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

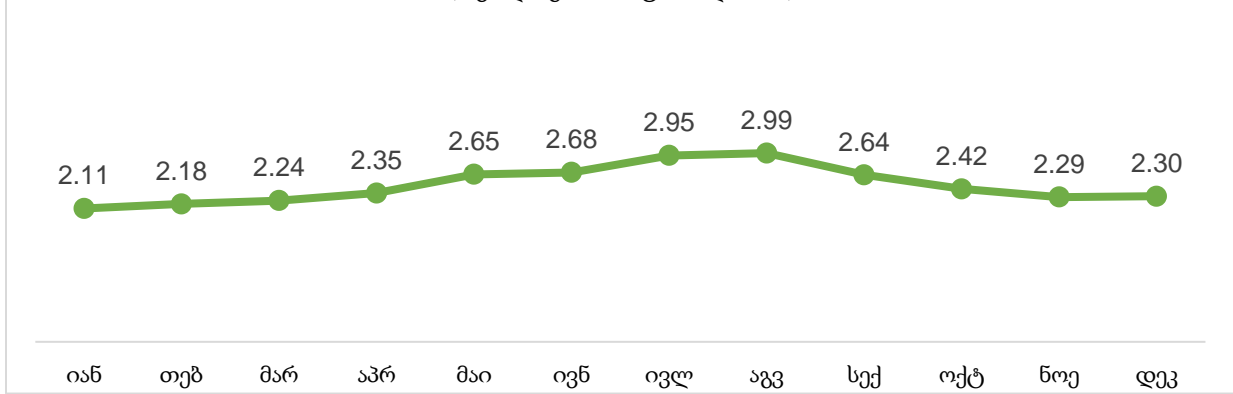
წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

დიაგრამა 7.97: ვაშლის საცალო საბაზრო ფასი, 2021
(1 კილოგრამის ფასი ლარში)

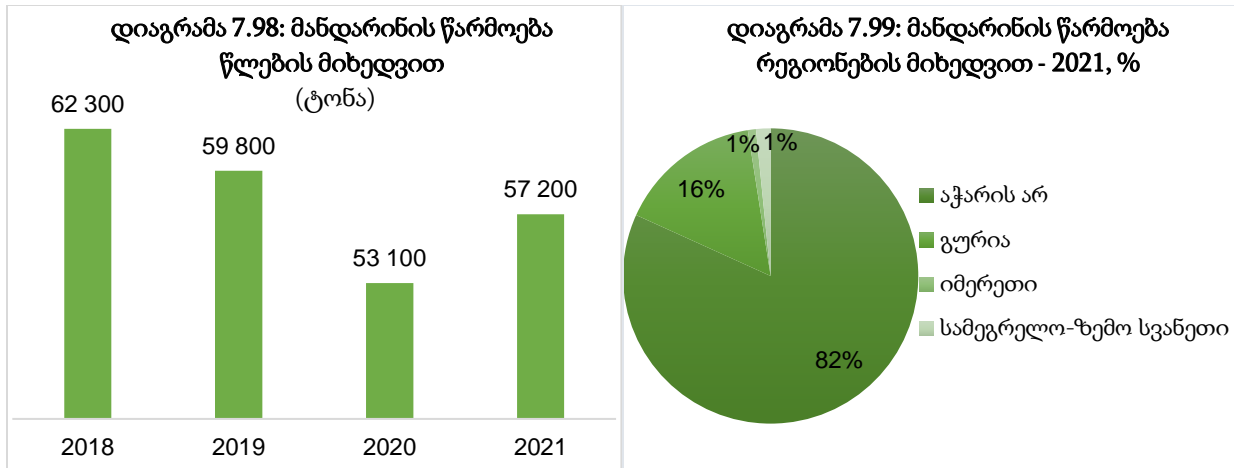

წყარო: საქსტატი.

ჩვენი ქვეყნის აგრობიზნესისთვის მანდარინი ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი საექსპორტო კულტურაა, რომლის პოტენციალის გაზრდისთვის აუცილებელია ადგილობრივი პროდუქტის გაუმჯობესება და კონკურენტუნარიანობის ამაღლება. მანდარინს ძირითადად აწარმოებენ აჭარაში, სამეგრელოსა და გურიაში (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

მანდარინის წარმოების ხელშეწყობისათვის ქვეყანაში აუცილებელია ყინვაგამძლე, ადრეული სიმწიფის, მაღალგამოსავლიანი ჯიშების გავრცელება, რაც მაღალხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი ნაყოფის მიღების საშუალებას მოგვცემს და მნიშვნელოვანწილად გაზრდის ქართული მანდარინის საექსპორტო შესაძლებლობებს (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე წარმოდგენილია მანდარინის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული მანდარინის პლანტაციების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1)

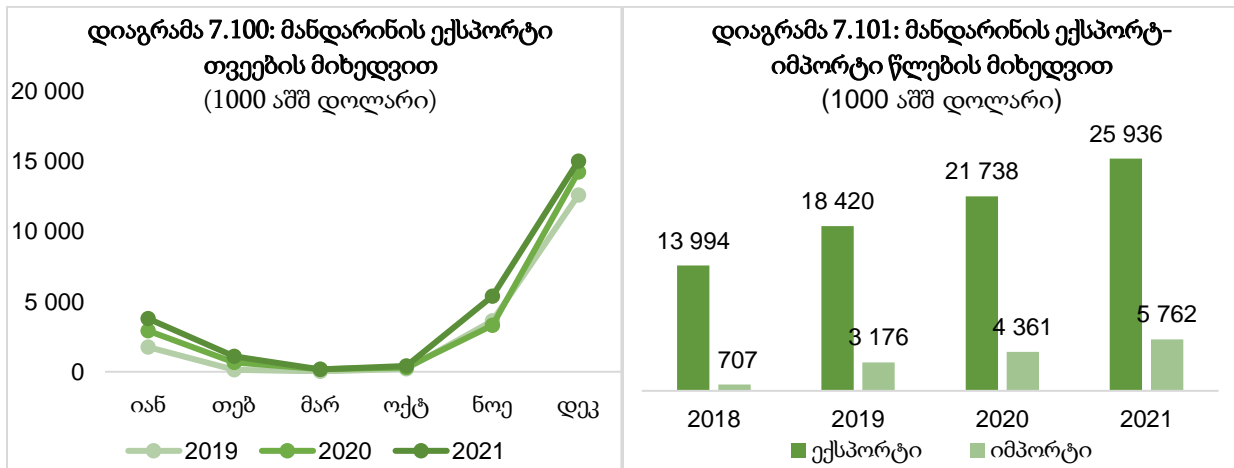

წყარო: საქსტატი.

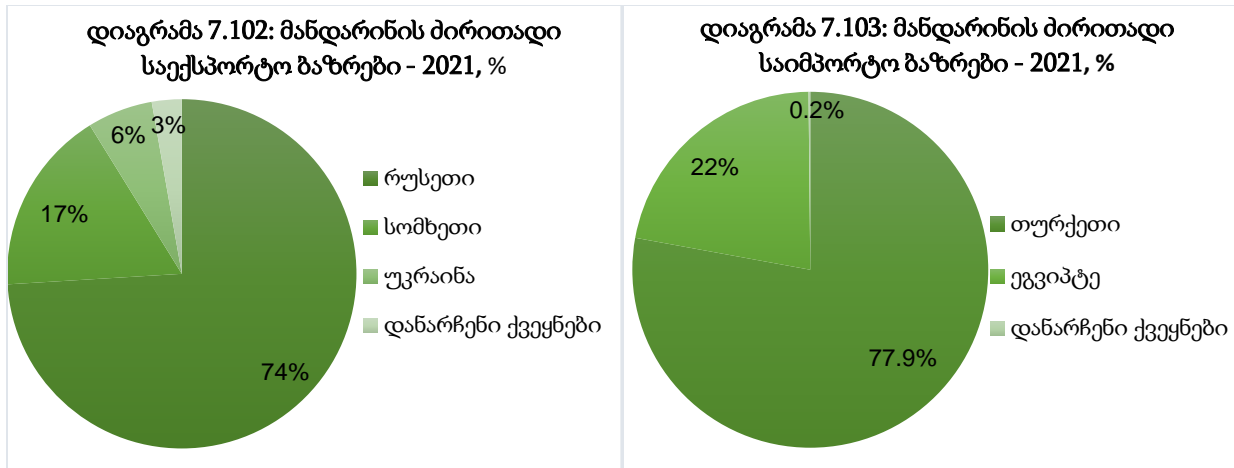
ცხრილი 7.8: მანდარინის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

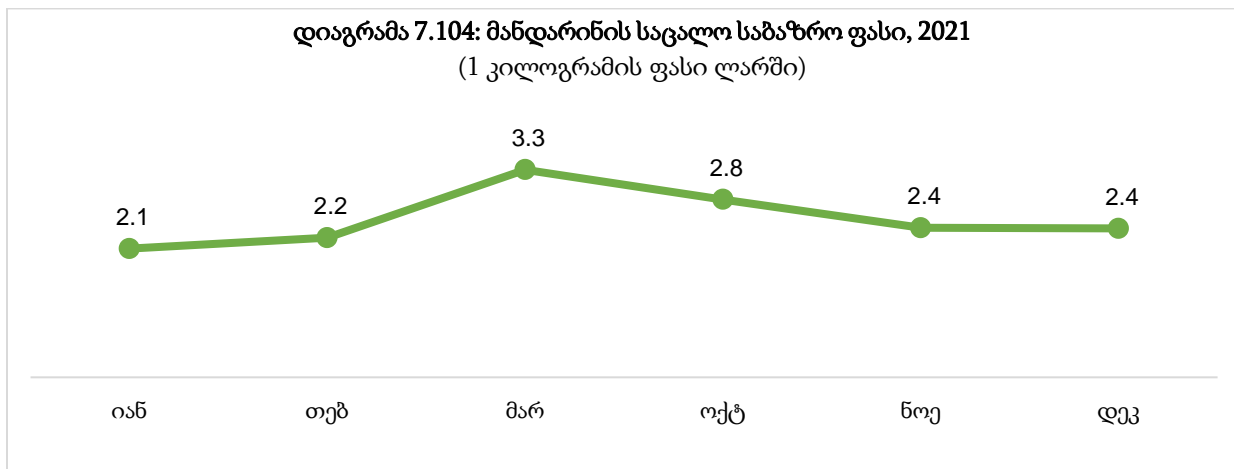
წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

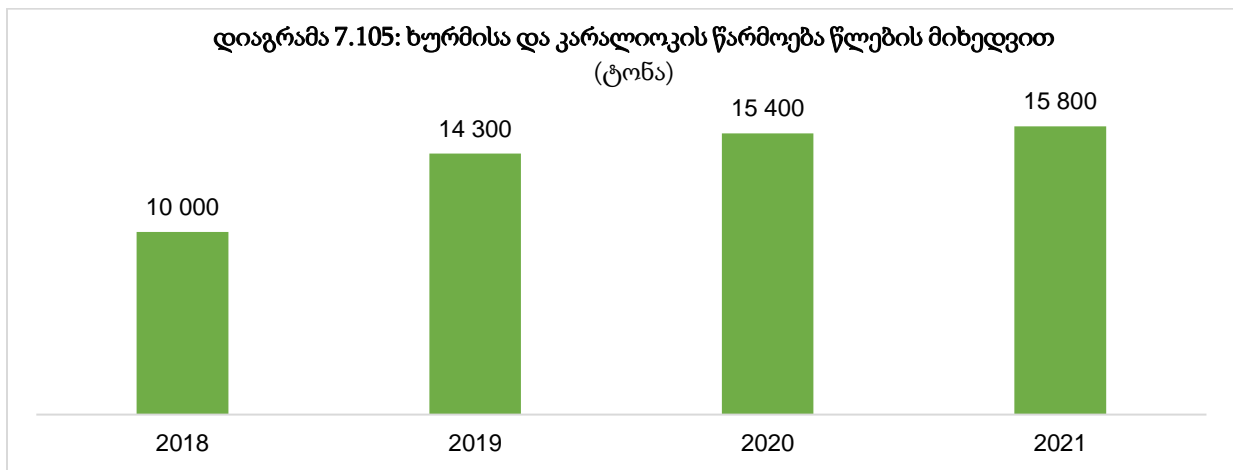
წყარო: საქსტატი.

საქართველოს მასშტაბით ხურმა ძირითადად გვხვდება აფხაზეთში, აჭარის არ-ში, გურიაში, სამეგრელოსა და იმერეთში, ნაწილობრივ, აღმოსავლეთ საქართველოს რეგიონებშიც. ხურმა იზრდება ნესტიან ფერდობებზე, ხევებსა და ტენით უზრუნველყოფილ დაბლობებზე (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

ხურმის ნაყოფის მოკრეფა საქართველოში ოქტომბერში იწყება და ნოემბრის ბოლომდე გრძელდება. ქართული ხურმის ჩირს გამორჩეული გემური მახასიათებლები აქვს, რაც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას ქმნის მის სარეალიზაციოდ როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო ბაზარზე (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). ხურმის მოსავლის ძირითად ნაწილს შინამეურნეობები

აწარმოებენ, კომერციულად ორგანიზებული ბალები კი მცირე რაოდენობით გვხვდება. ხურმის მწარმოებლებს გააჩნიათ მარტივი, კუსტრული გადამამუშავებელი დანადგარები (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე წარმოდგენილია ხურმის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული ხურმისა და კარალიოკის ბალების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1)

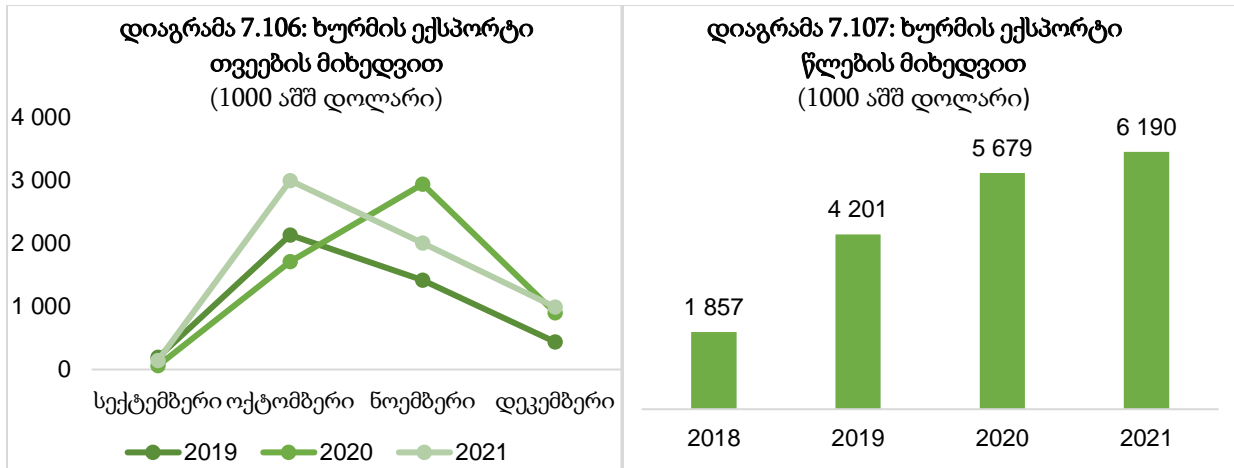

წყარო: საქსტატი.

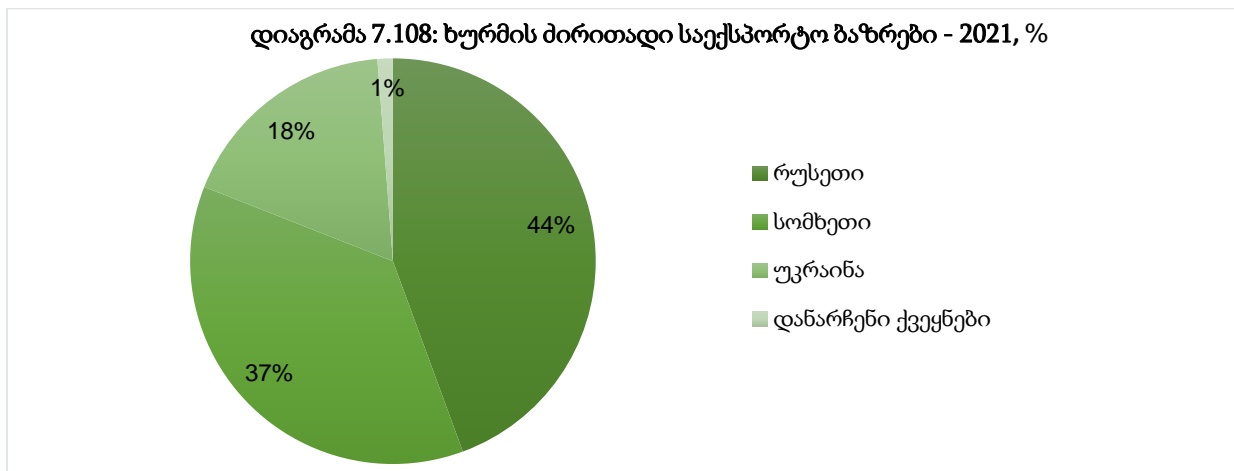
ცხრილი 7.9: ხურმისა და კარალიოკის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

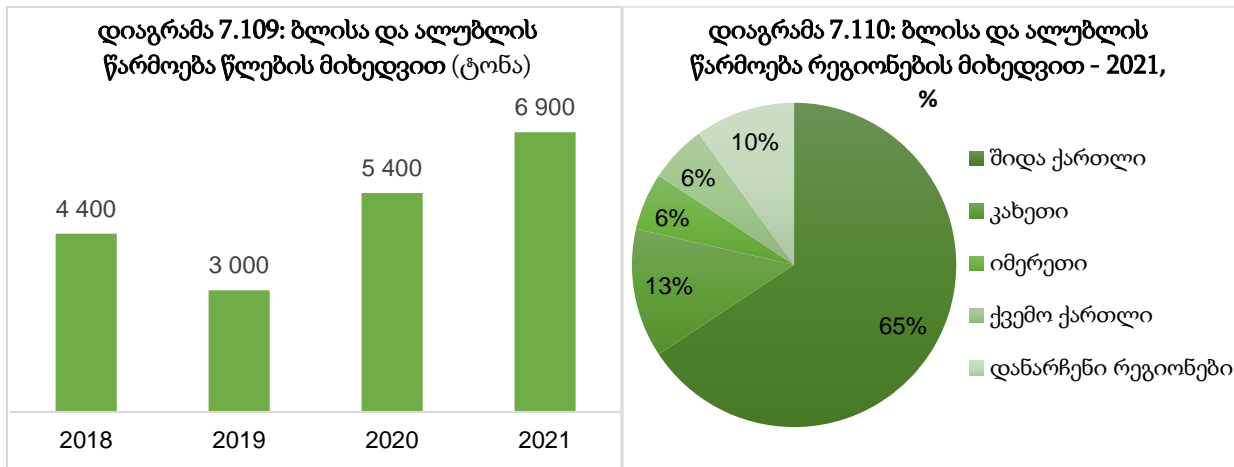

წყარო: საქსტატი.

ბლის ინტენსიური წარმოებისათვის საქართველოში შესაბამისი ნიადაგური და კლიმატური პირობები არსებობს. ბალი ადგილობრივი ბაზარზე მისიდან ივლისის ჩათვლით გვხვდება. აღნიშნული პროდუქტის ძირითადი მწარმოებელი რეგიონებია კახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი და იმერეთი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). კომერციული დანიშნულების ბლის ბალები საქართველოში მცირე რაოდენობით გვხვდება, რადგან კომერციული წარმოება დაკავშირებულია ინვესტიციებთან, რაც გულისხმობს ინტენსიური ბალების გაშენებას, მოვლას, მოსავლის პირველადი დამუშავების ტექნოლოგიების გავრცელებას, შესაბამისი რეჟიმით შენახვასა და

ტრანსპორტირებას. აღნიშნული უზრუნველყოფს ხარისხის შენარჩუნების პირობებს და ხელს უწყობს წარმოების მოცულობის ზრდას (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). მსოფლიოში ბლის წარმოების განვითარება ინტენსიური ტექნოლოგიებით ბალების გაშენებას ემყარება. ასეთი ტიპის ბალებს ახასიათებს მსხმოიარობაში შესვლა მე-2, მე-3 წლიდან, ნარგავების ზომების შემცირების შედეგად ხელით შრომის შედარებით გაადვილება, რეგულარული მსხმოიარობა, წამლობის გაადვილება, ხარისხიანი ნაყოფის მაღალი მოსავალი (80-90%), საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობის მნიშვნელოვნად მაღალი მაჩვენებელი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014).

დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ბლის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული ბლისა და ალუბლის ბალების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1)

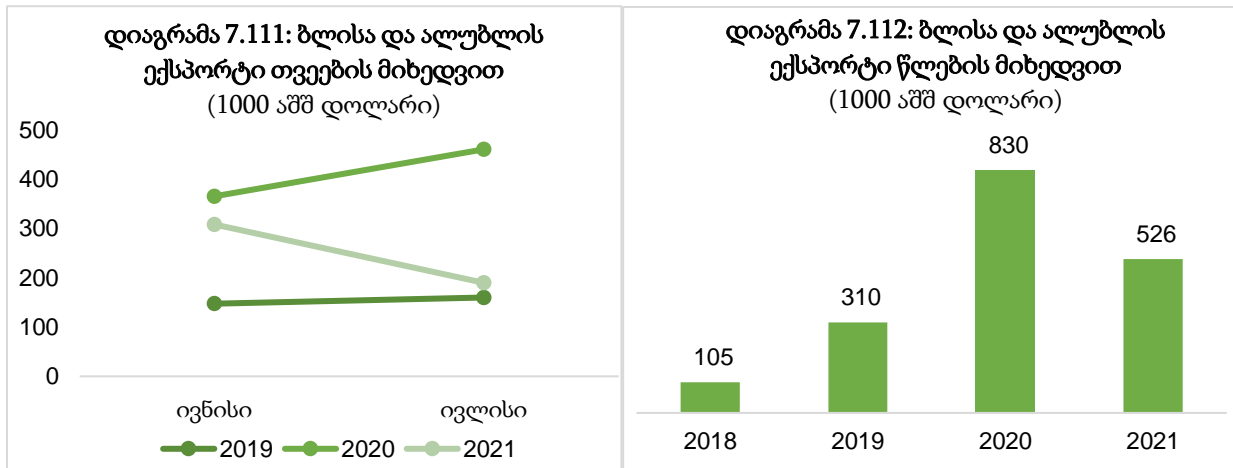

წყარო: საქსტატი.

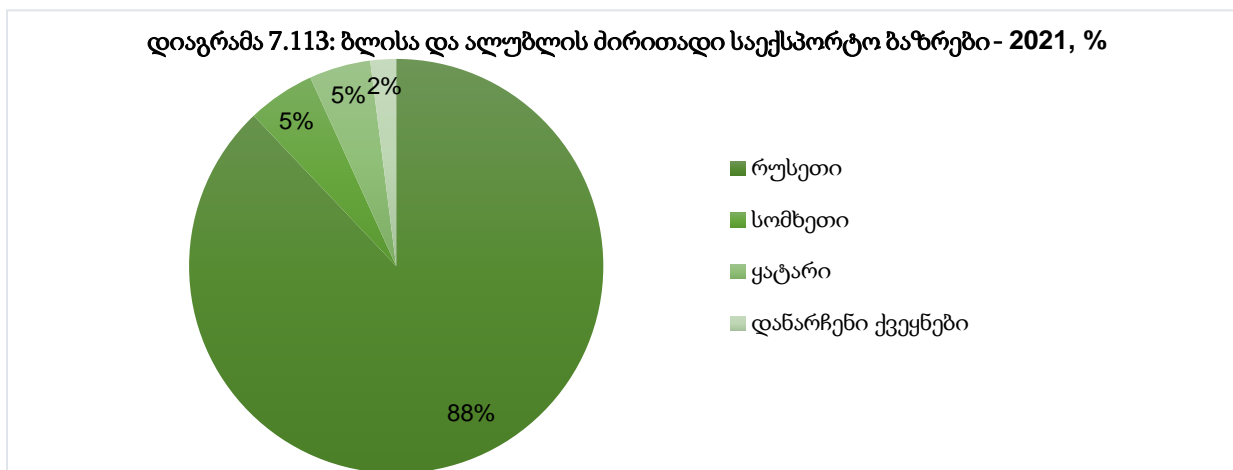
ცხრილი 7.10: ბლისა და ალუბლის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

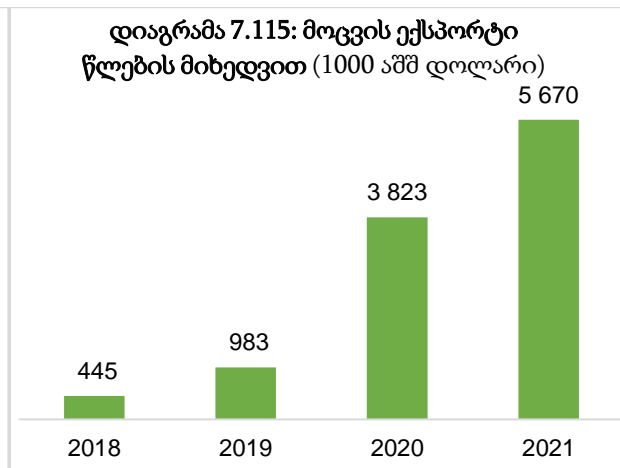
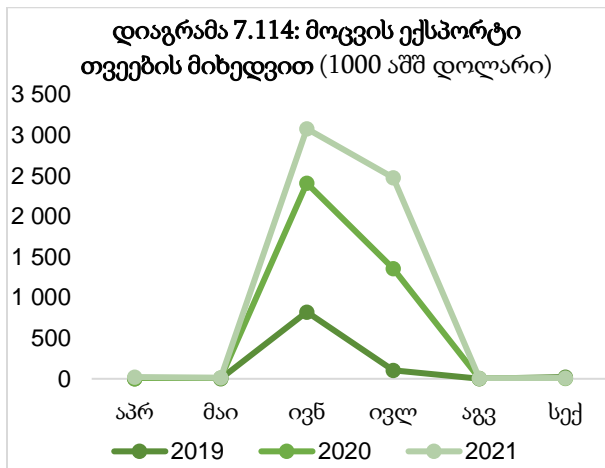
მოცვი ბუჩქოვანი კენკროვანი კულტურაა, რომელიც მაღალი სასურსათო ღირებულების გამო ფართოდ გავრცელდა მსოფლიოში, შესაბამისად, მზარდია მასზე მოთხოვნაც. მოცვი ხასიათდება მკვრივი და ტრანსპროტირებისადმი გამძლე ნაყოფით, ვიდრე სხვა ნებისმიერი კენკროვანი კულტურა. შენახვის პირობების შექმნის შემთხვევაში შენახვის ვადების გახანგრძლივება 3 კვირის განმავლობაში შესაძლებელი (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). ლურჯი მოცვი გაშენებისათვის მოითხოვს ტენიან, მსუბუქ და კარგ სანიაღვრე ნიადაგს, წარმოებისათვის საჭიროა მჟავიანობის შემცველი ნიადაგი. მოცვის ძირითად მწარმოებელ რეგიონს წარმოადგენს დასავლეთ საქართველო. მისი მოსავლის აღება ზაფხულში იწყება,

კერძოდ ივნისში, და აგვისტოს ბოლომდე გრძელდება. საქართველოში, მოცვის ბალების გაშენება სახელმწიფოს ხელშეწყობით უკანასკნელ წლებში დაიწყო (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი მოცვის საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება (პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული მოცვის ბალების ფართობები იხ. დანართი N4, ცხრილი 4.1)

ცხრილი 7.11: მოცვის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა												
მოსავლის აღება												

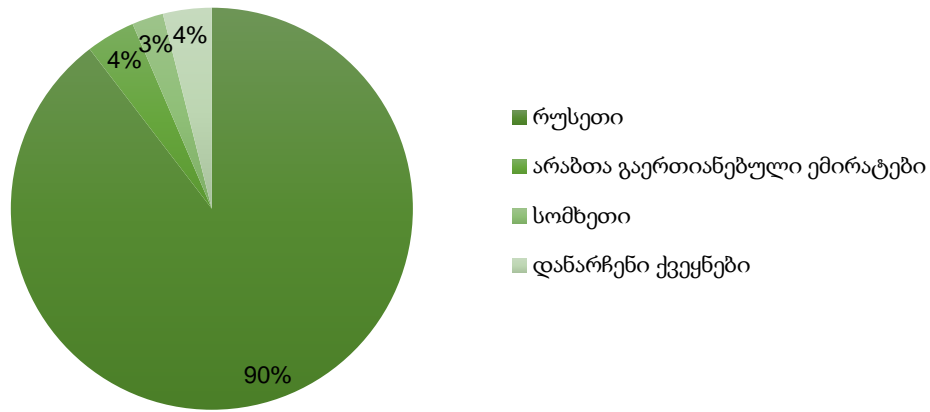
წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

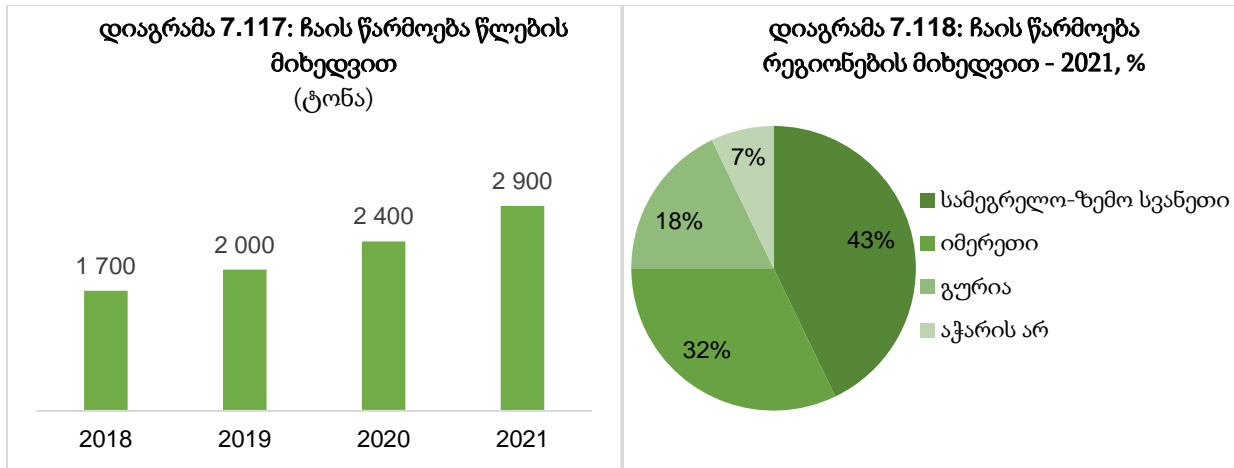

დიაგრამა 7.116: მოცვის ძირითადი საექსპორტო ბაზრები - 2021, %

წყარო: საქსტატი.

საქართველო გამოირჩევა ჩაის წარმოებით, 1848 წლიდან დაიწყო ჩაის წარმოება, როდესაც ოზურგეთში, დადიანის მდებარეობაზე და სოხუმში, კერძოდ ბოტანიკურ ბაღებში აღმოაჩინეს ნარგავები. ქართული ჩაის პროდუქციამ წარმატებები 1900 წლიდან დაიწყო, როდესაც პარიზის გამოფენაზე საუკეთესო ხარისხის აღიარების ჯილდო მიიღო. 30 წლის წინ, ჩაის წარმოება საშუალოდ 100-120 ათასი ტონის ფარგლებში მერყეობდა, საიდანაც სულ მცირე 95-115 ათასი ტონა გადიოდა ექსპორტზე. ჩაის წარმოება ხორციელდება გურიაში, სამეგრელოში, აჭარის არ-სა და იმერეთში. საქართველოში, ხელსაყრელი ნიადაგური და კლიმატური პირობების გამო, ჩაის სეზონი 6 თვის განმავლობაში გრძელდება. ნედლეულის მაღალი ხარისხი, არომატი და კონკურენტული ფასი ქართული ჩაის ძირითად უპირატესობას წარმოადგენს (MEPA, ზვიადაძე და ზივზივაძე 2014). დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ჩაის წარმოების, ფასებისა და საგარეო ვაჭრობის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს ობიექტურად შეაფასოს არსებული ვითარება.

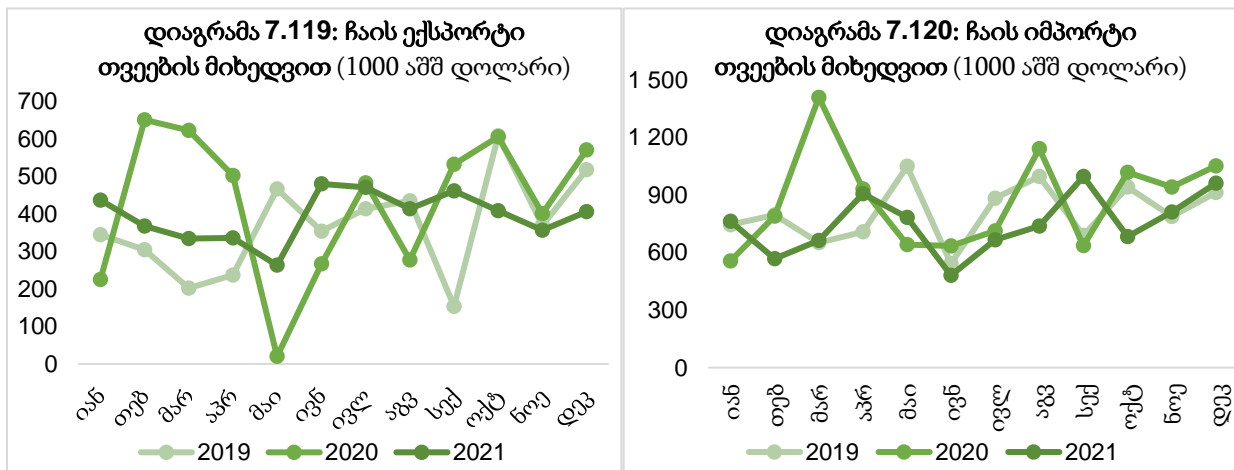

წყარო: საქსტატი.

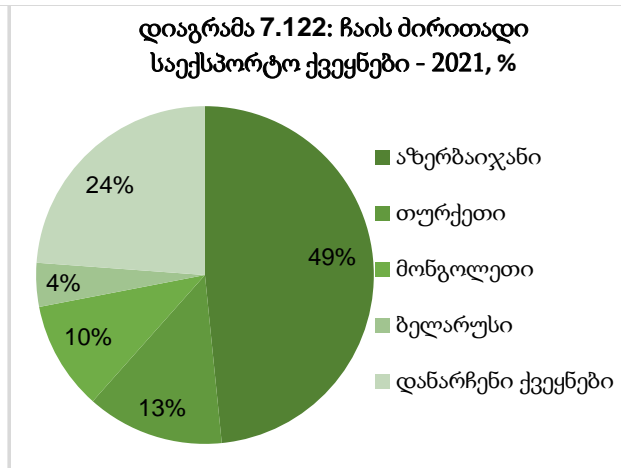
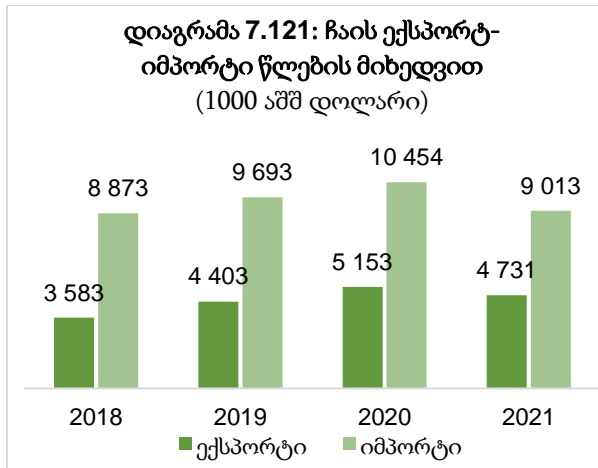
ცხრილი 7.12: ჩაის დარგვის და მოსავლის აღების პერიოდები

თვეები	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
დარგვა				■	■	■	■	■				
მოსავლის აღება						■	■	■	■	■	■	■

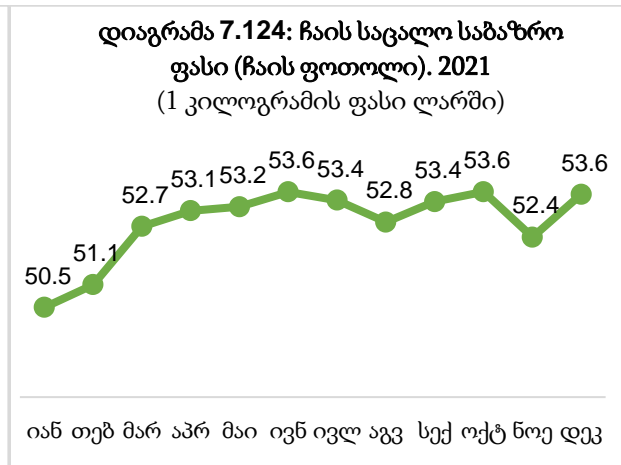
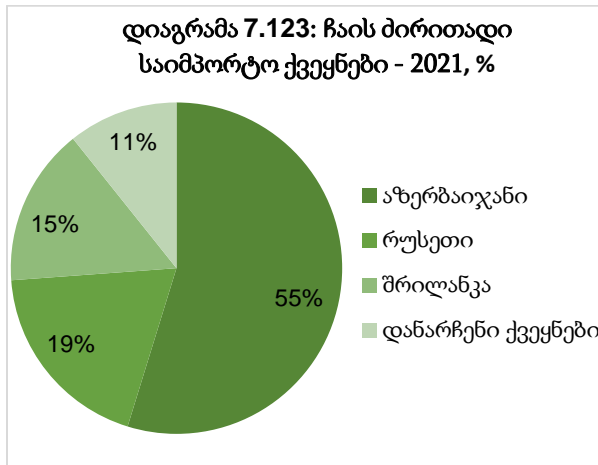
წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

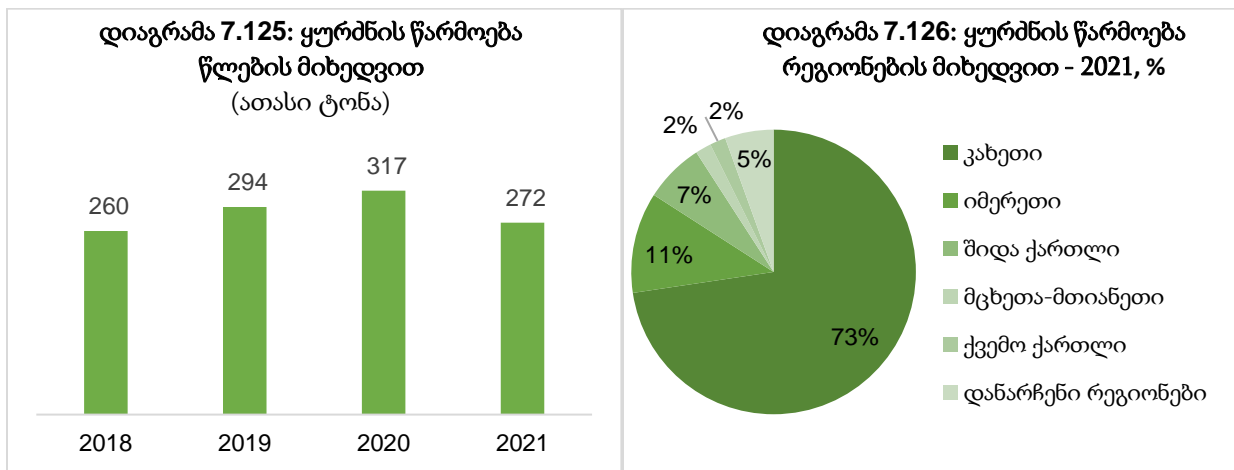
წყარო: საქსტატი.

ყურძნის წარმოებასა და გადამამუშავებაში მთავარ პრობლემად რჩება ვენახების კადასტრის სისტემის გამართვა და სრულყოფა, სერტიფიცირებული ვაზის ნერგებით ვენახების გაშენება, სუბსიდირება, ადგილწარმოშობის მიკროზონების ეფექტური მართვისთვის მევენახეთა ასოციაციების როლის ამაღლება, ქართული ღვინის ცნობადობის ამაღლება და საექსპორტო ბაზრების დივერსიფიცირება (ს. გ. MEPA 2022).

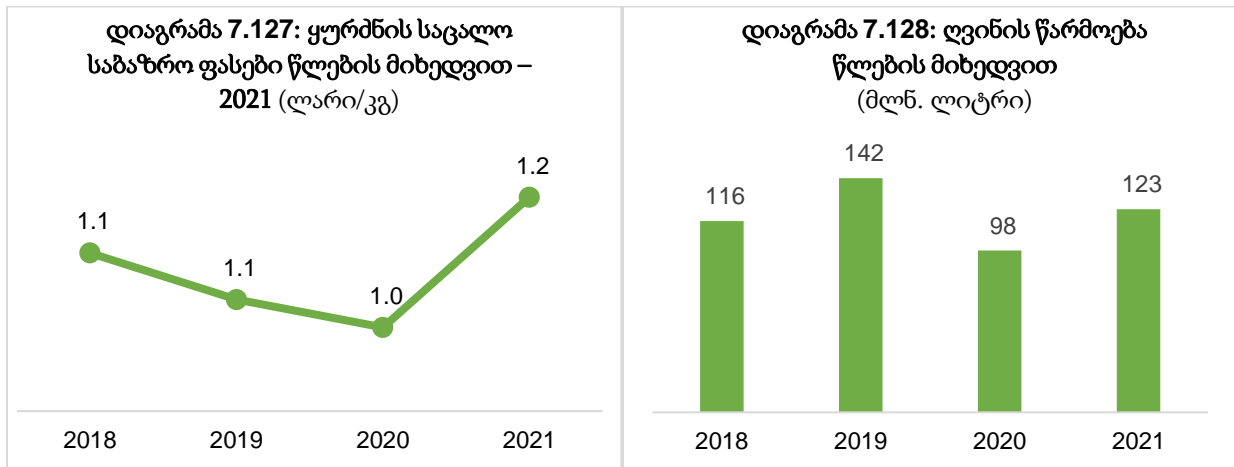
ყურძნის წარმოების და გადამამუშავების მიმართულებით მთავარი გამოწვევაა ბაზრების დივერსიფიკაცია, რადგან ღვინის ექსპორტის დიდი ნაწილი რუსეთში ხორციელდება, თუმცა, ყოველწლიურად იზრდება ექსპორტი სხვა ქვეყნებშიც, რაც ამცირებს რუსეთის წილს ღვინის საერთო ექსპორტში (ს. გ. MEPA 2022).

მაგალითისთვის, თუ 2016 წლამდე, ღვინის საერთო ექსპორტში რუსეთის წილი 90%-ის ფარგლებში იყო, ბოლო წლებში ეს მაჩვენებელი 60%-მდე შემცირდა. 2006 წლამდე, საქართველოს 17-18 ქვეყანაში შეჰქონდა ღვინის პროდუქცია. ამჟამად, ქართულის ღვინის ექსპორტი 63 ქვეყანაში ხორციელდება.

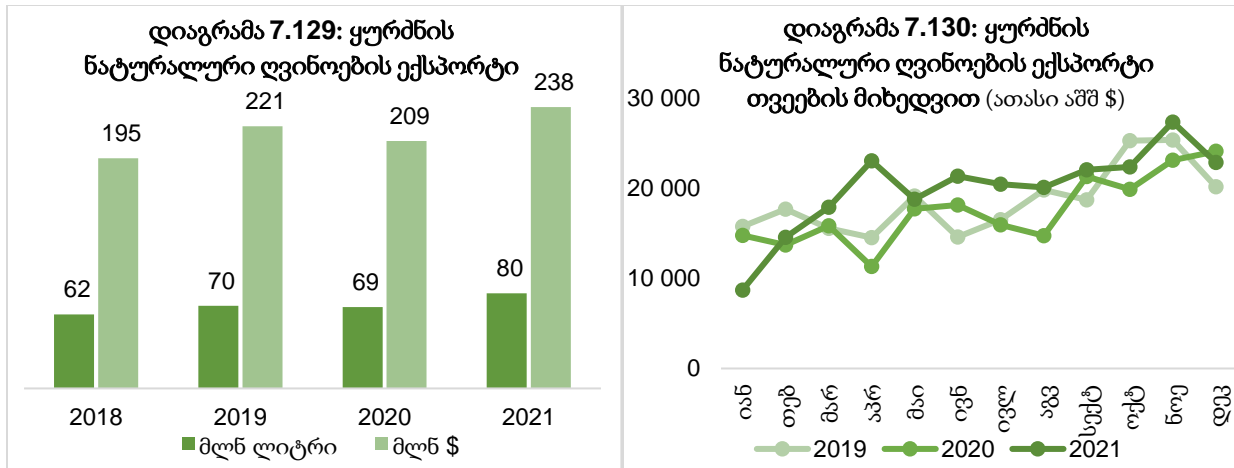
დიაგრამებზე დეტალურად არის წარმოდგენილი ყურძნისა და ღვინის წარმოების, ფასებისა და ექსპორტ-იმპორტის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს გააანალიზოს არსებული ვითარება.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

წყარო: საქსტატი.

საქართველოში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ტექნიკის რაოდენობა არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ აგროტექნოლოგიური ღონისძიებები განხორციელდეს შესაბამის აგრო ვადების დაცვით. ასევე, აუცილებელია სოფლის მეურნეობაში სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის (მოსავლის ამღები) მიმართულებით, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა (ს. გ. MEPA, წლიური ანგარიში - 2020 2021).

მარცვლოვანი კულტურების შემთხვევაში სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის დაქირავება მოსავლის აღების პერიოდში დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მცირე რაოდენობის გამო (ს. გ. MEPA, წლიური ანგარიში - 2020 2021).

აგროსასურსათო სექტორში ეფექტიანობის მიღწევა შეუძლებელია, თუ გადამამუშავებელი სიმძლავრეები და ნედლეული არ იქნა თანხვედრაში. მნიშვნელოვანია, რომ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დარგობრივი განვითარება განხორციელდეს კომპლექსურად.

ზემოაღნიშნული გვიჩვენებს, რომ აგროსასურსათო სექტორში ბევრი გამოწვევა გვაქვს, რომლებიც უნდა გავითავისოთ და დავძლიოთ. ამ მიმართულებით მხოლოდ სახელმწიფო და დონორული მხარდაჭერა საკმარისი არ არის. რესურსების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფასთან ერთად გადამწყვეტი როლი ენიჭება კერძო სექტორს, მათ მზაობას, ადაპტაციის უნარს და მოტივაციას. არსებული გამოწვევების

შესაბამისად, სასურსათო სისტემების სრულყოფისა და შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელია განვითაროთ შემდეგი მიმართულებები:

- აგროსასურსათო სექტორში კონკურენტუნარიანობის ამაღლება;
- მცირე და საოჯახო მეურნეობების ჩართვა კომერციულ წარმოებაში;
- თანამედროვე მექანიზაციის საშუალებების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება;
- ინოვაციური წარმოების ტექნოლოგიების დანერგვა;
- აგროსასურსათო პროდუქციის გადამამუშავებელი სიმძლავრეების შექმნა მოთხოვნების შესაბამისად;
- მოსავლის აღების შემდგომი შენახვა/დამუშავების სისტემების სრულყოფა;
- სასურსათო ლოჯისტიკის სისტემების განვითარება;
- სოფლად ეკონომიკური შესაძლებლობების დივერსიფიკაცია;
- აგროსასურსათო სექტორში გამართული ხარისხის ინფრასტრუქტურის არსებობა (სტანდარტები, ტესტირების ლაბორატორიები, სერტიფიცირების ორგანოები);
- საერთაშორისო სტანდარტების გავრცელება პირველად წარმოებაში;
- მწარმოებელთა გაერთიანებების (ასოციაციების) შექმნა, მათი სტრუქტურული სრულყოფა, გამსხვილება და კოოპერაცია, ბაზარზე წვდომის გაუმჯობესება;
- ხარისხიანი წარმოების საშუალებების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა;
- მეცხოველეობის განვითარების ხელშეწყობა, სანაშენე საქმიანობის განვითარება;
- ცხოველთა დაავადებების პრევენციული ღონისძიებების და კონტროლის სისტემების სრულყოფა;
- განსაკუთრებით საშიში ინფექციური დაავადებების მართვის, საკარანტინო და სალიკვიდაციო სამუშაოების საერთაშორისო მოთხოვნებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფა;
- სანერგე და სათესლე მეურნეობების განვითარების ხელშეწყობა; თესლისა და ნერგის სერტიფიცირების სისტემის განვითარება;

- ირიგაციისა და სადრენაჟო სისტემების გაუმჯობესება;
- ქვეყანაში სურსათის უვნებლობის ინტეგრირებული სისტემის უწყვეტი განვითარების პროცესის დამკვიდრება;
- სურსათის უვნებლობის კანონმდებლობის ეფექტური აღსრულება;
- ცნობიერების ამაღლება კლიმატის ცვლილებებთან დაკავშირებით;
- წყლის, მიწისა და ტყის რესურსების მდგრადი გამოყენება;
- ნიადაგის, ჰაერის, წყლის დაბინძურების თავიდან აცილება;
- ქარსაცავი ზოლების აღდგენა და განაშენიანების ხელშეწყობა;
- კლიმატგონივრული და ენერგოდამზოგი საქმიანობის წახალისება;
- ციფრული აგროსასურსათო სისტემების შექმნა და განვითარება;

გამოყენებული ლიტერატურა, ჟურნალები, ელექტრონული დოკუმენტები, ვებ-გვერდები

1. 2021. "Agriculture Extension Services." *Journals of India*. April 9. Accessed January 24, 2023. <https://journalsofindia.com/agriculture-extension-services/>.
2. Baran, B., F. Alaybeyi, F. Balci, I. Kemaloglu, K. Yarangumeli, L. Popper, M. Bayram, N. Erik, and S. S. Unal . 2011. *The Miller's Handbook - Wheat & Flour*. Istanbul: Parantez Congress and Tourism Organization and Publishing Services Co.Ltd.
3. Barkley, Andrew, and Paul Barkley. 2013. *Principles of Agricultural Economics*. New York: Cenveo Publisher Services.
4. Buyinza, Mukadasi, Mohamed Bukenya, Willey Bbale, and Peter Ndemere. 2009. "Individual and Group Extension Methods: Perspectives from VI - Agroforestry Project in Masaka district, Central Uganda." *Makerere Journal of Higher Education (MAJOHE)* 3-4.
5. Carlson, G. A., D. Zilberman, and J. A. Miranowski. 1993. *Agricultural and Environmental Resource Economics*. New York 10016: Oxford University Press, Inc.
6. Cheong, D., M. Jansen, and R. Peters. 2013. "Employment, Productivity, and Trade in Developing-country Agriculture." In *Shared Harvests: Agriculture, Trade, and Employment*, by D. Cheong, M. Jansen and R. Peters, 32-34. Geneva: International Labour Organization and United Nations. Accessed January 24, 2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/genericdocument/wcms_212856.pdf.
7. Clapp, Jennifer. 2015. *Food security and international trade*. Rome. <https://www.fao.org/3/i5160e/i5160e.pdf>.
8. Clapp, Jennifer. 2015. *Food self-sufficiency and international trade: a false dichotomy?* December. Accessed January 24, 2023. <https://www.fao.org/3/i5222e/i5222e.pdf>.
9. Davis, John H. 1957. *A Concept of Agribusiness*. Boston: Harvard University. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.32106006105123&view=1up&seq=8>.
10. FAO. 2008. *An Introduction to the Basic Concepts of Food Security*. EC - FAO Food Security Programme. <https://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>.
11. FAO. 1996. *Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action*. ROME: FAO.

12. Gancheva, Mariya, Sarah O'Brien, Tugce Tugran, and Camille Borrett. 2020. *Adapting to Climate Change: Challenges and Opportunities for the EU Local and Regional Authorities*. European Union. Accessed September 11, 2022.
https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Climate%20Change_adaptation.pdf.
13. Hill, Berkeley. 2006. *An Introduction to Economics - 3rd Edition*. London, UK: Athenaeum Press.
14. ILO. 2023. *ILOstat*. January 20. Accessed January 25, 2023.
<https://ilostat.ilo.org/topics/employment/>.
15. Knutson, Ronald D., J. B. Penn, and William T. Boehm. 1990. *Agricultural and Food Policy - 2nd ed*. New Jersey 07632: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
16. Kohls, R. L., and J. N. Uhl. 1985. *Marketing of Agricultural Products - 6th ed*. New York 10022: Macmillan Publishing Company.
17. Kulshreshtha, Suren(dra) Nath, and Elaine E. Wheaton. 2017. "Sustainable Agriculture and Climate Change." *MDPI Agriculture* 19.
<https://www.mdpi.com/books/pdfdownload/book/541>.
18. MEPA, ეკატერინე ზვიადაძე, და ლაშა ზივზივაძე. 2014. *საქართველოს აგროსასურსათო სექტორი - თქვენი ინვესტიციისთვის*. თბილისი: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.
19. MEPA, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. 2017. *საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგია 2015-2020 წლები*. თბილისი.
20. MEPA, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. 2019. *საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების სტრატეგია 2021-2027*. Strategy Document, თბილისი: MEPA.
21. 2021. *წლიური ანგარიში - 2020*. თბილისი: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.
22. 2022. „სოფელი და სოფლის მეურნეობა.“ *ხედვა 2030 - საქართველოს განვითარების სტრატეგია-ში*, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, საქართველოს მთავრობა MEPA-ის მიერ, 52. თბილისი. <https://www.gov.ge/wp-content/uploads/2022/11/khedva-2030-saqarthvelos-ganvitharebis-strategia-1.pdf>.

23. n.d. *National Statistics office of Georgia*. <https://www.geostat.ge/ka>.
24. Naylor, Rosamond L., and Walter P. Falcon. 2010. *Food Security in an Era of Economic Volatility*. Population Council.
25. Nelson, Joan M. 1998. *Poverty, Inequality, and Conflict in Developing Countries*. New York: Rockefeller Brothers Fund, Inc.
<https://www.issueLab.org/resources/10634/10634.pdf>.
26. O'Hagan, J. P. 1976. *Food Policy*. Rome.
27. Salimova, Guzel, Alisa Ableeva, Gamir Khabirov, Zariya Zalilova, Gulnaz Valieva, and Aigul Hazieva. 2020. "Evaluation of level of agricultural development based on integration." *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences* 319.
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1658077X20300102?token=0D588B537567F3B3FD109CA4D2711067F7A3A84805CB691F40F897D31E035ECB9CB9D0E52007E043E7F1DAA2A3E27D16&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230124062038>.
28. Seitz, Wesley D., Gerald C. Nelson, and Harold G. Halcrow. 1994. *Economics of Resources, Agriculture, and Food*. United States of America: R.R. Dnnelley & Sons Company.
29. Semin, A.N, and B.N. Yeltsin. 2019. "LAND AS A FACTOR OF PRODUCTION IN AGRICULTURE AND FEATURES OF AGRICULTURAL PRACTICES." *International Journal of Mechanical Engineering and Technology (IJMET)* 1515.
https://iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJMET/VOLUME_10_ISSUE_2/IJMET_10_02_157.pdf.
30. n.d. *The World Bank*. Accessed January 18, 2023.
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>.
31. 2021. *Trade Map*. Accessed January 01, 2023.
https://www.trademap.org/Product_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1.
32. n.d. *Trading Economics*. Accessed January 18, 2023.
<https://tradingeconomics.com/country-list/employment-rate>.
33. n.d. *U. S. Department of Agriculture*. <https://www.usda.gov/>.
34. 2023. *United Nations*. Accessed January 18, 2023. <https://www.un.org/en/desa/world-population-projected-reach-98-billion-2050-and-112-billion-2100>.

35. Wanigasundera, W. A. , and Nihal Atapattu. 2019. "Agricultural Extension Services." *ScienceDirect*. Accessed 2023. <https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/agricultural-extension-services>.
36. Wills, W. J. 1983. *Introduction to Agricultural Sales*. Virginia 22090: Reston Publishing Company, Inc, A Prentice-Hall Company.
37. ანდლულაძე, რ., თ. კუნჭულია, და ლ. კვირიკაძე. 1997. *აგრარული პოლიტიკის ამოცანები ეკონომიკური რეფორმების გაღრმავების პირობებში*. თბილისი: საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე.
38. გ., ალექსიძე. 2015. *საქართველოს აგრობიომრავალფეროვნება (კატალოგი)*. თბილისი: საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია.
39. ზვიადაძე, ევატერინე, ნინო კულატამიშვილი, მიხეილ კობახიძე, თამარ თარაშვილი, და ლელა ნონიკაშვილი. 2021. *სოფლის მეურნეობა რიცხვებში*. პუბლიკაცია, თბილისი: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. <https://mepa.gov.ge/Ge/Reports>.
40. კოლუაშვილი, პ., და გ. ზიბზიბაძე. 2010. *სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
41. კუნჭულია, თ. 1997. *საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები*. თბილისი: მეცნიერება.
42. კუნჭულია, თ., და ზ. ბუკია. 2019. *მეჩაიეობის აღდგენის აუცილებლობა საქართველოში*. თბილისი: გამომცემლობა "მწიგნობარი".
43. კუნჭულია, თ., და თ. იმედაძე. 1999. *საბაზრო ურთიერთობებისადმი მეჩაიეობის ადაპტირების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში*. თბილისი.
44. კუნჭულია, თ., შ. კიკალიშვილი, და ზ. ბუკია. 2017. *ქართული მეჩაიეობა (უახლოესი წარსული)*. თბილისი: გამომცემლობა "მწიგნობარი".
45. 2015. „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.“ matsne.gov.ge. 20 თებერვალი. წვდომილი 2023 წლის 18 იანვარი. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2733545?publication=0>.
46. 2023. *საქართველოს ფერმერთა ასოციაცია*. წვდომილი 2023 წლის 24 იანვარი. <https://gfa.org.ge/>.
47. საქსტატი. 2020. *შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტით გაანგარიშებული დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები*. თბილისი:

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

<https://www.geostat.ge/media/35719/%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98-%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A9%E1%83%95%E>

48. ქეშელაშვილი, ომარი. 2015. *საქართველოს სოფლის მეურნეობის ზოგად-ეკონომიკური დახასიათება და სტრატეგიული მიმართულებები*. თბილისი: გამომცემლობა "არეალი".
49. ჩხაიძე, გ., და ა. მიქელაძე. 1989. *მეჩაიეობა*. თბილისი: განათლება.
50. ჭითანავა, ნ. 2015. *საქართველოს სოფლის მეურნეობა, ტრანსფორმაცია, პრობლემები, პერსპექტივები*. თბილისი.
51. ჭითანავა, ნოდარ. 2015. *საქართველოს სოფლის მეურნეობა*. თბილისი: გამომცემლობა "ივერიონი".
52. ჯგუფი, ავტორთა. 2013. *სოფლის მეურნეობა - ჩვენი ფასეულობები*. თბილისი: ივერიონი.

დანართი

დანართი N1. სასურსათო უზრუნველყოფა

ცხრილი 1.1. სასურსათო უზრუნველყოფა (2020 წელი), %	
	<p>თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი</p> <p><i>(საერთაშორისო მეთოდოლოგიით დათვლილი, სადაც გაანგარიშებაში გათვალისწინებულია ექსპორტი, ღირებულების მიხედვით)</i></p>
სულ, სურსათით თვითუზრუნველყოფა	67%
მათ შორის:	
ხორცი, სულ	56%
რძე (მლნ ლიტრი)	81%
კვერცხი (მლნ ცალი)	97%
თაფლი	101%
ხორბალი	15%
სიმინდი	68%
კარტოფილი	91%
ლობიო, ხმელი	36%
ბოსტნეული	69%
ყურძენი	144%
ხილი	137%
ბადჯეული	87%
ჩაი	68%
მარგარინი	3%

დანართი N2. საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქციით საგარეო ვაჭრობა

(დანართ N2-ში მონაცემთა წყაროს წარმოადგენს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური)

ცხრილი 2.1. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი ევროკავშირში (ათასი აშშ დოლარი)						
კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
ექსპორტი, სულ		145 273	126 713	158 399	179 955	173 154
0802	კაკლოვანი ხილი (ძირ. თხილი)	36 476	44 260	71 446	80 089	74 020
2204	ყურძნის ნატურალური ღვინოები	17 982	20 454	23 849	28 673	30 695
2208	სპირტიანი სასმელები	40 420	19 620	22 579	20 848	23 675
2201	მინერალური და მტკნარი წყლები	16 142	15 543	16 720	20 081	9 473
2008	მოხალული თხილი	7 607	4 498	6 436	7 139	6 981
1106	თხილის ფქვილი	2 637	2 965	2 460	2 382	4 245
2009	ხილის და ბოსტნეულის წვენები	4 826	2 911	3 427	3 632	4 194
0813	ხმელი ხილი	1 032	879	1 177	1 823	3 343
2202	უალკოჰოლო გაზიანი სასმელები	782	1 081	1 189	2 346	2 345
0604	მცენარეთა ნაწილები	122	21	35	1 341	2 214
1518	ცხოველური/მცენარეული ცხიმები და ზეთები, მათი ფრაქციები	116	102	262	933	1 809
0409	ნატურალური თაფლი	0	17	57	507	889
1211	მცენარეები და მათი ნაწილები (თესლისა და ნაყოფების ჩათვლით), პარფიუმერული, ფარმაცევტული ან ინსექტიციდური, ფუნგიციდური ან ანალოგიური მიზნებისათვის	804	977	1 116	769	817
2205	ვერმუტები	1 290	1 268	371	464	799
0805	ციტრუსები	24	232	216	181	681
1515	დანარჩენი არააქროლადი მცენარეული ცხიმები და ზეთები (ჟოჯობას ზეთის ჩათვლით) და მათი ფრაქციები, ქიმიური შემადგენლობის შეუცვლელად	995	1 104	308	50	651
0601	ბოლქვები, ტუბერები, ტუბერისებრი ფესვები, ტუბერბოლქვები, ფესურები	316	280	394	842	644
1209	თესლი, ნაყოფი და სპორები სათესად	1 239	608	452	1 479	623
2203	ალაოს ლუდი	499	726	624	549	567
	დანარჩენი პროდუქტები	11 962	9 169	5 282	5 830	4 490

ცხრილი 2.2. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი ევროკავშირიდან
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
იმპორტი, სულ		288 481	281 465	254 040	295 252	403 870
2106	საკვები დანამატები	19 616	19 266	20 209	23 583	27 770
2309	ცხოველების საკვები	13 737	14 154	15 797	18 019	25 109
0207	ფრინველის ხორცი	20 555	18 359	18 161	16 591	23 843
2208	სპირტიანი სასმელები	18 568	21 045	15 510	20 990	23 012
1701	შაქარი	31 641	24 481	11 333	13 531	19 943
0602	მცენარეთა ნერგები	8 159	8 951	10 072	14 981	17 625
1806	შოკოლადის ნაწარმი	9 439	10 292	7 816	9 875	15 603
1905	ფქვილოვანი საკონდიტრო ნაწარმი	7 746	7 804	6 924	8 360	14 178
0406	ყველი და ხაჭო	6 862	7 710	7 576	8 883	13 650
0405	კარაქი და რძის სხვა ცხიმები და ზეთები; რძის პასტები	7 811	11 455	13 708	10 286	13 031
1901	ალაოს ექსტრაქტი და მზა კვების პროდუქტები	9 257	9 334	8 466	7 550	10 861
2202	უალკოჰოლო გაზიანი სასმელები	5 696	6 235	5 515	7 497	10 503
2402	სიგარები და სიგარეტები	4 040	924	1 313	1 227	9 166
0901	ყავა	3 887	4 779	3 450	5 606	9 114
0303	თევზი გაყინული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	6 331	6 361	5 053	6 920	8 397
2004	ბოსტნეული, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე, გაყინული	3 380	3 959	3 323	4 498	8 096
0202	მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის გაყინული ხორცი	634	1 363	2 043	4 993	7 655
2203	ალაოს ლუდი	7 385	6 255	4 015	3 734	6 991
1517	მარგარინი	3 373	3 336	3 285	3 404	5 936
2005	ბოსტნეული, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე, გაუყინავი	3 777	3 334	3 175	2 851	5 565
2403	სამრეწველო დამზადების თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცვლელელები	1 268	1 895	2 247	7 548	5 388
1601	ძებვეული	3 857	4 062	3 006	3 659	5 314
	დანარჩენი პროდუქტები	91 466	86 110	82 045	90 666	117 119

ცხრილი 2.3. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი აშშ-ში
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
ექსპორტი, სულ		7 023	8 140	11 191	14 936	14 739
2204	ყურძნის ნატურალური ღვინოები	2 172	2 981	4 222	4 926	5 286
2009	ხილის და ბოსტნეულის წვენები	1 696	1 791	1 857	1 900	2 725
2208	სპირტიანი სასმელები	305	330	516	875	1 622
2201	მინერალური და მტკნარი წყლები	1 283	1 363	2 238	2 428	1 200
2202	უალკოჰოლო გაზიანი სასმელები	301	362	510	784	1 141
0811	ხილი და კაკალი, გაყინული	0	72	236	1 204	802
0406	ყველი და ხაჭო	289	290	420	480	477
0910	სუნელ-სანელებლები	39	70	181	1 144	369
2103	პროდუქტები საწებლების მოსამზადებლად და მზა საწებლები	254	186	273	316	287
1604	მზა ან დაკონსერვებული თევზი; ზუთხის ხიზილალა და მისი შემცვლელი, დამზადებული თევზების ქვირითის მარცვლებისაგან	0	0	0	0	193
	დანარჩენი პროდუქტები	684	697	737	878	638

ცხრილი 2.4. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი აშშ-დან
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
იმპორტი, სულ		17 553	20 146	18 631	22 858	29 109
0207	ფრინველის ხორცი	3 625	3 830	6 237	2 875	7 780
0802	თხილი და სხვა კაკლოვნები	4 410	3 549	2 468	3 399	4 838
0303	თევზი გაყინული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	1 971	2 586	3 773	2 171	4 817
2106	კვების პროდუქტები, სხვა ადგილას დაუსახელებელი	1 316	1 796	2 903	3 340	4 536
2304	სოიოს შროტი	322	239	0	1 604	4 034
2208	სპირტიანი სასმელები	2 951	1 343	730	1 868	1 450
0203	ღორის ხორცი	113	483	275	569	506
2104	მზა წვნიანები და ბულიონები და ნამზადები მათ მოსამზადებლად	445	0	0	0	165
0201	მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცი	28	6	94	159	158
2008	ხილი, კაკალი და საკვებად ვარგისი მცენარეთა სხვა ნაწილები, სხვა ხერხით დამზადებული ან დაკონსერვებული, სხვა ადგილას დაუსახელებელი ან ჩაურთველი	1	0	0	1	120
	დანარჩენი პროდუქტები	2 373	6 313	2 151	6 872	707

ცხრილი 2.5. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი თურქეთში
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
ექსპორტი, სულ		30 788	14 323	27 334	22 160	21 102
1504	თევზის ქონი	6 866	4 351	9 354	5 851	5 120
2301	თევზის ფქვილი	9 600	5 253	9 081	6 650	3 864
0802	თხილი და სხვა კაკლოვნები	0	274	235	400	2 706
1109	ხორბლის წებოვანა, მშრალი ან ტენიანი	0	0	0	637	1 586
1106	ფქვილი და ფხვნილი ხმელი პარკოსანი ბოსტნეულის, საგოს პალმის ნაყოფის გულის, ძირნაყოფების ან ხილის	75	19	1 030	1 212	1 490
2101	ყავის, ჩაის ან მატეს (პარაგვაის ჩაის) ექსტრაქტები, ესენციები და კონცენტრატები	0	0	0	2 374	1 423
1211	მცენარეები და მათი ნაწილები (თესლისა და ნაყოფების ჩათვლით), პარფიუმერული, ფარმაცევტული ან ინსექტიციდური, ფუნგიციდური ან ანალოგიური მიზნებისათვის	874	1 287	1 012	993	1 054
1404	მცენარეული წარმოშობის მასალები, სხვა ადგილას დაუსახელებელი და ჩაურთველი	0	0	0	7	929
1515	დანარჩენი არააქროლადი მცენარეული ცხიმები და ზეთები (ჟოჟობას ზეთის ჩათვლით) და მათი ფრაქციები, ქიმიური შემადგენლობის შეუცვლელად	601	345	357	1 598	723
2204	ყურძნის ნატურალური ღვინოები	24	50	59	243	384
2403	სამრეწველო დამზადების თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცველები	0	0	134	0	332
2306	სოიოს შროტი	234	149	111	291	307
0902	ჩაი	745	1 085	1 804	622	220
0910	სუნელ-სანელებლები	1 368	0	176	13	111
0713	პარკოსანი ბოსტნეული ხმელი, დაჩურჩული	0	5	0	0	110
2201	მინერალური და მტკნარი წყლები	8 265	73	76	136	101
1806	შოკოლადი და კაკაოს შემცველი დანარჩენი მზა კვების პროდუქტები	0	135	122	5	100
	დანარჩენი პროდუქტები	2 138	1 297	3 782	1 128	541

ცხრილი 2.6. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი თურქეთიდან
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
იმპორტი, სულ		133 736	119 769	114 814	150 846	250 374
2402	სიგარეტი	2 205	209	89	385	46 978
0207	შინაური ფრინველის ახალი, გაცივებული ან გაყინული ხორცი და საკვები სუბპროდუქტები	13 256	12 837	15 083	17 822	19 920
1806	შოკოლადი და კაკაოს შემცველი დანარჩენი მზა კვების პროდუქტები	3 813	3 599	3 823	5 214	14 381
0805	ციტრუსები ახალი ან ხმელი	6 334	8 971	12 229	8 935	13 781
1905	ცომეული საკონდიტრო ნაწარმი	4 990	5 197	4 178	6 031	12 152
1517	მარგარინი	5 369	5 378	4 231	6 163	9 125
0602	დანარჩენი ცოცხალი მცენარეები, კალმები და გადანაწვენები და სოკოს მიცელიუმი	4 236	4 692	4 090	6 189	8 126
0702	პომიდორი ახალი ან გაცივებული	7 918	5 329	4 909	5 726	7 017
0703	ხახვი	3 492	5 753	3 620	6 712	6 613
2106	კვების პროდუქტები, სხვა ადგილას დაუსახელებელი	5 259	6 786	2 339	2 844	6 249
0709	ბოსტნეული დანარჩენი, ახალი ან გაცივებული	7 249	5 760	5 572	5 931	6 210
1704	შაქრის საკონდიტრო ნაწარმი, კაკაოს შემცველობის გარეშე	4 106	3 875	2 906	3 669	5 865
2403	სამრეწველო დამზადების თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცველები	6 722	1 074	405	1 577	5 164
0407	ფრინველის კვერცხი ნაჭუჭით, ახალი, დაკონსერვებული ან მოხარშული	408	1 380	1 744	451	4 754
2309	ცხოველების საკვებად გამოსაყენებელი პროდუქტები	1 841	1 739	2 597	3 325	4 414
2008	ხილი, კაკალი და საკვებად ვარგისი მცენარეთა სხვა ნაწილები, სხვა ხერხით დამზადებული ან დაკონსერვებული, სხვა ადგილას დაუსახელებელი ან ჩაურთველი	5 748	1 692	1 346	1 672	4 176
0302	თევზი ახალი ან გაცივებული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	1 382	2 306	2 969	3 617	3 916
0707	კიტრი და კორნიშონები, ახალი და გაცივებული	2 838	1 869	1 582	2 268	3 487
0105	ცოცხალი შინაური ფრინველი	970	1 694	1 993	3 830	3 306
0406	ყველი და ხაჭო	1 153	1 333	784	1 264	3 292
2005	სხვა ბოსტნეული, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე, გაუყინავი, დანარჩენი პროდუქტები	1 483	1 311	1 177	1 591	3 121
		42 967	36 984	37 147	55 629	58 327

ცხრილი 2.7. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი ჩინეთში
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
ექსპორტი, სულ		23 003	27 731	20 385	24 965	20 374
2204	ყურძნის ნატურალური ღვინოები	19 777	18 864	13 268	16 298	12 500
0910	სუნელ-სანელებლები	417	3 541	3 583	3 145	4 930
2203	ალაოს ლუდი	246	439	1 928	170	942
2403	სამრეწველო დამზადების თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცველები	0	0	0	0	690
2208	სპირტიანი სასმელები	1 226	840	546	2 036	673
2202	უალკოჰოლო გაზიანი სასმელები	35	29	129	393	200
2201	მინერალური და მტკნარი წყლები	68	186	213	122	156
2402	სიგარები და სიგარეტები	0	140	0	220	134
	დანარჩენი პროდუქტები	1 234	3 692	718	2 581	149

ცხრილი 2.8. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი ჩინეთიდან
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
იმპორტი, სულ		18 193	19 545	17 553	14 142	30 832
0207	ფრინველის ხორცი	6 823	6 569	4 029	4 831	13 296
2008	ხილი, კაკალი და საკვებად ვარგისი მცენარეთა სხვა ნაწილები, სხვა ხერხით დამზადებული ან დაკონსერვებული	1 758	2 017	2 706	2 359	4 093
2208	სპირტიანი სასმელები	151	1 559	888	787	1 609
2106	კვების პროდუქტები, სხვა ადგილას დაუსახელებელი	269	241	376	570	1 289
1604	მზა ან დაკონსერვებული თევზი	696	562	586	315	1 234
0304	თევზის ფილე და თევზის ხორცი დანარჩენი (ფარშის ჩათვლით), ახალი, გაცივებული ან გაყინული	246	188	134	126	891
2103	პროდუქტები საწებლების მოსამზადებლად და მზა საწებლები	193	158	155	321	778
0703	ხახვი	244	352	1 592	421	778
2003	სოკო და ტრიუფელი, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე	639	608	770	379	768
1302	მცენარეული წვენები და ექსტრაქტები; პექტინური ნივთიერებები, პექტინატები და პექტატები; აგარაგარი და მცენარეული წარმოშობის სხვა წებოები და შემასქელებლები	23	17	81	325	762
2309	ცხოველების საკვებად გამოსაყენებელი პროდუქტები	51	19	121	181	723
0802	თხილი და სხვა კაკლოვნები	39	96	0	66	647

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
2005	სხვა ბოსტნეული, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე, გაუყინავი	411	499	455	470	561
0904	პილპილი	55	74	269	329	427
2002	პომიდორი, დამზადებული ან დაკონსერვებული ძმრისა ან ძმარმჟავას დამატების გარეშე	168	376	251	89	339
2006	ბოსტნეული, ხილი, კაკალი, ნაყოფების ქერქი ან მცენარეთა სხვა ნაწილები, შაქრით დაკონსერვებული	31	5	143	208	306
1704	შაქრის საკონდიტრო ნაწარმი, კაკაოს შემცველობის გარეშე	163	153	61	53	246
0805	ციტრუსები ახალი ან ხმელი	117	190	155	155	245
0303	თევზი გაყინული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	373	887	347	180	206
1212	ვარდტუხტის ხის ნაყოფი, წყალმცენარეები, შაქრის ჭარხალი და შაქრის ლერწამი, ახალი, გაცივებული, გაყინული ან ხმელი	79	15	16	74	177
2101	ყავის, ჩაის ან მატეს (პარაგვაის ჩაის) ექსტრაქტები, ესენციები და კონცენტრატები	109	76	59	0	152
1902	მაკარონის ნაწარმი (სპაგეტი, მაკარონი, ვერმიშელი, ატრია, ნამგალა, ცომის გუფთა, რავიოლი, კანელონი) და კუსკუსი	59	71	72	157	122
	დანარჩენი პროდუქტები	5 496	4 813	4 287	1 748	1 183

ცხრილი 2.9. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი EFTA ქვეყნებში
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
ექსპორტი, სულ		574	785	841	2 921	1 639
0802	თხილი და სხვა კაკლოვნები	440	608	435	1 710	889
2204	ყურძნის ნატურალური ღვინოები	87	153	279	666	493
0409	ნატურალური თაფლი	0	0	0	0	103
2008	ხილი, კაკალი და საკვებად ვარგისი მცენარეთა სხვა ნაწილები	0	0	46	419	84
1106	ფქვილი და ფხვნილი ხმელი პარკოსანი ბოსტნეულის	0	0	0	125	29
2009	ხილის და ბოსტნეულის წვენები (ყურძნის ზადაგის ჩათვლით)	41	18	67	0	21
2203	ალაოს ლუდი	0	0	0	0	9
1401	მცენარეული წარმოშობის მასალები	0	0	0	0	7
2208	სპირტიანი სასმელები	0	0	2	0	2
	დანარჩენი პროდუქტები	5	6	12	1	0

ცხრილი 2.10. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი EFTA ქვეყნებიდან
(ათასი აშშ დოლარი)

კოდი	დასახელება	2018	2019	2020	2021	2022
იმპორტი, სულ		11 491	11 391	11 486	9 240	23 110
0303	თევზი გაყინული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	7 824	8 556	8 095	5 719	10 390
1701	შაქარი	402	0	0	0	5 594
0302	თევზი ახალი ან გაცივებული, თევზის ფილეს და თევზის ფარშის გამოკლებით	546	990	1 040	1 268	3 849
0304	თევზის ფილე და თევზის ხორცი დანარჩ. (ფარშის ჩათვ.), ახალი, გაც. ან გაყ.	549	501	476	876	1 257
0901	ყავა და ყავის შემცველები	72	73	49	68	621
1005	სიმინდი	0	86	0	0	264
2304	სოიოს შროტი	0	0	293	0	238
0209	ღორის ქონი	0	0	0	154	233
2106	კვების პროდუქტები, სხვა ადგილას დაუ.	93	1	133	106	167
1806	შოკოლადი და კაკაოს შემცველი დანარჩენი მზა კვების პროდ.	14	5	19	19	108
2102	საფუარი	0	0	0	74	84
2403	სამრეწველო დამზადების თამბაქო და მისი შემცველ.	3	2	2	3	71
2208	სპირტიანი სასმელები	311	638	424	95	6
2402	სიგარები	914	161	557	51	23
	დანარჩენი პროდუქტები	763	377	399	807	206

დანართი N3. საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა

ცხრილი 3.1. ხორბლის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა

ქვეყანა	ხორბლის საშუალო მოსავლიანობა (ტ/ჰა)
ირლანდია	10.08
ახალი ზელანდია	9.71
ნიდერლანდები	8.02
გაერთიანებული სამეფო	7.81
ბელგია	7.79
ტოპ 5 ქვეყნის საშუალო მოსავლიანობა	8.68
საქართველო	2.70

წყარო: FAOSTAT

ცხრილი 3.2. ქერის საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა

ქვეყანა	ქერის საშუალო მოსავლიანობა (ტ/ჰა)
ირლანდია	8.19
ბელგია	7.85
ქუვეითი	7.41
ახალი ზელანდია	7.35
ზამბია	7.34
ტოპ 5 ქვეყნის საშუალო მოსავლიანობა	7.63
საქართველო	2.09

წყარო: FAOSTAT

ცხრილი 3.3. კომბოსტოს საშუალო საჰექტარო მოსავლიანობა

ქვეყანა	კომბოსტოს საშუალო მოსავლიანობა (ტ/ჰა)
ახალი ზელანდია	71.94
კორეის რესპუბლიკა	68.70
გაიანა	65.89
იორდანია	57.92
ქუვეითი	57.91
ტოპ 5 ქვეყნის საშუალო მოსავლიანობა	64.47
საქართველო	20.90

წყარო: FAOSTAT

ცხრილი 3.4. საშუალო წველადობა ერთ ფურზე გაანგარიშებით

ქვეყანა	საშუალო წველადობა (ლ/ წელიწადში 1 ცხოველზე გაანგარიშებით)
ისრაელი	12 736
საუდის არაბეთი	12 626
აშშ	10 869
კორეის რესპუბლიკა	10 374
დანია	10 097
ტოპ 5-ის საშუალო	11 340
საქართველო	1 589

წყარო: FAOSTAT

დანართი N4. პროგრამა „დანერგე მომავლის“ ფარგლებში გაშენებული მრავალწლოვანი ბაღების ნარგავები

ცხრილი N 4.1. სახელმწიფო პროგრამა „დანერგე მომავალი“ (ბალის კომპონენტი და კენკროვნების დაფინანსების ქვეკომპონენტი, 2015-31.12.2022წწ., ფართობი, ჰა)									
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	სულ
ალუბალი				0.1	2.9	1.2	4.5	0.1	8.6
ალუჩა			1.0	1.1		1.5	1.0		4.6
ატამი	6.4	6.7	8.5	12.8	2.5	7.4	32.8	58.9	136.0
ბალი	27.2	20.4	27.7	40.2	26.8	39.3	24.1	45.4	251.0
ბროწეული	19.9	0.4	15.6	3.7	6.2	24.5	0.5	0.1	70.9
გარგარი		1.4	9.4	0.1	2.3	5.2	2.5	13.0	33.9
დაფნა						5.2	121.9	644.8	771.9
ვაშლატამა						1.5	1.9	7.0	10.4
ვაშლი	234.5	311.4	213.0	146.6	101.0	165.6	268.5	287.7	1 728.4
ზეთისხილი				301.2	186.7	96.5	282.1	1 043.1	1 909.6
თხილი	65.3	383.8	86.6	42.1	15.7	69.1	291.3	49.7	1 003.6
კაკალი	223.3	652.3	806.5	595.8	417.5	203.0	237.0	156.0	3 291.5
კომში			23.4	9.0	5.6	4.2	12.6	8.7	63.4
ლედვი								4.6	4.6
ლურჯი მოცვი	22.9	26.3	63.8	162.3	203.9	570.8	805.4	504.9	2 360.2
მაყვალი		12.1	64.4	54.0	51.6	83.4	20.7	1.2	287.4
მსხალი	4.7	13.1	10.5	26.2	9.3	33.4	21.9	11.5	130.6
ნუში	26.2	197.5	203.1	463.6	525.2	710.5	994.6	834.2	3 954.9
ჟოლო	0.3	8.5	83.5	54.1	175.9	183.8	136.8	55.5	698.4
ჟოლო, მაყვალი							3.7		3.7
თეთრი საღვინე ვაზი					30.3	99.2	9.9		139.4
წითელი საღვინე ვაზი						220.2	19.9		240.1
სუფრის ყურძენი				2.9	5.7	50.5			59.0
ტყემალი	9.6	5.5	1.3	60.1	67.5	50.2	119.4	26.7	340.3
ფეიხოა	40.4			0.3					40.7
ფისტა					121.4		176.1	72.5	370.0
ქლიავი	35.1	41.1	103.9	63.9	62.7	42.3	28.4	16.3	393.7
შინდი	0.4	0.4	0.0	1.7					2.5
ხურმა	29.0	12.4	64.0	5.9	13.5	2.0	2.6	15.4	144.8
სულ	745.2	1 693.3	1 786.2	2 047.7	2 034.0	2 670.4	3 620.0	3 857.4	18 454.2

წყარო: საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო

დანართი N5. წარმოების დანახარჯები - სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურის მიხედვით

(დანართ N5-ში წარმოდგენილი ნიმუშები არ არის ბიზნეს მოდელი, განკუთვნილია საგანმანათლებლო მიზნებისათვის)

სოფლის მეურნეობაში მნიშვნელოვან დილემას წარმოადგენს საწარმოო კულტურის შერჩევა, მეტიც, სწორად შერჩეული კულტურა არის ძირითადი განმაპირობებელი ფაქტორი მეურნეობის შემდგომი მომგებიანობისა და განვითარებისთვის. ყველასთვის სასურველია მაღალი მოგების მქონე კულტურის წარმოება, თუმცა სხვადასხვა ფაქტორები განსაზღვრავს ამა თუ იმ კულტურის მომგებიანობასა და წარმოების შესაძლებლობებს.

საწარმოო კულტურის შერჩევას განსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენს, კლიმატური პირობები და ნიადაგის შემადგენლობა. ნიადაგის შესწავლისთვის აუცილებელია ჩატარდეს შესაბამისი ლაბორატორიული ანალიზი და ამის შემდეგ განისაზღვროს რომელი კულტურების მოყვანაა შესაძლებელი არსებულ პირობებში.

ნებისმიერი სასოფლო-სამეურნეო კულტურის წარმოების დაწყებამდე, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს წარმოებისთვის საჭირო დანახარჯები, მოძიებულ იქნას მუშახელი და ტექნიკური ბაზა, რომელთა დახმარებითაც მომავალში შესაძლებელი იქნება წარმოების სამიზნე მაჩვენებლის მიღწევა.

სხვადასხვა კულტურის შემთხვევაში განსხვავდება როგორც დანახარჯები, ასევე ჩასატარებელი ღონისძიებები, ამიტომ მნიშვნელოვანია სწორად განისაზღვროს საჭირო რესურსები და შესაბამისად იქნას შერჩეული საწარმო კულტურა.

წარმოების დაწყებამდე უნდა შემუშავდეს ხარჯთაღრიცხვა რომელშიც დეტალურად აღიწერება დანახარჯები. ამასთან მოძიებულ უნდა იქნას მიღებული პროდუქციის სარეალიზაციო ფასი და განისაზღვროს სავარაუდო წარმოების რაოდენობაც რათა შედგეს მოგება-ზარალის ანგარიში.

მემცენარეობის მიმართულებით მნიშვნელოვანი განსხვავებაა საწყის კაპიტალში ერთწლიან და მრავალწლოვან კულტურებს შორის. ამასთან გასათვალისწინებელია რომ მრავალწლოვანი კულტურების გაშენებისას ხარჯი (შემოსავლის მიღების გარეშე)

რამდენიმე წლის განმავლობაში გრძელდება, ხოლო ერთწლიან კულტურებზე შემოსავალი ყოველ წელს მიიღება. აღსანიშნავია დახურულ გრუნტში (სასათბურე მეურნეობა) მოსავლის მიღების შესაძლებლობა, რაც პირველ ეტაპზე სოლიდურ დანახარჯებს მოითხოვს თუმცა აღნიშნულ შემთხვევაში წლის განმავლობაში რამდენიმე მოსავლის მიღების (მათ შორის სხვადასხვა კულტურის) შესაძლებლობა ეძლევა მწარმოებელს.

დანართის სახით მოცემულია ხარჯთაღრიცხვის ნიმუშები. მეცხოველეობის მიმართულებით განხილულია ღორისა და მრკ-ს ფერმები, ხოლო მემცენარეობის მიმართულებით როგორც მრავალწლოვანი ბაღების გაშენების, ასევე ერთწლიანი კულტურების ღია და დახურულ გრუნტში მოყვანის მაგალითები.

მეცხოველეობის მიმართულებით, ღორის ფერმის ხარჯთაღრიცხვაში მოცემულია დანახარჯები 150 დედა ღორზე გათვლილი ფერმისთვის და ამავე ფერმის წარმოებისა და მოგების მაჩვენებლები ერთი საწარმოო ციკლის განმავლობაში. მრკ-სთვის აღწერილია სარძეო ფერმის ხარჯთაღრიცხვა, 50 მერძევე ფურის მოვლა-შენახვისთვის საჭირო ყოველთვიური დანახარჯები, რძის წარმოება და შესაბამისი მოგება. აღსანიშნავია, რომ ცხრილებში, არ არის მოცემული ფერმის პირველადი საინვესტიციო ღირებულება, რაც თავისმხრივ დამოკიდებულია ნაგებობისა და საწარმოო დანადგარების ღირებულებაზე, ასევე პირუტყვის საწყის ღირებულებაზე, აღნიშნული ხარჯები კონკრეტულ შემთხვევაში საჭიროებს დამუშავებს პროექტის სპეციფიკიდან გამომდინარე.

მრავალწლოვან კულტურებზე მოცემულია ბაღის გაშენების, პირველ წელს ჩასატარებელი აგროტექნიკური ღონისძიებების ხარჯთაღრიცხვა. ამასთან გასათვალისწინებელია, შემდგომ წლებში (მოსავლის მიღებამდე) გასატარებელი აგროტექნიკური ღონისძიებების დანახარჯები, რომლის გაწევაც ფერმერს აღნიშნული ბაღიდან შემოსავლის მიღებამდე დასჭირდება.

ღია გრუნტში ერთწლიან კულტურების წარმოებისთვის დეტალურად არის გაწერილი ყველა ხარჯი, რომელიც ამ კულტურების წარმოებისთვის არის საჭირო და

დათვლილია მიზნობრივი წარმოების შემთხვევაში მოსალოდნელი მოგების მაჩვენებელიც.

დახურულ გრუნტში ბოსტნეულის მოყვანის ხარჯთაღრიცხვაში დეტალურადაა გაწერილი წლის განმავლობაში გასაწევი ხარჯები, ამასთან დათვლილია მიზნობრივი წარმოების მაჩვენებლის შემთხვევაში მოსალოდნელი მოგების მაჩვენებელიც. აღსანიშნავია რომ სასათბურე მეურნეობის მოწყობის ხარჯი ითვალისწინებს გბელვადიანი, ნაგებობის მოწყობისა და შესაბამისი ტექნიკური აღჭურვის ხარჯებს, რაც კონკრეტულ შემთხვევაში ფერმერის რესურსების გათვალისწინებით, შედარებით მცირე ვადიანი სათბურის მოწყობის შემთხვევაში აღნიშნული ხარჯის მნიშვნელოვნად დაკორექტირების შესაძლებლობას იძლევა.

აღნიშნულ ცხრილებში მოყვანილი ფასები თითოეული აქტივობისთვის ცვალებადია (მათ შორის რეგიონის დონეზეც) და კონკრეტული გეგმის დამუშავებისას საჭიროებს გადამოწმებას და შესაბამის გადაანგარიშებას. ასევე მიზნობრივი წარმოების რაოდენობა აღებულია „კარგი სასოფლო-სამეურნეო პრაქტიკიდან“, რაც თავის მხრივ მოითხოვს ცხრილებში მოყვანილი ჩასატარებელი სამუშაოების შესაბამისი აგროვადებისა და ინსტრუქციების დაცვით გატარებას.

ცხრილი 5.1. მერძეული ფერმის დანახარჯები (50 მეწველი ფურის შემთხვევაში, 1 თვის განმავლობაში)				
შემოსასვლები	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
რძის რეალიზაცია	ლიტრი	45 000	1.8	81 000
საქონლის რეალიზაცია	ხზო	5	1 500	7 500
სულ შემოსავლები				88 500
დანახარჯები საკვებზე				
სიმინდის სილოსი	კბ	45 000	0.25	11 250
ქერის ნამჯა	კბ	4 500	0.1	450
ლუდის ანარჩენი	კბ	15 000	0.24	3 600
ქერის ღერლილი	კბ	2 250	1	2 250
სიმინდის ღერლილი	კბ	5 250	1	5 250
ხორბლის ღერლილი	კბ	2 250	1	2 250
სოიოს შროტი	კბ	4 500	2.5	11 250
დაცული ცხიმები	კბ	450	9.4	4 230
შარდოვანა	კბ	150	10	1 500
მინერალები(TMR U)	კბ	375	6.6	2 475
ცარცი	კბ	150	0.1	15
სოდა	კბ	150	3	450
სულ ხარჯები კვებაზე				44 970
სხვა ხარჯები				
საწვავის ხარჯი	ლიტრი	300		900
ვეტერინარის მომსახურეობა				300
ხელოვნური განაყოფიერება		5	80	400
ელექტროენერია				1 000
გაუთვალისწინებელი ხარჯები				500
სულ სხვა ხარჯები				3 100
ფიქსირებული ხარჯები				
საქონლის მომვლელი		2	1 500	3 000
მექანიზატორი		1	1 500	1 500
მწველავი		1	1 000	1 000
სულ ფიქსირებული ხარჯი				5 500
მოგება				34 930

ცხრილი 5.2. ღორების ფერმის დანახარჯები (150 დედა ღორეზე, 1 ციკლის განმავლობაში)				
ფერმის მონაცემები				
დედა ღორების რაოდენობა	სული			150
დაბადებული ღოჭების რაოდენობა	სული			1 650
დანაკარგი (10%)	სული			165
გასაყიდი ღორების რაოდენობა	სული			1 485
გასაყიდი ღორების ცოცხალი წონა (საშუალოდ 96 კგ)	კგ			142 560
შემოსავლები				
შემოსავლები	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
ღორების გაყიდვა	კგ	142 560	7	997 920
ერთი ღორის გაზრდისთვის საჭირო რაციონი				
საკვები	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
ხორბალი	კგ	188	0.77	145
ქერი	კგ	67	0.74	50
სოიო	კგ	71	1.00	71
მინერალები	კგ	10	1.20	12
სულ საკვები	კგ	336	0.83	277
დანახარჯები				
სარეალიზაციო ღორების კვება	სული	1 485	277	411 742
დედა ღორების კვება	სული	150	362	54 339
ღორების მომვლელი		5	4 000	20 000
ვეტ ხარჯები		1 485	5	7 425
სხვა ხარჯები (10%)				49 351
ხარჯები სულ				542 857
მოგება				455 063

ცხრილი 5.3. საშემოდგომო ხორბლის მოვლა-მოყვანის დანახარჯები (1 ჰექტარზე)					
	შემოსავლები	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
	ხორბლის მოსავალი	ტონა	4.5	770	3 465
	სულ შემოსავალი				3 465
დანახარჯები					
Nr.	ტექნოლოგიური პროცესის დასახელება	ერთეული	რაოდენობა /ჯერადობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	ნიადაგის მოხვნა	ჯერ	1	150.0	150
2	ხნულის დადისკვა/კულტივაცია	ჯერ	1	55.0	55
3	მინერალური სასუქის შეძენა (NPK)	კბ	200	1.4	270
4	სასუქის შეტანა	ჯერ	1	40.0	40
5	თესლის შეძენა	კბ	180	1.80	324
6	სათესით დათესვა	ჯერ	1	35.0	35
7	მღრნელების საწინააღმდეგო პრეპარატი	ჯერ	1	10.0	10
8	მღრნელების საწინ. პრეპარ. შეტანა	ჯერ	1	10.0	10
9	ამონიუმის გვარჯილა	კბ	300	0.8	240
10	ამონიუმის გვარჯილის შეტანა	ჯერ	1	13.0	13
11	ჰერბიციდის შეძენა	ლიტრი	1	20.0	20
12	ჰერბიციდის შეტანა	ჯერ	1	25.0	25
13	მოსავლის აღება	ჯერ	1	120.0	120
14	ტრანსპორტირება	ჯერ	1	25.0	25
15	მიწის გადასახადი	ჯერ	1	82.0	82
16	ნამჯის დაპრესვა, გამოტანა	ჰა	1	100.0	100
17	გაუთვალისწინებელი ხარჯები		10%		152
	სულ ხარჯების ჯამი				1 671
	მოგება (ლარი/ჰა-წელი)				1 794

ცხრილი 5.4. კარტოფილის მოვლა-მოყვანის დანახარჯები (1 ჰექტარზე)				
შემოსავლები:	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
კარტოფილის მოსავალი	ტონა	30.0	750	22 500
სულ შემოსავალი				22 500
ხარჯები	ერთეული	რაოდენობა/ჯერადობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
ელიტური ან A კლასის თესლის შეძენა	კგ/ჰა	3 000	2.20	6 600
ნიადაგის განოყიერება				
მინერალური სასუქის შეძენა NPK (15-15-15)	კგ/ჰა	400	1	560
კომბინირებული სასუქის შეტანა	ჰა	1	40	40
აზოტოვანი სასუქების შეძენა	კგ/ჰა	300	2	450
აზოტოვანი სასუქების შეტანა		1	40	40
მცენარეთა დაცვა				
თესლის დამუშავება	კგ/ტონა	3.5	75.0	263
ჰერბიციდი (2-ჯერ)	კგ/ჰა	1.5	80	120
ფუნგიციდი (3-ჯერ)	კგ/ჰა	6.0	20	120
ინსექტიციდი (2-ჯერ)	კგ/ჰა	0.1	500	50
პესტიციდის შეტანა	ჯერ	7	40	280
ნიადაგის დამუშავება				
მოხვნა	ჰა	1	150	150
დადისკვა	ჰა	1	65	65
კულტივაცია	ჯერ	2	50	100
კარტოფილის კულტივაცია (ბაზოს გაკეთება)	ჰა	1	160	160
დარგვა (სასუქების შეტანით)	ჰა	1	135	135
მოსავლის აღება კომბაინით	ჰა	1	340	340
მოსავლის ტრანსპორტირება + მუშები	ჰა	1	250	250
წყლის გადასახადი	ჰა	1	75	75
მიწის გადასახადი	ჰა	1	85	85
სხვადასხვა (5% ხარჯებიდან)	ჰა	5%		494
მთლიანი ხარჯი				10 377
მოგება (ლარი/ჰა-წელი)				12 123

**ცხრილი 5.5. სათბურში კიტრის მოვლა-მოყვანის დანახარჯები
(1 ჰექტარზე)**

1 ჰა-ზე თავდაპირველი საინვესტიციო ხარჯები (ლარი)					1 850 000
	შემოსავლები:	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
	კიტრის მოსავალი	ტონა	250	3 000	750 000
	სულ შემოსავალი				750 000
დანახარჯი					
Nr.	ტექნოლოგიური პროცესის დასახელება	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	თესლის შექმნა	მ ²	10 000	0.7	6 500
2	ჩითილის გადარგვა	მ ²	10 000	0.6	6 000
3	მულჩის აფსკი	მ	5 000	0.5	2 500
4	წვეთოვანი სისტემის მილები	ჰა	1	2 000	2 000
5	სხვადასხვა სასუქების ნაზავი	კგ	7 100	0.9	6 390
6	CaNO ₃	კგ	7 100	0.7	4 970
7	რკინის ხელატი ან MgSO ₄	კგ	110	0.9	99
8	სადეზინფექციო საშუალება	ლიტრი	104	16	1 664
9	ფუნგიციდები, პესტიციდები	ჰა	1	10 000	10 000
10	მისაწებელი ხაფანგი	ჰა	1	170	170
11	მისამაგრებელი სისტემა	ჰა	1	600	600
12	სასარგებლო მწერები	ჰა	1	6 800	6 800
13	წყლის გადასახადი	ჰა	1	150	150
14	მორწყვა წვეთოვანი	ჯერ	20	40	800
15	მოსავლის აღება	ჰა	1	7 000	7 000
16	მოსავლის გამოტანა	ჰა	1	1250	1 250
17	გაზისა და ელექტროენერჯის გადასახადი	ჰა	1	169 120	169 120
18	მიწის გადასახადი	ჰა	1	80	80
19	სხვადასხვა (5% ხარჯებიდან)		5%		11 305
	სულ ხარჯების ჯამი				237 398
მოგება (ლარი/ჰა-წელი)					512 602

ცხრილი 5.6. სათბურში ცერეცოს მოვლა-მოყვანის დანახარჯები
(1 ჰექტარზე)

1 ჰა-ზე თავდაპირველი საინვესტიციო ხარჯები (ლარი)					740 000
შემოსავლები:		ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
ცერეცო		ტონა	60	4 500	270 000
სულ შემოსავალი					270 000
დანახარჯები:					
Nr.	ტექნოლოგიური პროცესის დასახელება	ერთეული	რაოდენობა/ჯერადობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	თესლის შეძენა	კგ	8	110	880
2	მინერალური სასუქის შეძენა NPK (15-15-15)	კგ	500	1.4	700
3	სასუქის შეტანა	ჯერ	2	40	80
4	პესტიციდების შეძენა		1	400	400
5	პესტიციდის შეტანა	ჯერ	4	30	120
6	წყლის გადასახადი	ჰა	1	90	90
7	მოხვნა	ჰა	1	125	125
8	დადისკვა	ჰა	1	65	65
9	კულტივაცია	ჯერ	1	50	50
10	დათესვა	ჰა	1	50	50
11	მოსავლის აღება	ჰა	1	700	700
12	ელექტრო ენერჯისა და გაზის დანახარჯები	ჰა	1	80 000	80 000
13	მოსავლის გამოტანა	ჰა	1	120	120
14	მიწის გადასახადი	ჰა	1	80	80
15	სხვადასხვა (5% ხარჯებიდან)		5%		4 173
სულ ხარჯების ჯამი					87 633
მოგება (ლარი/ჰა-წელი)					182 367

ცხრილი 5.7. სათბურში პომიდვრის მოვლა-მოყვანის დანახარჯები (1 ჰექტარზე)					
1 ჰა-ზე თავდაპირველი საინვესტიციო ხარჯები (ლარი)					1 850 000
	შემოსავლები	ერთეული	რაოდენობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
	პომიდორის მოსავალი	ტონა	250	3500	875 000
	სულ შემოსავალი				875 000
დანახარჯები:					
Nr.	ტექნოლოგიური პროცესის დასახელება	ერთეული	რაოდენობა/ჯერადობა	ერთეულის ფასი (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	თესლის შექმნა	მ ²	10 000	0.7	6 500
2	ჩითილის გადარგვა	მ ²	10 000	0.6	6 000
3	მულჩის აფსკი	მ	5 000	0.5	2 500
4	წვეთოვანი სისტემის მილები	ჰა	1	2 000	2 000
5	სხვადასხვა სასუქების ნაზავი	კგ	7 100	0.9	6 390
6	CaNO ₃	კგ	7 100	0.7	4 970
7	რკინის ხელატი ან MgSO ₄	კგ	110	0.9	99
8	სადეზინფექციო საშუალება	ლიტრი	104	16	1 664
9	ფუნგიციდები, პესტიციდები	ჰა	1	10 000	10 000
10	მისაწებელი ხაფანგი	ჰა	1	170	170
11	მისამაგრებელი სისტემა	ჰა	1	600	600
12	სასარგებლო მწერები	ჰა	1	6 800	6 800
13	წყლის გადასახადი	ჰა	1	150	150
14	მორწყვა წვეთოვანი	ჯერ	20	40	800
15	მოსავლის აღება	ჰა	1	7 000	7 000
16	მოსავლის გამოტანა	ჰა	1	1 250	1 250
17	გაზისა და ელექტროენერჯის გადასახადი	ჰა	1	169 120	169 120
18	მიწის გადასახადი	ჰა	1	80	80
19	სხვადასხვა (5% ხარჯებიდან)		0		11 305
	სულ ხარჯების ჯამი				237 398
	მოგება (ლარი/ჰა-წელი)				637 602

ცხრილი 5.8. ვაშლის ბაღის გაშენების დანახარჯები (1 ჰექტარზე)						
ბაღის გაშენების ბიუჯეტი, 3,8 მეტრი X 1.3 მეტრზე, ადგილობრივი ნერგი, 1,0 ჰა						
N	ლონისძიება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	ნიადაგის მომზადება					
1.1	პლანტაჟი-გადახვნა	ჰა	400.0	1	400	
1.2	დაფრეზვა	ჰა	50.0	1	100	
1.3	მინერალური სასუქის (NPK) შექმნა 400კგ/ჰა	კბ	1.1	400	440	
	სულ (ნიადაგის მომზადება)					940
	დარგვა					
2.1	ვაშლის ნერგის შექმნა	მცენარე	6.5	2 000	13 000	
2.2	ნერგის ტრანსპორტირება ადგილამდე	მცენარე	0.2	2 000	400	
2.3	ბაღის დაგეგმვა	ჰა	600.0	1	600	
2.4	ორმოების ამოღება	ცალი	0.3	2 000	600	
2.5	ნერგის დარგვა, გასხვლა	ცალი	0.6	2 000	1 200	
2.6	დროებითი სარების შექმნა	ცალი	0.4	2 000	800	
2.7	დროებითი სარების მოწყობა	ცალი	0.2	2 000	400	
2.8	მორწყვა დასხმით	ჰა	150.0	1	150	
	სულ (დარგვა)					17 150
3	პირველი წლის ბაღის მოვლა					
3.1	ფუნგიციდის შექმნა (სკორი, ანთრაკოლი, ქლორჟანგი)	ჰა	160.0	1	160	
3.2	ინსექტიციდის შექმნა (კარატე, დურსბანი)	ჰა	120.0	1	120	
3.3	ჰერბიციდის შექმნა	ლიტრი	40.0	15	600	
3.4	აზოტის სასუქის შექმნა, N 30	კბ	100.0	1	100	
3.5	წამლობა, 30ლარი 5-ჯერ	ჰა	300.0	1	300	
3.6	ძირების გამოთოხვნა 2-ჯერ	ცალი	0.3	2 000	600	
3.7	ჰერბიციდის შექმნა 2-ჯერ	ჰა	200.0	1	200	
3.8	რიგთაშორისების გათიბვა 5-ჯერ	ჰა	200.0	1	200	
3.9	მწვანე ოპერაციების ჩატარება	ჰა	250.0	1.00	250	
3.1	მორწყვა 15-ჯერ წვეთოვანით	ცალი	40.0	15	600	
	სულ (მოვლა)					3 130

	ღონისძიება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
4	საყრდენი სისტემის მოწყობა					
4.1	ორმოების ამოღება ბოძებისათვის	ცალი	0.6	500	300	
4.2	ბოძის შეძენა 2.8-3,2მ	ცალი	4.0	500	2 000	
4.3	მავთულის შეძენა 35 მმ	კგ	2.8	400	1 120	
4.4	ლუზები, საჭიმები	ცალი	12.0	66	792	
4.6	ბოძის დადგმა, ლუზების დადგმა	ცალი	0.8	566	453	
4.7	მავთულის გაბმა	რიგი	15.0	33	495	
4.8	სულ (საყრდენი სისტემა)					5 160
5	სარწყავი სისტემის მოწყობა			1	4 500	4 500
ხარჯების ჯამი						
1	ნიადაგის მომზადება					940
2	დარგვა + ნერგები					17 150
3	პირველი წლის ბადის მოვლა					3 130
4	საყრდენი სისტემის მოწყობა (ნაგალა ბადისათვის)					5 160
5	სარწყავი სისტემის მოწყობა					4 500
	სულ (ხარჯი)					30 880

ცხრილი 5.9. მოცვის ბაღის გაშენების დანახარჯები
(1 ჰექტარზე)

N	ღონისძიება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	ნიადაგის მომზადება					
1.1	ნაკვეთის გაწმენდა-გასუფთავება	ჰა	1 000	1	1 000	
1.2	ნაკვეთის მოსწორება	ჰა	500	1	500	
1.3	გადახვნა	ჰა	90	1	90	
1.4	კულტივაცია 2 ჯერ	ჰა	90	1	90	
1.5	დაფრეზვა	ჰა	150	1	150	
1.6	სასუქი NPK	კგ	1.2	300	360	
1.7	სასუქის შეტანა	ჰა	100	1	100	
1.8	დარგვამდელი ჰერბიციდის შესყიდვა	ლიტრი	40	4	160	
1.9	ჰერბიციდის შესხურება	ჰა	80	1	80	
1.12	ბაზო-კვლების მოწყობა (პირველადი)	ჰა	500	1	500	
	სულ (ნიადაგის მომზადება)					3 030
2	ნერგების დარგვა					
2.1	დაგეგმვა	ჰა	100	1	100	
2.2	ნახერხის ან ტორფის, შესყიდვა	მ3	20	50	1 000	
2.3	ნახერხის შეტანა ბაზოებზე	რიგი	25	20	500	
2.4	ლურჯი მოცვის ნერგები	ცალი	3 000	7.0	21 000	
2.6	მულჩის შესყიდვა	მ	3 200	1.1	3 520	
2.7	მულჩის გადაკვრა ბედებზე	ჰა	300	1	300	
2.8	დარგვა	ცალი	3 000	0.25	750	
2.9	დარგვისას მორწყვა	ჰა	300	1	300	
	სულ (ნერგების დარგვა)					27 470
3	პირველი წლის აგროტექნიკა					
3.1	წვეთოვანის სასუქის შესყიდვა	კგ	2.5	100	250	
3.2	სასუქის შეტანა	ჰა	25	4	100	
3.3	მიკრო-ელემენტები	ლიტრი	30	2	60	
3.4	ინსექტიციდი კარატე	ლიტრი	60	4	240	
3.5	ინსექტიციდი იმიდორი	კგ	160	1	160	
3.6	ინსექტიციდი დურსბანი	ლიტრი	30	8	240	
3.7	ფუნგიციდი - სიგნუმი, სვიჩი	კგ	140	1.5	210	
3.8	ფუნგიციდი - სპილენძის ქლორჟანგი	კგ	8	4	32	

N	ღონისძიება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
3.9	პესტიციდების შესხურება	ჰა	50	5	250	
3.10	გამარგვლა, სამჯერ	კაც/დღე	15	20	300	
3.11	რიგთაშორისების კულტივაცია/თიბვა	ჰა	100	3	300	
	სულ (პირველი წლის აგროტექნიკა)					2 142
4	მეორე და შემდეგი წლის აგროტექნიკა					
4.1	გასხვლა	ცალი	3 000	0.2	600	
4.2	წვეთოვანის სასუქის შესყიდვა	კგ	2.5	150	375	
4.3	სასუქის შეტანა	ჰა	25	8	200	
4.4	მიკრო-ელემენტები	ლიტრი	30	4	120	
4.5	ინსექტიციდი კარატე	ლიტრი	60	4	240	
4.6	ინსექტიციდი იმიდორი	კგ	160	1	160	
4.7	ინსექტიციდი დურსბანი	ლიტრი	30	6	180	
4.8	ფუნგიციდი – სიგნუმი, სვიჩი	კგ	140	2	280	
4.9	ჰერბიციდი – ბასტა	ლიტრი	40	4	160	
4.10	ფუნგიციდი - სპილენძის ქლორჟანგი	კგ	8	4	32	
4.11	პესტიციდების შესხურება	ჰა	50	8	400	
4.12	გამარგვლა, სამჯერ	კაც/დღე	15	20	300	
4.13	რიგთაშორისების კულტივაცია/თიბვა	ჰა	100	4	400	
4.14	მორწყვა ელ. ენერგია	ჰა	120	1	120	
	სულ (მეორე და შემდეგი წლის აგროტექნიკა)					2 847
5	წვეთოვანი ირიგაცია					
5.1	მაგისტრალური ხაზი	მ	130	8	1 040	
5.2	ლატერალური ხაზები	მ	3 333	0.5	1 667	
5.3	მონტაჟი	ჰა	400	1	400	
	წვეთოვანი ირიგაცია					3 627
	ხარჯების ჯამი					
1	ნიადაგის მომზადება					3 030
2	ნერგების დარგვა					27 470
3	პირველი წლის აგროტექნიკა					2 142
4	მეორე და შემდეგი წლის აგროტექნიკა					2 847
5	წვეთოვანი ირიგაცია					3 627
	სულ (ხარჯი)					35 489

ცხრილი 5.10. ატმისა და ვაშლატამას ბადის გაშენების დანახარჯები (13ა)

ბაღი, 5.0 X 3.0 მეტრი						
N	ჩასატარებელი სამუშაოს დასახელება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	ნიადაგის მომზადება					
1.1	მოსწორება-გასუფთავება	ჰა	180	1	180	
1.2	პლანტაჟი	ჰა	250	1	250	
1.3	გადახვნა	ჰა	150	1	150	
1.4	დაფარცხვა	ჰა	80	1	80	
1.5	მინერალური სასუქის (NPK) შექმნა 400კგ/ჰა	კგ	1.4	400	560	
1.7	მინერალური სასუქის (NPK) შეტანა	კგ	0	400	40	
	სულ (ნიადაგის მომზადება)					1 260
2	დარგვა					
2.1	ატმის ნერგის შექმნა	მცენარე	5.0	667	3 335	
2.2	ორმოების ამოღება	ცალი	0.4	667	267	
2.3	ნერგის დარგვა, გასხვლა	ცალი	0.4	667	267	
2.4	დროებითი სარების შექმნა	ცალი	0.5	667	334	
2.5	დროებითი სარების მოწყობა	ცალი	0.2	667	133	
2.6	მორწყვა (წყლის დასხმა)	ჰა	50.0	1	50	
	სულ (დარგვა)					4 386
3	პირველი და მეორე წლის ბადის მოვლა					
3.1	ფუნგიციდის შექმნა (სკორი, ანთრაკოლი, ქლორჟანგი)	ჰა	180	1	180	
3.2	ინსექტიციდის შექმნა (კარატე, დურსბანი)	ჰა	120	1	120	
3.3	ჰერბიციდის შექმნა	ლიტრი	25		0	
3.4	აზოტიანი სასუქის შექმნა, N 30	კგ	100	1.5	150	
3.5	აზოტიანი სასუქის შეტანა, N 30	კგ	100	0.1	10	
3.6	ჰერბიციდის შეტანა	ჰა	50	1	50	
3.7	შეწამვლა, 30ლარი 4-ჯერ	ჰა	120	1	120	
3.8	ძირების გამოთოხნა 3-ჯერ	ცალი	0.4	1 000	400	
3.9	რიგთაშორისების კულტივაცია 2-ჯერ	ჰა	100	1	100	
3.1	გასხვლა	ჰა	400	1	400	
3.11	მორწყვა 15-ჯერ - წვეთოვანი მორწყვა	ჰა	15	15	225	

N	ჩასატარებელი სამუშაოს დასახელება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
	სულ (მოვლა)					1 755
ხარჯების ჯამი						
1	ნიადაგის მომზადება					1 260
2	დარგვა					4 386
3	პირველი წლის ბაღის მოვლა					1 755
4	წვეთოვანი მორწყვა პირობითი					3 500
	სულ (ხარჯი)					10 901

ცხრილი 5.11. ხურმის ბაღის გაშენების დანახარჯები (1 ჰა)

ბაღი, 6.0 X 4.0 მეტრი						
N	ჩასატარებელი სამუშაოს დასახელება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
1	ნიადაგის მომზადება					
1.1	მოსწორება-გასუფთავება	ჰა	180	1	180	
1.2	პლანტაჟი	ჰა	250	1	250	
1.3	გადახვნა	ჰა	80	1	80	
1.4	დაფარცხვა	ჰა	80	1	80	
1.5	მინერალური სასუქის (NPK) შექმნა	კგ	1.4	400	560	
1.7	მინერალური სასუქის (NPK) შეტანა	კგ	0.1	400	40	
	სულ (ნიადაგის მომზადება)					1 190
2	დარგვა					
2.1	ხურმის ნერგის შექმნა	მცენარე	5	416	2 080	
2.3	ორმოების ამოღება	ცალი	0.5	416	208	
2.4	ნერგის დარგვა, გასხვლა	ცალი	0.5	416	208	
2.5	დროებითი სარების შექმნა	ცალი	0.2	416	83	
2.6	დროებითი სარების მოწყობა	ცალი	0.2	416	83	
2.7	მორწყვა (წყლის დასხმა)	ჰა	50	1	50	
	სულ (დარგვა)					2 712
3	პირველი და მეორე წლის ბაღის მოვლა					
3.1	ფუნგიციდის შექმნა (სკორი, ანთრაკოლი, ქლორჟანგი)	ჰა	180	1	180	
3.2	ინსექტიციდის შექმნა (კარატე, დურსბანი)	ჰა	120	1	120	
3.3	ჰერბიციდის შექმნა	ლიტრი	25	4	100	
3.4	აზოტიანი სასუქის შექმნა, N 30	კგ	100	0.8	80	
3.5	აზოტიანი სასუქის შეტანა, N 30	კგ	100	0.1	10	
3.6	ჰერბიციდის შეტანა	ჰა	50	1	50	
3.7	შეწამვლა, 30ლარი 5-ჯერ	ჰა	150	1	150	
3.8	გასხვლა	ჰა	200	1	200	
3.9	ძირების გამოთოხნა 3-ჯერ	ცალი	0.4	1 000	400	
3.1	რიგთაშორისების კულტივაცია 2-ჯერ	ჰა	100	1	100	
3.1	მორწყვა 15 ჯერ -	ჰა	15	15	225	
2	წვეთოვანი მორწყვა					
	სულ (მოვლა)					1 615

N	ჩასატარებელი სამუშაოს დასახელება	ერთეული	ერთეულის ფასი (ლარი)	რაოდენობა	სულ (ლარი)	ჯამური ღირებულება (ლარი)
ხარჯების ჯამი						
1	ნიადაგის მომზადება					1 190
2	დარგვა					2 712
3	პირველი წლის ბაღის მოვლა					1 615
4	წვეთოვანის მოწყობა (პირობითი)					3 200
	სულ (ხარჯი)					8 717

რეცენზია

ნებისმიერი წიგნის, მით უფრო ეკონომიკაში სახელმძღვანელოს სტატუსით გამოცემულის, მიმართ ტრადიციულად მკითხველი მინიმუმ სამ კითხვაზე პასუხს ითხოვს: პირველი, თემა-პრობლემა, რომელსაც წიგნი ეძღვნება რამდენად აქტუალურია, არის თუ არა დროით განსაზღვრული ამოცანების მნიშვნელობის სწორად გაცნობიერების შედეგად შერჩეული. მეორე, რისი თქმა უნდა ავტორს (ავტორებს) და როგორ შეძლეს სათქმელის მიწოდება მკითხველისათვის და მესამე, რა სარგებლობა შეიძლება ჰქონდეს ნაშრომს მომავლისათვის. ამ სამ თითქოს უწყინარ კითხვებზე წინამდებარე ნაშრომში დამაჯერებელი პასუხებია გაცემული.

სწორად არის განსაზღვრული ნაშრომის მიზანი - ხელი შეუწყოს ტრანსფორმაციული პროცესების ინფორმაციულ უზრუნველყოფას.

სამ ათეულ წელზე მეტია ქვეყანა, მისი ეკონომიკა ყოვლის მომცველი გარდაქმნების რთულ პროცესშია ჩართული. ცნობილი კრიზისების ყველა ფორმა გამოვცადეთ. ეკონომიკას კვლავაც უჭირს, პანდემიამ გარკვეულ წილად შებოჭა განვითარების შესაძლებლობანი, სწრაფად ცვალებადი დრო ახალ-ახალ გამოწვევებს გვთავაზობს. მსოფლიოში მიმდინარე პროცესები ნეგატიურად ზემოქმედებს ქვეყნის განვითარებაზე. ასეთ დროს ნებისმიერმა ქვეყანამ განვითარების საკუთარი სტრატეგია უნდა განსაზღვროს უპირატესად საკუთარი რესურსული პოტენციალის რაციონალურად და ეფექტიანი გამოყენებით.

ამისათვის აუცილებელია სოფლის მეურნეობაში მიმდინარე პროცესების, რესურსული პოტენციალის გამოყენების დონის, ახალი სოციალური პრობლემების (უმუშევრობა, სიღარიბე, უთანასწორობა და ა.შ.) წარმოქმნის მიზეზებისა და თავისებურებების, საგარეო - ეკონომიკური ურთიერთობების სიღრმისეული შესწავლა-შეფასება, საკვანძო პრობლემების გამოყოფა და მათი გადაწყვეტის მნიშვნელობის გაცნობიერება.

სწორია ავტორთა მთავარი დასკვნა, რომ განვითარების დღევანდელ ეტაპზე სოფლის მეურნეობაში უმთავრესია თანამედროვე ტექნოლოგიების საფუძველზე პირველადი წარმოების განვითარება, წარმოების საშუალებების ხელმისაწვდომობა, შემნახველი

გადამამუშავებელი სიმძლავრეების განვითარება, ფინანსებზე ხელმისაწვდომობა და ბაზარზე წვდომის გაუმჯობესება (გვ.69).

ავტორების მიერ ქვეყნის სოფლის მეურნეობის განვითარების შესახებ ეკონომიკური მონაცემების შესწავლა-ანალიზის საფუძველზე წარმოდგენილი შეფასებები იძლევა სრულ წარმოდგენას იმ პრობლემებზეც, რომელთა გადაწყვეტისათვის საჭიროა მომავალშიც კომპლექსური ღონისძიებების განხორციელება (გვ.119-120).

ნაშრომის სტრუქტურა, ანალიზის მეთოდები, მოვლენებს, შიდა და გარე ფაქტორებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების, ინტეგრაციული პროცესების, ტენდენციების და მომავლის სტრატეგიული ხედვების ახსნის ლოგიკა გვარწმუნებს იმაში, რომ ავტორებმა უაღრესად საჭირო ინფორმაცია მიაწოდეს საზოგადოებას. დადასტურდა თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ავტორთა გამოცდილებას, რომელიც დარგში ტრანსფორმაციის რთული პროცესის საკვანძო პოზიციებზე მრავალწლიანი მოღვაწეობით ჩამოყალიბდა. გამოყენებული თანამედროვე სტატისტიკური მასალა და ცალკეული პროდუქციის შესახებ ვიზუალურად წარმოდგენილი ინფორმაცია უფრო მიმზიდველია და ხელს უწყობს პროცესის აღქმას.

ავტორთა გადაწყვეტილება, რომ მომავალშიც გააგრძელონ ინფორმაციული უზრუნველყოფის პრობლემების კვლევა მამლევს საფუძველს ზოგიერთი მოსაზრება გამოვთქვა:

- სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარებაში ნებისმიერი პრობლემის (ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და სხვ.) კვლევა-განხილვა უნდა ეფუძნებოდეს უმთავრესს როგორ არის გამოყენებული მიწის (ბუნებრივი რესურსი, წარმოების ფაქტორი, მეურნეობრიობის ობიექტი) რესურსი. ეს მით უფრო პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, სადაც მიწაზე კერძო საკუთრება ახალი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა. საჭიროა შემდგომში ავტორებმა გააანალიზონ მიწის, განსაკუთრებით სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მიზნობრივად და კომპლექსურად გამოყენების პრობლემები და შესაბამისი ინფორმაციები მიაწოდონ საზოგადოებას.

- დღევანდელ პირობებში განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რეგიონული თავისებურებების (ტენდენციების) და შრომითი ტრადიციების გათვალისწინებით თანამედროვე ტექნოლოგიებზე გადაყვანის, სოციალური, ეკონომიკური, ეკოლოგიური ასპექტების, სოფლის სტატუსის, საკუთრების გამიჯვნის, სოფლად დასაქმების პრობლემების კვლევა.
- ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის გარდაქმნების რთული პროცესი მიზანშეწონილია განხილული იქნას სისტემური მიდგომებით, რათა სრულად წარმოვიდგინოთ გარდაქმნების სიძნელები, ობიექტურად შევაფასოთ მიზეზ-ფაქტორები, რომლებმაც ხელი შეუწვევს ეკონომიკის ზიგზაგისებურ განვითარებას, ცალკეული დარგების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაჩანაგებას, კვალიფიციური კადრების დეფიციტს, სამეცნიერო პოტენციალის დაქვეითებას, სოფლების დაცარიელებას და სხვ. წარსულის ნეგატიური გამოცდილების ანალიზიც იმიტომ გვჭირდება, რომ განვითარების პერსპექტივის განსაზღვრისას წარსულის შეცდომები არ გავიმეოროთ.
- მიზნის დასახვის ლოგიკით, პრობლემების განხილვის თეორიული სიღრმითა და პრაგმატული მნიშვნელობით, ეკონომიკის განვითარების გარე და შიდა ფაქტორების როლის სწორად გაცნობიერებით და ანალიზით, წინამდებარე ნაშრომი კარგ სამსახურს გაუწევს სტუდენტებს, ქვეყნის სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებით დაინტერესებულ მკითხველებს.

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი.

ნოდარ ჭითანავა

რეცენზია

სახელმძღვანელოზე „სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა“ (ავტორები: ე. ზვიადაძე, ნ. კერესელიძე, ლ. ზივზივაძე, ნ. კულატამიშვილი, თ. თარაშვილი, მ. კობახიძე, ლ. ნონიკაშვილი)

სახელმძღვანელო შექმნილია იაპონიის საერთაშორისო თანამშრომლობის სააგენტოს მიერ კურსდამთავრებულთა ასოციაციის ხელშეწყობის პროგრამის ფარგლებში, თბილისი, 2023.

სოფლის მეურნეობის სექტორი მსოფლიოში მილიარდზე მეტი ადამიანის შემოსავლის წყაროა. სექტორის როლი მნიშვნელოვანია ეკონომიკურ განვითარებასა და სასურსათო ბაზრების ფორმირებაში, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში. აღნიშნული სექტორი შეუცვლელ როლს ასრულებს ნებისმიერი ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გადაჭრაში.

ქვეყნებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების ზრდის თვალსაზრისით გარკვეული რესურსული პოტენციალი გააჩნიათ, თუმცა, რიგი ფაქტორები უარყოფით გავლენას ახდენს სოფლის მეურნეობაში მწარმოებლურობის ზრდასა და ინვესტიციების მოცულობაზე. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ გლობალიზაციამ რთული და ინტეგრირებული აგროსასურსათო სისტემის ფორმირება გამოიწვია და ამ პროცესმა სოფლის მეურნეობაში წარმოქმნა სინერგიული ეფექტები, თუმცა, წარმოება დაუცველი აღმოჩნდა სხვადასხვა გავლენის მიმართ. მაგალითად, პანდემიის პერიოდში მნიშვნელოვანი შეფერხებები შეიქმნა სურსათის წარმოებისა და მიწოდების სიტემებში. კრიზისმა გლობალური ხასიათი მიიღო და მრავალ ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა განსაკუთრებით მწვავე აღმოჩნდა საზოგადოების დაუცველი ფენებისთვის, მათთვის სურსათზე ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვნად შეიზღუდა. გლობალურ დონეზე პანდემიით გამოწვეული ნეგატიური შედეგები გააღრმავა კლიმატის ცვლილებით გამოწვეულმა ზემოქმედებამ, ასევე, გარემოსდაცვითმა, ეკონომიკურმა, პოლიტიკურმა და სხვა ფაქტორებმა.

დასახელებული მიზეზების გამო, მიმდინარე ეტაპზე, მთელი რიგი გამოწვევები წარმოიშვა სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისა და სასურსათო უსაფრთხოების მიზნების მისაღწევად. სამწუხაროდ, ბოლო წლებში წარმოშობილი გამოწვევების უმრავლესობა გადაუჭრელია. შესაბამისად, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის საკითხების სწავლება, ამ სექტორში ფორმირებული გაურკვევლობის დაძლევისა და მოსალოდნელი შედეგების შესახებ შეფასებითი მსჯელობის შეთავაზება ახალგაზრდებისათვის ძალიან მნიშვნელოვანი და სავალდებულოცაა.

სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის ძირითადი დილემების გამოვლენის, მოლოდინების შეფასების, სურსათის წარმოების ზრდის პოლიტიკის ინსტრუმენტების შემუშავების, მდგრადი მოწოდების ჯაჭვების ფორმირების შესაძლებლობების განსაზღვრის, სტიმულირების პროგრამების შერჩევისა და სხვა უნარ-ჩვევების გამომუშავება.

ავტორთა ჯგუფის მიერ (ე. ზვიადაძე, ნ. კერესელიძე, ლ. ზივზივაძე, ნ. კულატამიშვილი, თ. თარაშვილი, მ. კობახიძე, ლ. ნონიკაშვილი) მომზადებულ სახელმძღვანელოში „სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა“ წარმოდგენილია 7 თემა. თემები დალაგებულია ლოგიკური თანმიმდევრობით შესასწავლი საკითხების სირთულისა და თეორიულ-ემპირიული განხილვების გათვალისწინებით, თითოეულ მათგანში ასახულია სოფლის მეურნეობის დარგში არსებული უახლესი ცოდნა.

სახელმძღვანელოში სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის განვითარების ტენდენციები გაანალიზებულია დარგის თავისებურებების გათვალისწინებით, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია სადისკუსიო საკითხებზე. ავტორების მიერ დასაბუთებულია სოფლის მეურნეობების როლი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებასა და სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გადაჭრაში.

სახელმძღვანელოში, სავსებით სამართლიანად, სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის განვითარების ხელშემწყობი ეკონომიკური პოლიტიკა

აგროსასურსათო წარმოების ეფექტიანად ფუნქციონირების განმსაზღვრელ პირობად არის მიჩნეული. შესაბამისად, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია სახელმწიფო და კერძო სექტორის პარტნიორობის ფორმებზე, ეფექტიანი პოლიტიკის ფორმირების მექანიზმებზე, ამ სფეროში ევროკავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილების გაზიარებაზე.

თანამედროვე გამოწვევების დაძლევა სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის სფეროში შეუძლებელია ექსტენციის გარეშე. მისასაღმებელია, რომ აღნიშნული მნიშვნელოვანი საკითხი სახელმძღვანელოში ცალკე თავის სახითაა წარმოდგენილი და ავტორები მას დეტალურად განიხილავენ კატეგორიებისა და რეგიონული სამსახურების მიხედვით.

ცნობილია, რომ სავაჭრო რეჟიმები და საერთაშორისო ხელშეკრულებები დადებითად მოქმედებს სოფლის მეურნეობის განვითარებაზე. სწორედ ამ კონტექსტში ავტორები სახელმძღვანელოში ცალკე თავს უთმობენ და დარგის განვითარების თვალსაზრისით წარმოადგენენ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისა და თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებების შესაძლებლობების ანალიზს.

სახელმძღვანელოს ძლიერ მხარეს წარმოადგენს მემცენარეობისა და მეცხოველეობის დარგების მიხედვით წარმოების სფეროში არსებული გამოწვევების წარმოჩენა. ავტორების შეფასებითი მსჯელობა და მტკიცებულებები გამოვლენილ პრობლემებზე დამაჯერებელია, რადგან მათ მიერ გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის უახლესი პუბლიკაციები და მასალები, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სანდო მონაცემები.

სახელმძღვანელოში მოცემული თეორიული, მეთოდოლოგიური და ემპირიული მასალები მრავალმხრივ არის ღირებული, კერძოდ: ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისა და თავისუფალი სავაჭრო ურთიერთობების შესაძლებლობების ანალიზის საფუძველზე შემოთავაზებული საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების პარადიგმები შეიძლება გამოიყენოს სამთავრობო უწყებებმა და ინსტიტუციებმა, ასევე,

ფერმერებმა, მომხმარებლებმა და ექსპორტიორებმა; წიგნში წარმოდგენილი თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის განვითარების ტენდენციების მაღალი სანდოობის დონით შეფასებაში, პოლიტიკის განხორციელების ინსტრუმენტების შერჩევაში და სხვა; სოფლის მეურნეობის სექტორში ჩართული მხარეებისა და შესაბამისი საქმიანობით დაინტერესებული პირებისთვის გაიზრდება სექტორში მიმდინარე ცვლილებებსა და უახლეს ცოდნაზე ხელმისაწვდომობა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანად მიგვაჩნია სახელმძღვანელოს ჩართვა უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებში, იგი გარკვეულ წვლილს შეიტანს სასწავლო-პედაგოგიურ საქმიანობაში. აკადემიური პერსონალის მიერ ამ წიგნის გამოყენება წარმატებით შეიძლება როგორც მაპროფილებელი, ასევე, მომიჯნავე სასწავლო კურსების სწავლების პროცესში. სტუდენტებისათვის სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი უახლესი ცოდნის მიწოდება გაუადვილებს მათ სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის სფეროში არსებული გამოწვევების შემეცნებას, ასევე, მნიშვნელოვან მაორიენტირებელ როლს შეასრულებს სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებისათვის საკვლევი თემების შერჩევასა და პრობლემების გადაჭრის გზების ძიებაში.

სოფლის მეურნეობისა და აგრობიზნესის განვითარების პროცესი მუდმივ ტრანსფორმაციას განიცდის. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვიმედოვნებთ, რომ ავტორთა ჯგუფი შემდგომშიც გააგრძელებს მუშაობას ეროვნული ეკონომიკისათვის ამ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პრობლემების შესახებ და მალე შემოგვთავაზებენ სახელმძღვანელოს განახლებულ გამოცემას.

ეთერ ხარაიშვილი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორი,
მიკროეკონომიკის კათედრის ხელმძღვანელი